

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2003:51

Finnes: flata.
Sökes: information.

Om lesbiska, informationsbehov och ämnesbestämning av skönlitteratur

KRISTIN ERICSON
ULRIKA HVIDÉN

© **Författaren/Författarna**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren/författarna.

Svensk titel: Finnes: flata. Sökes: information. Om lesbiska, informationsbehov och ämnesbestämning av skönlitteratur.

Engelsk titel: Dykes and information needs: Problems of access to fiction.

Författare: Kristin Ericson
Ulrika Hvidén

Kollegium: 2 och 3

Färdigställt: 2003

Handledare: Lars Seldén

Abstract: The aim of this Master's thesis is, partly, to examine the information needs of lesbians: what discernable information needs they have, how they seek information and which information sources they use. The purpose is also to examine what part fiction plays regarding the information needs mentioned above and how fiction indexing could improve retrieval. The study is conducted through ten qualitative interviews with lesbians as well as through textual analysis. The theoretical framework includes queer theory and theory concerning information needs and uses. The results indicate that lesbians have evident information needs that mostly concern identity. Many kinds of information, including gay fiction, are sought after in various ways. Information sources used are, among others, libraries and the Internet. Gay fiction seems to be important when coming to terms with one's lesbian identity. The analysis shows that the indicated information needs probably are due to the overall heterosexual norm in society. Fiction becomes a way of finding one's own reality. Gay novels, films, etc are often difficult to retrieve if author or title is unknown. Several barriers to retrieval are recognised, for example lack of adequate fiction indexing. In order to improve information retrieval, fiction indexing is suggested as an important mean.

Nyckelord: lesbisk, informationsbehov, queerteori, skönlitteratur, ämnesbestämning, indexering, klassifikation

Jag kan se framför mig nu, hur Jim Lundgren med febrilt glänsande ögon står och letar igenom skolbibliotekets hyllor efter något som kan tänkas ha med hans hemlighet att göra. Och hur han hittar 'Nejlikmuslan' av Bengt Martin, smyger fram till lånedisken när bibliotekarien är borta, skriver 'S. Karlsson' på lånelappen och med nervöst svettiga händer gömmer boken under den lösa botten i skolväskan. Sedan ligger han hemma och läser den med sin uppslagna historiebok som skydd, *ifall* hans mor skulle råka komma in. Det kändes som om boken formligen osade Homosexualitet genom alla väggar; som om vibrationerna från den måste kännas ända ut till min mor i köket... (Edelfeldt, 1983, s. 93).

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	7
1.1 BAKGRUND	9
1.1.1 NÅGRA HISTORISKA NEDSLAG	9
1.1.2 HOMOSEXUELLAS SITUATION	10
1.1.3 SAB-SYSTEMET	11
1.2 PROBLEMBESKRIVNING	12
1.2.1 PROBLEMFÖRMULERING	13
1.2.2 SYFTE	13
1.2.3 FRÅGESTÄLLNINGAR	13
1.2.4 AVGRÄNSNING	13
1.2.5 UPPSATSENS UPPLÄGGNING	14
1.3 BEGREPP	14
2. METOD	19
2.1 LITTERATURSÖKNING	19
2.2 METODRESONEMANG	19
2.3 INTERVJUER	20
2.3.1 URVAL	23
2.3.2 ANONYMISERING	24
2.4 LITTERATURSTUDIE	24
2.4.1 AVGRÄNSNINGAR	25
2.5 ANALYSMETOD	25
3. TIDIGARE FORSKNING	27
3.1 STUDIER OM HOMOSEXUELLA OCH INFORMATION	27
3.2 STUDIER OM INDEXERING AV SKÖNLITTERATUR	31
4. TEORI	35
4.1 INFORMATIONSBEHOV	35
4.2 QUEERTEORI	36
5. INTERVJUSAMMANSTÄLLNING	38
5.1 INFORMANTGRUPPEN	38
5.2 INFORMATIONSBEHOV	38
5.2.1 EFTERSÖKT INFORMATION	39
5.2.2 KÄNSLA AV UTANFÖRSKAP	39
5.2.3 SJÄLSVÄNNER	40
5.2.4 FÖRÄNDRING AV INFORMATIONSBEHOV	40
5.3 INFORMATIONSKÄLLOR	41
5.3.1 BIBLIOTEK	41

5.3.2	BOKLÅDOR	42
5.3.3	FÖRENINGAR	43
5.3.4	INTERNET	43
5.3.5	TIDSKRIFTER/TIDNINGAR	44
5.3.6	VÄNNER	44
5.4	SÖKBETEENDE	44
5.5	GAYLITTERATUR	45
5.5.1	GAYAVDELNING	45

6. ÅTERVINNING AV SKÖNLITTERATUR **47**

6.1	BAKGRUND	47
6.2	ÄMNESANALYS	48
6.3	KLASSIFIKATION OCH INDEXERING AV SKÖNLITTERATUR	50
6.4	KLASSIFIKATIONSSYSTEM FÖR SKÖNLITTERATUR	52
6.4.1	BEARBETNING AV SYSTEM FÖR FACKLITTERATUR	53
6.4.2	UTVECKLANDE AV SPECIALSYSTEM FÖR SKÖNLITTERATUR	53
6.4.2.1	SYSTEM FÖR GENREIDENTIFIKATION	53
6.4.2.2	SYSTEM FÖR ENSKILD GENRE	54
6.4.2.3	GENERELLT SYSTEM FÖR SKÖNLITTERATUR	54
6.5	INDEXERINGSPRINCIPER	58
6.5.1	BEHOVS- OCH INNEHÅLLSORIENTERAD INDEXERING	59
6.6	INDEXERINGSSYSTEM FÖR SKÖNLITTERATUR	60
6.6.1	KAUNOKKI/BELLA	61
6.6.2	EDVIN	62

7. ANALYS/DISKUSSION **65**

7.1	INFORMATIONSBEHOV	65
7.2	VÄGAR TILL INFORMATION	69
7.3	SAMHÄLLSNORMER	70
7.4	ÄMNESREPRESENTATION AV SKÖNLITTERATUR	71
7.5	ÄMNESANALYS	75
7.6	SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER	76
7.7	FÖRSLAG TILL VIDARE FORSKNING	78

8. SAMMANFATTNING **79**

9. REFERENSER **81**

BILAGA 1 **90**

BILAGA 2 **91**

BILAGA 3 **92**

1. Inledning

Denna uppsats utgår från ett användarorienterat synsätt på informationsåtervinning då vi anser att användare och information är den grund varpå biblioteksverksamheten vilar. Information organiseras bl.a. för att ge användaren bättre möjlighet till åtkomst av lagrade dokument. Omvänt gäller att saknas användare saknas behov av tillgängliggörande av information. Vid informationssökningar är det relativt enkelt att återfinna facklitteratur inom olika intresseområden eftersom denna typ av litteratur är ämnesindelad genom det svenska SAB-systemet, även om det inte alltid finns indexeringstermer. Vi har vid olika tillfällen haft behov av att söka även skönlitteratur inom olika ämnesområden och då insett att detta inte alltid är möjligt eftersom indexeringstermer ofta saknas här. Problemet har att göra med att skönlitteratur betraktas som ett ämnesområde inom SAB-systemet vilket innebär att skönlitteraturens ämne blir just skönlitteratur. De användare som söker skönlitteratur inom ett visst ämnesområde har då liten chans att återfinna relevanta dokument. En möjlighet är naturligtvis att be bibliotekarien om hjälp, men detta är inte alltid ett alternativ; olika anledningar kan göra att man inte vågar fråga eller att man inte vill att andra skall höra vad man frågar efter.

Den stora informationsmängd som vi idag handhar gör bra hjälpmedel till en förutsättning för möjligheten att återfinna lagrade dokument. Large, Tedd och Hartley (2000, s.1) menar att de allra flesta människor idag måste ges möjlighet att söka och finna relevant information. Ämnesord torde här vara en god hjälp på vägen, även gällande skönlitteratur, trots att den till sin natur upplevs mer subjektiv och kanske är svårare att ämnesanalysera. Herlof Hatlebrekke menar i *Homofil litteratur og litteraturformidling* (1986, s. 5) att vi alla har ett grundläggande socialt informationsbehov som måste tillgodoses för att vi skall fungera i det dagliga livet; vi behöver förstå samhällsmekanismer och sammanhang. Det finns också här ett igenkänningsperspektiv; vi har ett behov av att uppleva och utvidga våra perspektiv och det är här skönlitteraturen kommer in. Hatlebrekke menar vidare att skönlitteraturens huvudsakliga uppgift kan sägas vara att ”klargjøre og å sette tingene inn i en større sammenheng – man får dermed en bedre helhetsforståelse.” (ibid., s. 6) Dessutom kan fakta inom ett visst ämne vara intressant för och eftersökas av användare även i skönlitterär form. Ingwersen och Wormell (1990, s. 53f) menar att skönlitteratur dels har en estetisk funktion som engagerar läsaren känslomässigt, dels en kognitiv funktion som påverkar läsarens kunskapsbank.

Tidigare skriven B-uppsats, *Flator bland hyllorna – bibliotekens service till lesbiska användare* (Falk & Hvidén, 2000), pekar i sitt resultat mot att många unga lesbiska användare inte vågar be om hjälp att finna information rörande den egna identiteten, utan föredrar att söka själva. Efter en sökning med hjälp av ämnesord i Göteborgs stadsbibliotek katalog som syftade till att återfinna skönlitteratur med lesbiskt tema, menar författarna att det är mycket svårt att återfinna dessa böcker genom ämnessökning; man måste nästan veta titel eller författare. Vi har också själva erfarit problemet då vi smugit omkring bland hyllorna på jakt efter just skönlitteratur med lesbiskt tema. Detta tillsammans med B-uppsatsens ”upptäckter” gjorde att vårt intresse för indexering av skönlitteratur väcktes och denna magisteruppsats kommer att behandla lesbiska och bisexuella kvinnors informationsbehov samt problematiken kring indexering av skönlitteratur.

Vi tror att skönlitteratur inte enbart används i rekreations- eller förströelsesyfte utan att denna typ av litteratur kan utgöra en viktig informationskälla, inte minst vad gäller identifikation. Jarmo Saarti (2000, s. 7) menar att: "Communication through fiction gives readers a chance to explore a relationship with themselves. A text may bring up certain features in the percipient's character, for instance by awakening memories." Socialt och kulturellt kan homosexualitet till stor del sägas vara osynlig i vårt samhälle (Homosexuella och samhället, 1984, s. 37f). Hatlebrekke (1986, s. 7) menar att denna osynlighet leder till att gaylitteratur blir mycket viktig. Vi tror att man som homosexuell i en heterosexuell värld har större behov av litteratur i identifikationssyfte än vad heterosexuella kan tänkas ha. Detta är återigen en uppfattning som baseras på våra egna erfarenheter som lesbiska.

Då vi inför denna uppsats anonymt frågade några olika bibliotekarier om de på något sätt särskilt uppmärksammade den lesbiska gruppen framgick att så inte var fallet. Attityden var att något specifikt informationsbehov från lesbiska inte märktes vid användarförfrågningar. Våra förföreställningar om att lesbiska inte ses som en grupp med särskilda informationsönskemål blev då förstärkta. Att bibliotekarier, medvetet eller omedvetet, bortser från den homo- och bisexuella gruppen kan ställas emot att många homosexuella framhåller att bibliotek spelat viktig roll i informationssökandet (Loverich & Degnan, 1999, s. 55).

I Sverige finns ingen längre tradition av skönlitteraturindexering och innan online-katalogerna gjorde sitt intåg i Skandinavien var det mycket få folkbibliotek som tillhandahöll ämnesord (Pejtersen et al., 1996, s. 11). För bibliotekariers del har det dock alltid funnits ett behov av att kunna komplettera den egna litteraturkunskapen för att så bra som möjligt kunna besvara låntagares frågor. Datorisering av bibliotekens kataloger har inneburit nya möjligheter för utformning av effektivare söksystem. Användning av ämnesord underlättar informationssökning, för såväl personal som användare, jämfört med tidigare användning av lappkataloger eller genre- och lästipslistor (I-L. Ekvall & S. Larsson, personlig kommunikation, 2001-04-20).

När man söker information medelst ämnesord i den för Göteborg gemensamma bibliotekskatalogen finner man att relativt få skönlitterära verk har belagts med ämnesord. Söker man på "lesbisk" eller närliggande termer får man förhållandevis få träffar på skönlitteratur och ännu färre på facklitteratur. Användandet av "homosexuell" i olika former ger fler träffar, vilket kan innebära att fler relevanta objekt återfinns men det behöver inte nödvändigtvis vara så. En sökning på "heterosexuell" i flertalet kombinationer ger fyra träffar varav endast en kan anses vara relevant om man söker information om heterosexualitet. Vid närmare betraktande av de olika träffarna upplever vi att godtycklighet tycks råda vid indexering. Till exempel har Jeanette Wintersons *Skrivet på kroppen* tilldelats ämnesorden skönlitteratur, kvinnor och kärlek. Samma bok har i originalutgåvan (*Written on the body*) tilldelats ämnesorden lesbisk kärlek, homosexualitet, vänner och skönlitteratur i nämnd ordning. Någon åtskillnad i betydelsen mellan lesbisk och homosexuell verkar inte heller göras trots att många, framförallt lesbiska, framhäver att det i vissa situationer kan vara viktigt att särskilja begreppen. Här kan vi se att det handlar om en rörelse mot ett håll; sökning på homosexuell ger träffar som kan vara relevanta även för lesbiska medan sökning på lesbisk inte ger några träffar som har med homosexuella män att göra (söktest, genomförd 2002-04-04, se bil. 1).

Att vi väljer att enbart undersöka kvinnliga homo- och bisexuella kommer an på att vi anser att lesbiska är dubbelt marginaliserade i vårt samhälle – de är både kvinnor och homosexuella. Formella lagar har stiftats för att likställa kvinnor med män och i viss mån homosexuella med heterosexuella men man kan inte lagstifta mot människors attityder, s.k. informella lagar, vilka kanske inte alltid överensstämmer med de formella lagarna. En kvinna som inte behöver eller vill ha en man, bryter mot allt det patriarkala samhället står för: hon bör tigas ihjäl. Gough och Greenblatt (1992, s. 60) menar att heterosexism inpräntas tidigt i våra liv och sedan underhålls av hela samhällsapparaten. Vi tror därför att det är svårt för homosexuella att skapa sig ett likvärdigt livsrum i en heteronormativ värld; för den lesbiska kvinnan kan det bli ännu svårare eftersom även gaykulturen verkar utgå från den allestädes rådande manliga normen.

1.1 Bakgrund

För att bilda oss en uppfattning om hur homosexuellas situation kan se ut idag, har vi utgått från litteratur inom ämnet för att orientera oss. I kapitlet följer en sammanfattning av dessa studier. Vi har även kortfattat beskrivit SAB-systemets uppläggning vad gäller de för oss aktuella avdelningarna H, O och V.

1.1.1 Några historiska nedslag

- ? 1944 avkriminaliseras homosexualitet i Sverige.
- ? 1950 bildas Riksförbundet för sexuellt likaberättigande – RFSL – som arbetar för homo- och bisexuellas samt transpersoners sociala och juridiska jämställdhet med heterosexuella och mot fördomar förtryck och diskriminering. Man har jour- och rådgivningsverksamhet, sänder radioprogram samt ger ut en medlemstidning; *Kom Ut!* (RFSL, 2002).
- ? 1969 äger Stonewallupploppet i New York rum. Polisen gjorde en sedvanlig razzia mot en gaybar – för första gången protesterar besökarna och gör en motattack. Händelsen kan ses som startskottet för den moderna gayrörelsen (Nationalencyklopedin – NE, 1997).
- ? 1979 stryks homosexualitet ur Socialstyrelsens sjukdomsklassifikation, den svenska motsvarigheten till International Classification of Diseases. I USA gjordes samma korrigerings 1973 (Homosexuella och samhället, 1984, s. 53). Denna åtgärd vidtog då det inte längre ansågs finnas något vetenskapligt stöd för uppfattningen att homosexualitet skulle vara en psykisk sjukdom eller abnormitet (NE, 1997).
- ? 1984 görs av staten en utredning som resulterar i betänkandet: *Homosexuella och samhället* – SOU 1984:63 – vars syfte var att: "...belysa homosexuellas situation i samhället och ... se vilka åtgärder som kunde behöva vidtas för att undanröja kvarvarande diskriminering av homosexuella." (s. 29)
- ? 1987 införs i brottsbalken förbud mot att diskriminera homosexuella.
- ? 1995 genomförs partnerskapslagen som ger homosexuella "äktenskapsliknande" rättigheter.
- ? 1999 tillsätts HomO, den första ombudsmannen för homo- och bisexuella i världen.
- ? 2001 framläggs betänkandet *Barn i homosexuella familjer* – SOU 2001:10, som bl.a. föreslår att även homosexuella par skall kunna prövas som adoptivföräldrar. Betänkandet är ett resultat av att regeringen bemyndigade "chefen för Justitiedepartementet att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté med

uppdrag att undersöka och analysera villkoren för barn i homosexuella familjer (Dir.1999:5).” (Barn i homosexuella familjer, 2001, s. [3])

- ? Från och med 2002 omfattas även homosexuella av hetslagsstiftningen.
- ? 2003-02-01 träder den lag som ger registrerade partner möjlighet att prövas som adoptivföräldrar i kraft. Lagen innebär också att en partner kan adoptera den andre partners barn (Viktigare lagar & förordningar inför årsskiftet 2002/2003, s. 7).

1.1.2 Homosexuellas situation

Kvantifiering av människor utifrån sexuell tillhörighet låter sig inte enkelt göras, här kan endast bli tal om skattning. En siffra som ofta nämns är att ca 10 % av befolkningen skulle vara homo- eller bisexuell. Enligt *Homosexuella och samhället* (1984, s. 36) är antalet homosexuella relativt stort men många väljer att leva dolt. Trots att forskning alltså visar att antalet homosexuella är relativt stort talar man inte så ofta om dessas erfarenheter och känslor. Heterosexuella känslor däremot, kommer man ständigt i kontakt med t.ex. i samtal, i skämt, i vårt sätt att leva och i litteratur av olika slag. Av hävd fostras människan enligt den heterosexuella normen och det kan vara svårt för homosexuella att skapa en identitet utifrån sin läggning.

År 1950, det år RFSL bildades, ”ansågs homosexualitet vara ett medicinskt och kriminalpolitiskt problem” (Andreasson, 2000, s. 37). Opinionen har dock, om än långsamt, gått mot en mer positiv hållning och idag är ungefär lika många positiva som negativa till homosexualitet. Inställningar till homosexuella är i hög grad beroende av ålder, utbildningsnivå och attityd till minoriteter i allmänhet (Österman 2001¹, passim; Barn i homosexuella familjer, 2001, s. 265-284). Numer ser många på homo- och bisexuella som en grupp av människor som likt andra grupper, exempelvis kvinnor eller etniska/religiösa minoriteter, är förtryckta eller mer eller mindre förpassade till ett liv i det dolda. Detta perspektiv kräver att ”all lagstiftning likabehandlar homo- och bisexuella i förhållande till heterosexuella” (Andreasson, 2000, s. 37). Attityder till och synen på homosexualitet har under senare år blivit allt öppnare och det är idag lättare att leva som homosexuell, åtminstone om man ser till den offentliga politikens hållning. Många homosexuella har ändå svårt att finna sin plats, att hitta bra förebilder att identifiera sig med osv. Det är inte heller självklart att man vågar vara öppen med sin läggning; flera undersökningar har poängterat att det är än svårare att leva öppet på mindre orter och att många homosexuella därför flyttar till storstäderna. Omgivningens och samhällets attityder är av stor betydelse eftersom ”[d]e svårigheter som homosexuella upplever är inte så mycket ett resultat av att man är homosexuell som en funktion av samhällets och omgivningens förväntningar om att man skall leva heterosexuellt” (Homosexuella och samhället, 1984, s. 20). Man måste också ha i minnet att det fortfarande är förbjudet att leva ut homosexuell kärlek i många länder (Homo- och bisexuella i världen, 2000, passim). Det kan också vara så att även om det är ”tillåtet” att vara homosexuell eller att leva i samkönade relationer, erkänns inte dessa förhållanden rättsligt (Barn i homosexuella familjer, 2001, s. 489-523). Dock måste här framhållas att *Barn i homosexuella familjer* enbart redovisar förhållandena i större delen av Europa samt i USA, Kanada, Australien och på Nya Zeeland. I *Homo- och bisexuella i världen* (2000, passim) redovisas kort hur lagstiftningen angående homosexuella

¹ Rapporten finns sammanställd av Lars Carpelan (2001).

handlingar ser ut i världen och det konstateras att det på många ställen är förbjudet att leva ut homosexuella handlingar.

Varje kultur utvecklar tidstypiska värderingar, normer och attityder. I västvärlden kan man se att sexualideologin bl.a. kännetecknas av heterosexism; ett system som ”förnekar, förtrycker, talar nedsättande om och stigmatiserar alla typer av icke heterosexuella beteenden, relationer, identiteter och ’communities’” (Schönnesson, 2001, s. 37). Stigmatiseringen av homosexuella personer gör det svårare för dessa att i samhället ”få tillgång till positiva, realistiska bilder av vad det innebär att leva homosexuellt” (Schönnesson, 2001, s. 39). Genom att samhället också förväntar sig heterosexualitet, blir den homosexuelle ”osynlig” på många sätt och på flera plan; gaylitteratur kan här vara viktig som identifikationsmöjlighet. Hatlebrekke (1986, s. 8) menar att för homosexuella ”er møtet med sin egen situasjon i litteraturen en langt sterkere og forandrende opplevelse enn for de fleste andre.” Bonnie Zimmerman (1992, s. 2-4) som är professor i kvinnovetenskap vid San Diegos universitet, trycker i sin tur på vikten av lesbisk skönlitteratur då den kan ge den lesbiska gruppen, vars existens många gånger har förtigits eller förvanskats, en röst.

1.1.3 SAB-systemet

Klassifikation och indexering är två viktiga moment inom biblioteks- och informationsvetenskapen och båda dessa är centrala vid ämnesrepresentation och dokumentåtervinning. SAB-systemet, det system efter vilket våra folkbibliotek klassificerar sina böcker, utkom i sin första version 1921 och den nu föreliggande upplagan från 1997 är den sjunde i ordningen (Klassifikationssystem för svenska bibliotek). Systemet bygger på principen om närhet mellan ämnen som är besläktade eller direkt relaterade till varandra (Hansson, 1999, s. 53) och i likhet med många andra klassifikationssystem är SAB-systemet främst uppbyggt för facklitteratur, och som alla klassifikationssystem speglar det sin tids samhälle. Hope A. Olson (1998) hävdar att normerna i ett klassifikationssystem är en funktion av samhällsstrukturen: ”The problem of bias in classification can be linked to the nature of classification as a social construct. It reflects the same biases as the culture that creates it.” (s. 233f) Det sätt på vilket information representeras i ett system kan alltså konstruera vissa normer och värderingar. Pettersson (2001, passim) menar i magisteruppsatsen *Den manliga heterosexuella normen: en analys av SAB-systemet utifrån ett feministiskt och queerteoretiskt perspektiv* att SAB-systemet är hierarkiskt och utgår från en manlig heterosexuell norm, ett resultat som förstärker våra tankar om ett system som medvetet eller omedvetet osynliggör den lesbiska eller bisexuella kvinnan. Vi kan t.ex. se att inte förrän så sent som 1984 lades speciella klassifikationskoder för homosexualitet till de övriga signumerna (Magnusson, 2000, s. 72).

Avdelningen Ohj – könsrollsfrågor – särskiljer homo- och bisexuella från kvinnor respektive män vilket får innebörden att lesbiska i första hand är just lesbiska och inte kvinnor, samma förhållande råder för homosexuella män. Med all önskvärd tydlighet framgår det att kvinno- respektive mansfrågor förutsätter heterosexualitet. Facklitteratur om homosexualitet återfinns även under avdelningen medicin – Vndh – som underordnats sexologi – Vnd (Klassifikationssystem för svenska bibliotek, 1997). Homo- och bisexuella omfattas alltså inte av klasserna ”kvinnan och sexuallivet” respektive ”mannen och sexuallivet” vilket tyder på heteronormativitet i SAB-systemet. Det finns inte heller någon specifik kod för heterosexualitet, något som ytterligare

förstärker den heterosexuella normen (Pettersson, 2001, s. 47). Skönlitteratur har tilldelats ett separat signum – H – som har vissa indelningsgrunder, men ämnessökning möjliggörs inte om verken inte *aktivt* tilldelats ämnesord (Klassifikationssystem för svenska bibliotek, 1997). Här ser vi alltså en skillnad gentemot facklitteratur som genom sitt signum alltid har en ämnesmässig beskrivning även då ämnesord saknas.

Vad gäller hyllplacering av skönlitteratur har tidigare oftast ingen uppdelning utöver form (lyrik, dramatik osv.) eller språk gjorts. Numer är det dock relativt vanligt att vissa genrer bryts ut, t.ex. deckare, fantasy etc.

1.2 Problembeskrivning

Vi menar efter föregående diskussion att samhällets framtoning är heteronormativ, homosexualitet är något som faller utanför det normala och gängse, varför det kan vara svårt för homosexuella individer att finna positiva förebilder i verkliga livet. Vi tror att de osynliga lagar som skapas genom förhållandet normalt vs. onormalt verkar hämmande på den ”osynliga” gruppen (homosexuella) och att detta inte uppmärksammas av dem som utgör normen (heterosexuella). Denna så kallade heteronormativitet bidrar till att många homosexuella tvingas söka information för att på så sätt kunna komma i kontakt med den ”homosexuella världen” eftersom den är kulturellt och socialt frånvarande i det heterosexuella samhället (Homosexuella och samhället, 1984, s. 40). Vi tror att lesbiska och bisexuella kvinnor har specifika informationsbehov där skönlitteratur kan vara en del. Vi föreställer oss att gaylitteratur kan spela stor roll i dessa kvinnors identitetsskapande eftersom ”litteratur som från olika synpunkter behandlar homosexualitet kan underlätta för många homosexuella att uppleva självidentifikation” (Homosexuella i samhället, 1984, s. 195). Genom ämnessökning i svenska bibliotekskataloger kan det idag vara svårt att få tillfredsställande antal relevanta träffar gällande skönlitteratur. SAB-systemet möjliggör ämnesmässig indelning av facklitteratur men klumpar samman all skönlitteratur under ett signum (H), innebärande att skönlitteratur till stor del endast kan återfinnas genom titel och/eller författarnamn.

Eftersom vikten av god litteratur som beskriver den homosexuellas värld framhålls bl.a. i *Homosexuella och samhället* (1984) anser vi att kombinationen lesbiskas informationsbehov och frågan om ämnesbestämningens vara eller icke vara för skönlitteraturens del skulle kunna vara fruktbar. Läger man då till queerteori² vilket vi ämnar göra, står vi inför ett helt nytt perspektiv av biblioteks- och informationsvetenskap. Avsaknad av bra hjälpmedel kan vara en orsak till att många inte satsar helhjärtat på ämnesåtervinning av skönlitteratur. Det pågår dock projekt på ett flertal ställen i landet. En arbetsgrupp tillsattes 1999 av Enheten för bibliografisk utveckling och samordning (BUS) vid Kungliga biblioteket (KB) för att utreda frågan om en särskilt utarbetad tesaurs för skönlitteratur (BUS-nytt, 1999).

Vi har inte återfunnit någon i Sverige gjord studie som behandlar homosexuellas informationsbehov, men däremot fann vi ett flertal bibliografier över gaylitteratur som publicerats bland annat på Bibliotekshögskolan i Borås. Inom biblioteks- och

² Ett synsätt som menar att heterosexualiteten är samhällsnorm vilket innebär att de som står utanför denna norm, de som har en avvikande sexualitet, osynliggörs, aktivt eller inaktivt, och delvis missgynnas eller särbehandlas i såväl samhälleligt stiftade lagar som i informella lagar.

informationsområdet (B&I) verkar alltså ingen forskning ha bedrivits rörande homosexuella kopplat till vare sig informationsbehov, informationssökning eller informationsanvändning. Forskningen som bedrivs, inom bl.a. medicin, sociologi, psykologi och genusvetenskap, har fokuserats kring orsakerna till homosexualitet samt levnadsundersökningar. Med detta som bakgrund anser vi att denna uppsats har en plats att fylla såväl inom B&I som i samhället.

1.2.1 Problemformulering

Det är alltså inte alltid möjligt att söka skönlitteratur ämnesmässigt. Med utgångspunkt i en ”osynlig”, icke normativ grupp, som vi tror har specifika informationsbehov, vill vi undersöka om ämnesord eller ämnesindelning av skönlitteratur kan vara av betydelse för den informationssökande. Vi vill också se hur informationssökningsprocessen tar sig uttryck och vilka informationskällor som mest troligen används. Den marginaliserade gruppen kommer att representeras av lesbiska och bisexuella kvinnor.

1.2.2 Syfte

Denna uppsats syfte är att utröna vilka specifika informationsbehov lesbiska och bisexuella kvinnor utifrån sin sexuella orientering har, hur de söker information, vilka informationskällor som används, vilken betydelse skönlitteratur har samt om någon typ av ämnesbestämning underlättar åtkomst av denna.

1.2.3 Frågeställningar

De frågeställningar vi genom våra tidigare resonemang kommit fram till är:

- ? Vilka specifika informationsbehov har lesbiska?
- ? Hur söks information och vilka informationskällor används?
- ? Vilken betydelse har skönlitteratur för lesbiska?
- ? Hur skulle ämnesbestämning kunna underlätta lesbiskas informationssökning?

1.2.4 Avgränsning

Efter visst övervägande har vi så valt att koncentrera oss på kvinnliga homo- och bisexuella. Ett skäl till detta är att det enligt vår uppfattning överlag skrivs mycket om homosexuella män. Dessutom känns det naturligt att vi som varande kvinnor också skriver om kvinnors situation.

Att vi lever i ett samhälle där mannen utgör normen anser vi vara väl vedertaget, varför vi inte kommer att beröra detta närmare. Däremot vill vi med ett relativt nytt begrepp – queer – visa att det samhälle vi lever i också är heteronormativt, vilket vi tror spelar en viss roll i framförallt homosexuellas liv. Vi avser vidare inte att beröra orsakerna till varför någon är lesbisk eller bisexuell eller varför man väljer att leva homosexuellt. Vi kommer endast att undersöka om dessa kvinnor utifrån sin identitet eller i sitt identitetsskapande söker information som är specifik för just dem. Då vi tror att skönlitteratur kan vara en viktig del i identitetsskapandet på ett annat sätt än facklitteratur, kommer vi i huvudsak koncentrera oss på ämnesbestämning av skönlitteratur. SAB-systemet medför ju en ämnesmässig indelning av facklitteratur i sig.

Vi har inte för avsikt att själva indexera eller klassificera skönlitterära verk utifrån de system som ingår i litteraturstudien. Vi har valt att presentera ett urval av de system för indexering och klassifikation av skönlitteratur som finns. Vi har valt att inte ta med forskare och studier som enbart är kritiska till och avråder från ämnesbestämning av skönlitteratur på grund av att vi inte ansåg oss ha plats med denna diskussion i uppsatsen, även om den är intressant. Vi har inte heller för avsikt att ”artbestämma” gaylitteratur även om vi för en kort diskussion kring begreppet.

1.2.5 Uppsatsens uppläggning

Vår uppsats kan sägas ha en traditionell uppläggning med inledande kapitel som beskriver och går igenom metod, tidigare forskning och teori. Resultatredovisningen är uppdelad på kapitel fem där intervjuundersökningen presenteras och kapitel sex där litteraturstudien redovisas. I kapitel sju har vi valt att ha analys/diskussion och slutsatser i samma kapitel. Vi utgår inte från frågeställningarna i diskussionen, utan har valt att knyta an till dessa först under rubrik 7.6 Sammanfattande reflektioner. I kapitlet återfinns också förslag till vidare forskning. Sammanfattningen kommer därefter, i kapitel åtta.

1.3 Begrepp

Vi kommer här att gå igenom och definiera vissa för uppsatsen centrala begrepp.

Sexualitet

År 1869 myntades ordet homosexuell av en ungersk läkare, Karoly Maria Benkert, småningom innebärande att det inte längre bara fanns och utfördes homosexuella handlingar – sodomi – utan att den homosexuelle *personen* var skapad (Weeks, 1990, s. 3). Det var också nu som begreppet heterosexuell började användas, främst för att beteckna en sexualitet mellan kvinna och man som inte hade reproduktiva syften (Kulick, 1996, s. 12). Homosexualitet innebär enligt Svenska Akademiens ordlista över svenska språket – SAOL ”sexualdrift inriktad mot samma kön” (1998, s. 321). NE (1997) utökar begreppet och definierar homosexualitet som ”känslomässig och sexuell dragning till individer av det egna könet.” Här poängteras alltså att det inte enbart rör sig om sexuella känslor. Ytterligare förklaringar gör gällande att homosexualitet också handlar om en personlighetens inriktning mot en samkönad människa, dvs. att man riktar sin vänskap, omsorg, ömhet och kärlek till en människa av samma kön. Känslorna riktar sig mot såväl kropp som psyke och har inte enbart med sexualitet att göra (Homosexuella och samhället, 1984, s. 35).

Möjligheten att definiera sig som lesbisk, i den mening vi gör idag, uppstod alltså först under det sena 1800-talet även om det tidigare fanns möjlighet att identifiera lesbiska beteenden och känslor (Faderman, 1995, s. 51f). Den moderna definitionen av lesbisk eller homosexuell ser man dock inte förrän senare delen av 1900-talet, något som inte heller kunde ske tidigare, eftersom homosexuella beteenden var straffbart i de flesta länder långt in i mitten av det förra seklet.

Heterosexualitet är enligt SAOL ”sexualdriftens inriktning mot motsatt kön” (1998, s. 315). Någon vidare definition med hänseende på känslor ges inte. Bisexuell förklaras som ”sexuellt dragen till båda könen” (SAOL, 1998, s. 78) eller ”erotiskt intresse för båda könen, med förmåga till såväl hetero- och homosexuella relationer” (NE, 1997).

När vi i uppsatsen använt homosexuell, homosexualitet osv., har vi gjort det i dess vidaste bemärkelse enligt definitionerna ovan, dvs. inte enbart med avseende på fysisk och sexuell kontakt mellan två människor av "medsatt" kön. Samma ordning gäller för hetero- respektive bisexuell.

Gay

Ordet gay kommer från engelskan och översätts i NE (1997) som "glad lättsinnig utsvävande homosexuell", underförstått en man. Gay kan användas om båda könen men avser i allmänhet mannens homosexuella identitet eller livsstil (ibid.). SAOL (1998, s. 263) definierar gay enbart som homosexuell man. I engelskspråkiga länder är det också vanligast att gay används om den manlige homosexuelle och dennes leverne, men även kvinnor väljer här allt oftare att kalla sig och sin livsstil för gay. Andersson (1988) framhåller olika begrepp som används för att beteckna homosexuella och menar: "Ordet 'gay' är det enda internationellt gångbara, och faktiskt urgamla, ord som existerar för 'homosexuell' och som varken är makaroniskt eller nedsättande. Gör det till svenska!" (s. 51) Bland yngre homosexuella av bägge könen kan man se att begreppet gay vinner allt bredare mark. Något som försvårar användandet av gay hos oss är att det är svårt att anlägga svenska böjningsmönster på ordet.

Vi har valt att använda ordet gay då vi avsett hela den homosexuella populationen dvs. då vi inte sett någon anledning att skilja på män och kvinnor; till exempel angående gaylitteratur, gayföreningar o.s.v. En viktig anledning till varför vi använder gay är att vi anser att detta ord inte heller lika starkt fokuserar på sexualitet.

Queer

Inom gayrörelsen har det livligt debatterats hur den "riktige" homosexuelle skulle "se ut" för att vara representativ för hela gruppen. Transsexuella och många andra undergrupper kom då att marginaliseras ytterligare, eftersom de inte följde den rätta mallen. Som en reaktion mot detta uppkommer i slutet av 1980-talet begreppet queer som är mer heltäckande än gay och som välkomnar *alla* som ställer sig utanför den heteronormativa sexualiteten. Queer är en ram inom vilken människor med olika sexuella identiteter kan göra gemensam sak för att nå t.ex. politiska mål. Queerbegreppet tar också fasta på särarten: "just för att homosexuella kvinnor och män *inte* är heterosexuella har vi utvecklat särskilda perspektiv, identiteter och uttryck som borde värderas och vårdas – inte undanskyfflas eller förvanskas till något som liknar heterosexualitet." (Kulick, 1996, s. 8) Samtidigt som queer betyder udda är det ett skällsord som betecknar en homosexuell person. Likaså är queer en beteckning för en radikal sexualpolitisk position som utmanar etablerade sexuella identitetskategorier på samma gång som det fungerar som ett samlingsbegrepp för dessa grupper (Rosenberg, 2000, s. 17f). Queerteoretiskt synsätt kommer närmare att tas upp och presenteras under avsnittet teori.

Vi kommer enbart använda begreppet queer i teoriavsnittet. Vi väljer i övrigt att använda ordet gay framför queer om den homosexuella gruppen eftersom vi inte uppfattar det som lika politiskt laddat och för att undvika sammanblandning med den teoretiska ramen.

Lesbisk, flata

Enligt SAOL (1998) är lesbisk ett ord för en homosexuell kvinna. Ordet lesbisk menar NE (1997) kommer från den grekiska ön Lesbos som var hemö för diktaren Sapfo, vilken ansågs haft homoerotisk läggning. Flata är ett slanguttryck för homosexuell kvinna som ofta använts i negativt syfte. Inom gruppen har dock ordet "tagits tillbaka" och att man kallar sig flata förekommer numer relativt ofta, kanske något mer bland yngre och i ett mer skämtsamt syfte.

I uppsatsen kommer vi att använda lesbisk och homosexuell kvinna synonymt. Flata använder vi mycket sparsamt. Vi har även valt att genomgående använda beteckningen lesbisk om de kvinnor vi intervjuat, trots att någon av dem definierat sig som varande bisexuell. De gånger bisexualiteten avspeglar sig i resultatet, eller då en kommentar uttryckligen berör bisexualitet har vi dock valt att urskilja detta.

Komma ut

"Komma ut" är ett begrepp som har sitt ursprung i den amerikanska gayrörelsens uttryck "coming out of the closet ('garderoben') into the street" och syftar på individens utveckling av en för honom/henne självpositiv och acceptabel homosexuell identitet som inte behöver döljas eller leda till social isolering (NE, 1997). Att komma ut betraktas idag oftast genom en utvecklingsmodell som en lineär process, vars mål är den homosexuella identiteten. Man kan också se "komma ut" genom en social konstruktionsmodell, då blir det en process där man "beskriver sig själv i enlighet med de termer som existerande sociala och kulturella föreställningar erbjuder" (Lundahl, 1996, s. 31). Enligt utvecklingsmodellen ses förändringar i identiteten som regressioner eller tecken på omognad medan de i den sociala konstruktionsmodellen ses som nödvändiga för att bibehålla en riktig framställning av människans plats i en stundligen föränderlig social kontext (ibid., s. 32). Kontentan blir då att lesbiska hela tiden måste komma ut i olika sammanhang; hela tiden *bli* lesbiska, processen är oändlig.

Vi använder "komma ut" i betydelsen att en person, för sig själv och andra, erkänner sin homo- eller bisexuella läggning och inte längre döljer eller förnekar den. Vi menar att när man för sig själv och de närmaste erkänt att man är lesbisk har tagit det viktigaste steget mot att komma ut. Vi inser dock samtidigt att om samhället förutsätter heterosexualitet är det en livslång process vi har att göra med och att en lesbisk kvinna hela tiden måste omtala sin sexuella läggning då hon befinner sig i "nya" sociala sammanhang. Vi ställer oss alltså närmare en lineär tolkning av begreppet "komma ut" i den enskilda människans vardag men vi närmar oss ett socialkonstruktivistiskt synsätt då vi ser på samhället som helhet.

Information

Inom biblioteks- och informationsvetenskapen står att finna skiftande definitioner av begreppet information. Michael Buckland (1991, s. [3]) delar in begreppet i tre betydelser: information som föremål; information som vetande eller kunskap och information som process. Buckland fortsätter med tankar om vad det innebär att tillägna sig information: "Being informed is a state of knowing something. Becoming informed denotes a change in what we know. Becoming informed may commonly include knowing more, but not necessarily." (ibid., s. [39]) Foskett (1996) jämför termen information med termerna data och kunskap: "data consists of unprocessed facts; knowledge is what an individual possesses after assimilating facts and putting them into context; information is knowledge shared by having been communicated." (s. [3]) Man bör därför göra en åtskillnad mellan data och kunskap, där kunskap inbegriper

information som genom en kognitiv och kontextuell process hos individen förändrat kunskapsstatusen. Det är svårt att dra gränsen för vad som är och vad som inte är information och Buckland menar att "if anything is, or might be, informative, then everything is, or might well be, information" (1991, s. 50). Romulo Enmark³ (1990, s. 43) menar att ordet information har dubbel betydelse och betecknar dels något som minskar osäkerheten hos mottagaren och dels något som ökar kunskapen hos densamme.

Vi menar att information är något som (oftast) kan minska osäkerhet och som kan erhållas i olika kontexter och genom olika informationsskällor. När vi använder ordet information menar vi alla potentiella källor som kan leda till att ny kunskap nås i hela den process som livet innebär och som kognitivt innebär förändringar i den enskildes kunskapsbank. Exempel på informationskällor kan vara olika typer av litteratur eller texter, organisationer, föreningar, andra människor osv.

Informationsbehov

Chowdhury (1999, s. 180f) menar att informationsbehov är ett svävande begrepp som ofta är resultatet av ett olöst problem och att informationsbehov kan uppstå t.ex. vid behov av att fylla en kunskapslucka. Även Dervin (1992, passim) menar att informationsbehov uppstår då individen inte har tillräcklig kunskap för att fullfölja något som påbörjats; det finns en lucka i kunskapsbanken som måste överbryggas. Vi menar att informationsbehov uppstår då kunskapen om ett visst fenomen inte är tillräcklig och individen hämmas av detta. För vidare resonemang kring begreppet, se 4.1 Informationsbehov.

Skönlitteratur/fiktionslitteratur

Med skönlitteratur menar vi litteratur som traditionellt anses ha estetiskt värde eller syfte, t.ex. romaner, noveller, dramatik, lyrik men även filmer. Vi menar att skönlitteratur även kan ha ett informativt värde förutom underhållningsvärdet. Vi kommer i uppsatsen använda skön- och fiktionslitteratur synonymt.

Lesbisk- och gaylitteratur

Finns det litteratur som med rätta kan kallas lesbisk eller "gayisk" och är det möjligt att definiera "sådan" litteratur? Genom åren har både lekmän och forskare diskuterat hur gaylitteratur skall definieras. Vi kommer inte att redogöra för hela denna problematik utan vill presentera några för vår uppsats viktiga kriterier. Greger Eman hävdar att:

Ett verk kan betraktas som gaylitteratur om det får en betydelse i det kommunikations-system, som skapas för att bekräfta och förstärka den egna identiteten bland homosexuella. Ju fler som känner till ett verk, ju oftare det nämns, ju fler exemplar av en bok som säljs i till exempel gaybokhandeln, i desto högre grad kan det kategoriseras som gaylitteratur. (1999, s. 33)

Vad gäller lesbisk litteratur menar Bonnie Zimmerman att det är nödvändigt med förståelse för hur lesbiska kvinnor skapar sin identitet för att sedan kunna förstå den lesbiska litteraturen som en enskild genre (1992, s. 2f). Gränsdragningen gentemot andra genrer är flytande eftersom "[I]like the category 'women's literature,' 'lesbian literature' is not defined by inherent, static characteristics that can be easily and

³ Enmark hämtar sina resonemang från Emin Tengström och hans *Myten om informationssamhället – ett humanistiskt inlägg i framtidsdebatten* (1987).

uniformly identified and agreed upon, but by the perspective of a community of writers and readers” (ibid., s. 14). Författare och läsare är inte heller alltid överens om var gränsen går. Det finns även svårigheter att karaktärisera det genuint lesbiska i litteratur eftersom lesbisk varken är ett etniskt eller nationellt epitet lika lite som det är ett historiskt eller stilistiskt dito även om alla dessa element kombineras då lesbisk skall etiketteras (ibid., s. 14). Enligt Zimmerman finns det så fem faktorer man bör ta hänsyn till vid bedömningen av ett verks ”lesbiskhet”:

- 1) Författarens sexuella läggning, dvs. om författaren själv är lesbisk; Zimmerman menar att det är omöjligt att koppla bort detta från den färdiga texten. Om författaren är lesbisk kan detta också påverka t.ex. valet av bokförlag eller tidskrift där verket publiceras.
- 2) En lesbisk roman har en centralfigur, inte bifigur, som är uttalat lesbisk och temat är i huvudsak lesbiskt. De flesta kvinnorna i romanen är lesbiska och kvinnors förhållanden måste också uttryckas explicit och inte kodas.
- 3) Det publika mottagandet av romanen; lesbiska romaner läses av lesbiska kvinnor för att bekräfta lesbisk existens och tillvaro.
- 4) Vissa kritiker hävdar att lesbiskt författarskap medför en viss litterär, ofta experimentell, stil. Zimmerman hävdar dock att det är svårt att se att en speciell lesbisk stil skulle existera inom litteraturen.
- 5) Det finns ämnen och teman som är karaktäristiska för lesbisk fiktion t.ex. att lesbiska författare uttrycker sina visioner och föreställningar om det lesbiska nätverket. (Zimmerman, 1992, s. 14-16)

Dessa fem punkter är framförallt lämpade att använda vid analys eller definition av litteratur skriven från slutet av 1960-talet till nu.⁴ Faderman (1995, passim) påpekar att det behövs en annan definition för verk skrivna tidigare eftersom det innan den moderna gayrörelsens genombrott var svårt att uttrycka lesbiska eller bisexuella känslor i skrift. På grund av risken för stigmatisering kodades verk som lästa med dagens glasögon skulle kunna definieras som lesbiska eller som skulle kunna ha läsvärde för lesbiska.

Vi menar att skönlitteratur som har en tydlig lesbisk karaktär som den lesbiska eller bisexuella läsaren kan identifiera sig med kan kallas lesbisk litteratur. Givetvis måste ”det lesbiska” uttryckas explicit i texten. Vi anser inte att författarens sexualitet är av avgörande betydelse, men som alltid beskrivs en företeelse kanske mest realistiskt av en insatt person. Gaylitteratur anser vi ha samma kriterier, skillnaden består i att karaktärerna kan vara såväl kvinnor som män. Begreppet gaylitteratur innefattar liksom skönlitteratur romaner, noveller, dramatik, lyrik och filmer.

⁴ För mer detaljerad beskrivning av skapandet av en lesbisk litterär kanon samt diskussion kring lesbisk litteratur före 1969, se Lilian Faderman (1995).

2. Metod

Under denna rubrik kommer vi dels att resonera kring metodval, dels redogöra för undersökningens praktiska genomförande.

2.1 Litteratursökning

Litteratursökningsprocessen har fortskridit genom hela uppsatsarbetet, givetvis med skiftande intensitet i olika perioder. När vi i uppsatsens initialskede började söka material gjorde vi detta i olika databaser som LISA/ISA, Nordiskt BDI-index och LIBRIS. Vi har använt sökord som homosexualitet, homosexuell, lesbianism, lesbisk, bisexuell, bisexualitet, information, informationsbehov, informationssökning, indexering, klassifikation, klassifikationssystem, skönlitteratur m.fl. i ett otal olika kombinationer på både svenska och engelska men även på norska och danska. Vi tyckte att vi fann många relevanta dokument, trots att de till viss del var av äldre datum. Vi hade vissa svårigheter att hitta nyare material, då t.ex. vissa tidskrifter inte fanns tillgängliga på Högskolans i Borås bibliotek, eftersom de var på inbindning i ca sex månader. Vi hade, till vårt försvar, inte funnit att just denna tidskrift skulle finnas annorstädes, därför kände vi oss nödgade att vänta. När vi så äntligen fick de eftersökta artiklarna, ledde dessa oss vidare till flera nya, bra referenser. Senare skulle vi också komma att komplettera med sökningar i BIBSYS, REX och bibliotek.dk vilket gav ytterligare användbara studier. Vi har kontinuerligt använt oss av Göteborgs universitet kataloger GUNDA och KVINNSAM, Högskolans i Borås katalog Voyager samt den för Göteborgs stad gemensamma bibliotekskatalogen. När vi sökt i de olika databaserna har samma referenser dykt upp gång på gång och vi har då dragit slutsatsen att ytterligare material inte stod att finna för vår del.

Folkhälsoinstitutet har en databas som innehåller svensk forskning kring homosexualitet, HOMODOC, vilken visade sig vara mycket användbar vid orientering i ämnet. Vi har naturligtvis följt upp vissa referenser i redan återfunnet material, en välkänd metod. Genom fjärrlån har vi kunnat ta del av material som inte fanns tillgängligt för oss i Sverige, även om vår oförmåga att tolka det finska språket i viss mån begränsat oss. Det har varit ganska svårt att återvinna material som behandlar svenska förhållanden, vi har ofta fått utgå från forskning gjord i andra länder. Detta kanske spelar viss roll för resultatet, men eftersom dessa länder företrädesvis är USA, Kanada, Storbritannien samt övriga Norden, torde studierna ha giltighet även i Sverige eftersom vi menar att de samhällsliga förhållandena är ganska likartade.

2.2 Metodresonemang

Innan vi beslöt hur vi praktiskt skulle förfara med undersökningen orienterade vi oss ytterligare i hur homosexuellas situation kan te sig i samhället. Vi sökte också få en översikt över huruvida indexering av skönlitteratur utfördes systematiskt eller ej, och var det i så fall gjordes. Denna första orientering gjordes för att vi skulle kunna få en uppfattning om en studie skulle låta sig göras på det sätt vi planerade eller om problemet bara existerade i vår tankevärld. Vi har en bakgrund som inbegriper bl.a. litteraturvetenskap, genusvetenskap och queerstudier. Inom genus- och queerstudier är hierarkiska relationer mellan dikotomiska par något av en utgångspunkt, vilket färgar hur vi bl.a. ser på förhållandet mellan kvinnor och män, men likaså mellan hetero- och

homosexualitet, vilket också är upprinnelsen till denna uppsats innehåll. Att vi ville kombinera en undersökning om informationsbehov med ämnesåtkomst av skönlitteratur beror på vår föreställning om att homosexuella använder skönlitteratur som informationsbärare på annat sätt än heterosexuella gör vad gäller identitetsskapande; en uppfattning som också grundar sig på våra egna erfarenheter som varande lesbiska. Efter att vi läst in oss ordentligt på områdena, ansåg vi att det fanns en god möjlighet att genomföra en undersökning som kombinerar och problematiserar en minoritetsgrupps informationsbehov med ämnesåtkomst av skönlitteratur.

Eftersom vi utgår ifrån att det finns ett hierarkiskt förhållande mellan hetero- och homosexualitet, kommer detta naturligtvis att avspeglas i undersökningens art. Frågeställningarna hade kanske varit långsökta om vi inte hade ställt oss bakom och varit medvetna om det perspektiv som framhåller normeringen av det heterosexuella i samhället.

Vi valde redan på ett tidigt stadium att ha en kvalitativ grund för vår uppsats eftersom syftet var att utröna vilka specifika informationsbehov lesbiska har, kopplat till sexualitet eller identitetsskapande. Vad vi ville veta var inte alls hur många lesbiska som tyckte att de önskade en viss typ av information, utan vi ville försöka förstå deras upplevelse av hur informationsbehovet kom till uttryck. Eftersom vi inte ville räkna hur ofta lesbiska sökte information eller hur många det var som gjorde det, hade en kvantitativ studie av allt att döma inte varit fruktbar på det sätt vi önskade. Utöver undersökningen av lesbiskas informationsbehov har vi också gjort en litteraturstudie över ämnesåtkomst av skönlitteratur. Vi ville inte heller kvantifiera de klassifikations-, indexeringssystem eller tesarur som finns inom området, utan genom denna studie ville vi få ökad förståelse av klassifikations- och indexeringsprocessen samt dess olika aspekter vad gäller just skönlitteratur. Medelst användning av en kvalitativ metod ville vi alltså försöka hitta samband, mönster, likheter eller olikheter i vårt empiriska material. På Repstad (1999, s. 9-15) menar att man med kvalitativa metoder vill karaktärisera drag eller egenskaper hos ett fenomen eller få förståelse för det som är grundläggande eller särpräglat för en viss miljö utan att ta hänsyn till hur ofta det förekommer. Starrin och Renck (1996, s. 53) menar att kvalitativa metoder används för att förstå eller upptäcka hur någonting är beskaffat, vilket vi anser bättre passade vårt syfte med denna uppsats.

2.3 Intervjuer

För att kunna få en uppfattning om ett förmodat informationsbehov valde vi att genomföra en intervjuundersökning med lesbiska och/eller bisexuella kvinnor. Till en början hade vi tänkt oss en kvalitativ enkätundersökning men kom senare fram till att längre samtal med lesbiska representanter skulle kunna ge oss en djupare förståelse av deras känslor och upplevelser. En enkätundersökning hade kanske givit oss ett större arbetsmaterial men frågorna hade då troligen i högre grad varit färgade av våra förföreställningar. En enkät, även om den är kvalitativ, kan inte riktigt jämföras med ett personligt samtal som utvecklas genom interaktion mellan deltagarna. Vi anser att vi med djupare intervjuer bättre kunnat följa upp det som informanterna tyckte var relevant och att vi sedan kunnat ta hjälp av detta i senare samtal. Vi har försökt undgå att våra egna tankar om och erfarenheter av det undersökta skulle styra intervjuerna alltför mycket; vi ville att informanternas åsikter skulle föra samtalet framåt. Vi valde dock att inför informanterna vara öppna med vår egen livsstil, vilket troligen gav såväl plus- som

minuspoäng. Positivt är att flera av informanterna påpekade att det underlättar att prata med någon som ”vet”. En negativ effekt är precis samma sak: vi antas ”veta” därför förväntas vi kunna fylla i det utsagda och underförstådda, och mycket antas vara ”allmän” kunskap, lite ”oss flator emellan” och därmed inte nödvändigt att uttala.

Vi utgick vid intervjutillfällena från en relativt löst formulerad guide⁵ kring olika frågeområden rörande information. Vilka informationsbehov hade kvinnorna, hur gick de tillväga vid informationssökningsökning, vilka informationskällor användes och hur såg kvinnorna på tillgång till gayinformation var det som frågorna rörde, hela tiden kopplat till informanternas lesbiska eller bisexuella identitet. För att kunna ämnesbestämma gaylitteratur krävs en uppfattning om vad som karaktäriserar denna, varvid vi också tyckte det var intressant att få informanternas åsikt om detta. En övrigt-kategori tyckte vi också var på sin plats, här skulle informanterna kunna ta upp sådant som de tyckte var extra viktigt och som inte kommit fram tidigare i samtalet. Eftersom vi inte ville styra informanterna allt för mycket, samtidigt som vi ville ha en viss struktur på våra samtal, valde vi alltså att ha en mall istället för färdigformulerade absoluta frågor. Man brukar göra åtskillnad mellan den standardiserade respektive den icke standardiserade intervjun; i den förstnämnda används t.ex. intervjufrågor som strukturerats i ett schema. Den kvalitativa intervjun kan då sägas vara icke standardiserad eftersom frågorna inte på förhand är fast formulerade, vilket innebär att svarsmöjligheterna är större och att intervjun utvecklas och förs framåt genom att hänsyn tas till tidigare frågor och svar (Starrin & Renck, 1996, s. 53-56, 63). En frågemall kan också motverka alltför stora utsvävningar på olika sidospår som lätt uppstår under ett samtal, även om man inte kan veta vilka frågor som är viktiga på förhand. Efter en genomförd provintervju fick vi tillfälle att justera vår frågemall med utgångspunkt i vad som togs upp vid detta tillfälle. Bl.a. kom frågan om särskilda gayavdelningar på bibliotek upp och vi beslöt att också lägga till några frågor som bara rörde bibliotek. Efter dessa justeringar tycker vi att frågemallen fungerade väl. Provintervjun valde vi att inte ta med i resultatet, denna person ingick inte heller bland de tio informanterna.

Innan intervjuerna genomfördes diskuterade vi om vi båda skulle närvara eller om informanten då skulle komma att känna sig utsatt eller illa till mods eftersom vi var två som skulle intervjua en. Det finns enligt Repstad (1999, s. 84f) både för- och nackdelar med att vara två vid intervjuerna. fördelarna kan bland annat vara att en av intervjuerna kan se till att frågemallen följs, medan den andra kan uppmärksamma informantens icke-verbala kommunikation samt ställa följdfrågor. Repstad menar också att det är resurskrävande att vara två vid intervjutillfällena och att informanten dessutom kan komma känna sig i underläge (ibid.). Vi ansåg dock att fördelarna övervägde nackdelarna; sålunda var vi båda närvarande vid samtliga intervjuer och en av oss hade huvudansvaret för ”lyssnandet”, den andra för att kompletterande anteckningar fördes. Vem som gjorde vad växlade mellan intervjutillfällena.

Något ytterligare vi hade att ta ställning till innan intervjuerna genomfördes var om vi skulle använda bandspelare parallellt med egna anteckningar eller om vi endast skulle föra anteckningar. Genom att använda bandspelare skulle vi kunna lägga koncentrationen helt på det informanten sa och visade, vilket vi menar skulle ge en bättre intervju vad gäller följdfrågor osv. En negativ aspekt på bandspelar användning är

⁵ Se bilaga 2.

naturligtvis att det skulle kunna få informanten att känna sig illa till mods; många tycker inte om att höra sin röst på band etcetera. Repstad (1999, s. 70f) menar också att icke-verbala uttryck uppfattas bättre om bandspelare används istället för att intervjuaren antecknar men att bandspelare kan verka hämmande på informanten. Vid såväl sammanställning av resultat som vid analys är det dock en fördel att ha använt bandspelare då informantens svar kan återges ordagrant, även om det är relativt tidskrävande att skriva ut intervjuerna. Vi använde oss av bandspelare vid sex av tio intervjutillfällen, en kvinna motsatte sig inspelning och vi förde båda anteckningar vid detta tillfälle.

Direkt efter varje intervjutillfälle tog vi oss tid att gemensamt gå igenom våra respektive intryck av intervjun. Om något anmärkningsvärt kom upp i detta samtal, sammanfattade vi dessa tankar i några rader i anslutning till övriga intervjuanteckningar. Trost (1997, s. 51) hävdar att vid analysen av inspelat material är intervjuarnas minnen och intryck av intervjuerna viktiga då anteckningar och utskrifter inte alltid kan förmedla informantens utsaga. De intervjuer som bandades renskrevs sedan så nära inpå intervjun som möjligt. Då bandspelaren vi använde inte var av yppersta klass, var det ibland svårt att ordagrant höra vad som sades på bandet, men med hjälp av våra stödanteckningar tror vi oss ändå ha fångat andemeningen i det som sagts.

Att välja plats för var intervjun skall genomföras kräver också viss eftertanke. Är det bra att vara hemma hos informanten eller kanske bättre att vara på en för alla neutral plats? Vi kom fram till att det viktigaste ändå är att det är en plats där man inte riskerar att bli störd. Att informanten känner sig väl till mods är naturligtvis också viktigt. Med detta resonemang i åtanke lät vi informanten bestämma mötesplats. Vi såg dock till att alltid ha tillgång till en tyst neutral plats om så skulle behövas; det kan ju vara så att informanten inte tycker om tanken att släppa in en intervjuare i sitt eget hem och därför vill vara annorstädes. Repstad (1999, s. 72f) menar att valet av plats för intervjun kan påverka resultatet och man skall välja en plats där man kan samtala ostört, och framhåller att intervju i informantens egen bostad medför både en praktisk och psykologisk vinst. Vi ville dock inte propa på att intervjun skulle ske i informanternas hem. Vi menar att det finns en poäng i att låta informanten bestämma var intervjun skall genomföras, eftersom vi vill vara ödmjuka inför det faktum att de upplåter sin tid till vår undersökning och därmed ge dem en chans att påverka intervjusituationen så den upplevs mer positiv.

Tre av de tio intervjuerna är gjorda genom e-post på dessa kvinnors begäran. Detta innebar dels att frågorna blev något mer specifika och fasta, dels att svaren inte blev lika uttömmande som vid de personligt genomförda intervjuerna. E-postintervjun utgår även den från vår intervjuguide, omarbetningen består i att vi formulerat färdiga frågor istället för stödord/-meningar. Vi kunde naturligtvis inte på samma sätt som vid samtalen följa upp svaren, vilket innebar att dessa intervjuer blev något mera knapphändiga än de övriga. Vi har trots detta inte gjort någon åtskillnad i värdet av dessa intervjuer i resultatredovisningen, eftersom vi anser att de är likvärdiga sett ur en informationsbärande synvinkel.

Intervjun med bibliotekarierna på Mölndals bibliotek, Inga-Lill Ekvall och Sybil Larsson, genomfördes på dessas arbetsplats då de medverkar genom sitt yrkeskunnande, framförallt som skapare av återvinningssystemet Edvin. Vi var båda närvarande med den ena som huvudansvarig för samtalet, den andra förde i huvudsak anteckningar

eftersom intervjun inte bandades på Ekvall och Larssons begäran. Direkt efter intervjun sammanställdes anteckningar och intryck och intervjun renskrevs för att så lite information som möjligt skulle falla bort. Även denna intervju utgick ifrån en mall⁶, även om vi här hade strukturerat frågorna något mer än vid informantsamtalen. Vi inledde intervjun med allmänna frågor kring bibliotekets bestånd för att sedan komma närmare in på indexeringsfrågor och systemet Edvin. Vi ville också höra vad dessa kvinnor som i sin profession sysslade med ämnesbestämning tyckte om begreppet gaylitteratur och vad som ingick däri. Vi ville även höra hur man såg på särskilda gruppers informationsbehov. Även vid detta intervjutillfälle gavs informanterna tillfälle att ta upp sådant de tyckte vi inte tagit upp.

2.3.1 Urval

Homosexuella är på intet sätt en homogen grupp människor lika lite som heterosexuella är det. Dess representanter kommer från olika sociala, ekonomiska och geografiska miljöer. Vår urvalsgrupp har varit lesbiska eller bisexuella kvinnor överhuvudtaget i alla åldrar, då vi ansett att dessa torde ha liknande informationsbehov och erfarenheter av upplevelser och känslor. Eftersom gruppen inte är ”synlig” hade vi vissa svårigheter att knyta lämpliga kontakter. Till en början hade vi en önskan om att inte gå via föreningar eftersom vi trodde att det skulle ge väldigt likriktade svar och att informanterna då skulle ha liknande bakgrund. Vi ville inte heller intervjua personer i vår egen närhet, eftersom de ofta anstränger sig för att ge ”rätt” svar, så att vi blir nöjda. Repstad framhåller att det finns både för- och nackdelar med att vara bekant med informanten. Det är lätt att förlora nödvändig distans till ”objektet” samtidigt som ”objektet” kan ha lättare att tala med någon hon känner till (1999, s. 27, 69). Vi valde till slut en slags medelväg genom att dels kontakta olika föreningar, dels att utnyttja en snöbollsprincip i bekantskapskretsen för att komma i kontakt med lämpliga representanter ur gruppen. De föreningar vi kontaktade var RFSL, BIG⁷, GHOST⁸ och EKHO⁹. Vi blev av RFSL lovade en efterlysning på deras hemsida, men då inget hände tog vi kontakt igen, fortfarande hände ingenting. Till slut framkom att den man som lovat oss en annons inte längre var kvar i styrelsen och det hela hade därför fallit i glömska. Eftersom vi nu hade kommit i kontakt med ett antal kvinnor lät vi saken bero. Trots påstötningar misslyckades vi dock att etablera kontakt med kvinnor från en av de tillfrågade organisationerna.

Från ovan nämnda organisationer har vi så intervjuat fyra personer. Genom bekantas bekanta, dvs. genom snöbollsprincipen har vi nått ytterligare sex informanter, inalles har vi alltså intervjuat tio kvinnor. Trots att vi inte strävade efter ett så kallat representativt urval, ville vi gärna ha en viss spridning på informanterna vad gäller utbildning, ålder, bakgrund, biblioteksvana etc. Detta visade sig i realiteten vara omöjligt att kontrollera, eftersom vi inte kom i kontakt med något större antal informanter – valmöjligheten blev därför ringa. Vi anser oss ändå ha fått en viss spridning vad gäller ovan nämnda variabler, vilket vi tror har gett en mer varierad undersökning. När det gäller urval av informanter eller respondenter hävdar Trost (1997, s. 107, 109) att man vid kvalitativa studier inte kan ernå någon statistisk

⁶ Se bilaga 3.

⁷ Bi i Göteborg.

⁸ Göteborgs gaystudenter.

⁹ Ekumeniska gruppen för kristna homo- och bisexuella.

representativitet och detta skall man inte heller sträva efter, därmed inte sagt att man inte vill ha variation i urvalet.

Innan vi genomförde våra intervjuer begrundade vi hur många personer som skulle kunna tänkas vara rimligt att samtala med. Vid diskussion i handledningsgruppen framlades att då det inte längre framkommer nya aspekter från informanterna är antalet tillräckligt. Vi genomförde sålunda tio intervjuer under våren och hösten 2001.

2.3.2 Anonymisering

Alla som deltog i undersökningen informerades om dess syfte; att deras medverkan är frivillig; att alla uppgifter behandlas konfidentiellt samt att materialet endast kommer att användas i denna uppsats – allt enligt rådande svenska etikregler (Repstad, 1999, s. 68). Vi informerade även om att vi eventuellt kunde behöva kontakta dem igen för kompletteringar, vilket också i några fall gjordes eftersom nya aspekter kom fram vid senare gjorda intervjuer. Vi ville då komplettera med ytterligare frågor till dem vi tidigare intervjuat, för att få även deras åsikt om det berörda.

För att minska risken för igenkänning har vi tvingats vidtaga vissa åtgärder vid redovisningen av intervjuresultatet. Alla åtgärder tagna kan vi av samma skäl inte heller redovisa, men vi har bl.a. valt att presentera informanterna i ”klumpform” dvs. vi urskiljer inte var och en, utan vi beskriver egenskaper för den samlade gruppen informanter och citerar fritt från alla intervjuer. För att citaten skall kunna härledas till respektive intervju har vi valt att numrera dem löpande. Detta nummer står inom klammer före respektive citat. Att vi gjort så beror på att vi hade garanterat deltagarna anonymitet, och vi ansåg att det fanns en viss igenkänningsrisk som vi ville eliminera så långt som möjligt.

Ekvall och Larsson presenteras med namn eftersom att de är ansvariga för utvecklandet av Edvin-systemet och är därför medverkar i kraft av sitt yrke.

2.4 Litteraturstudie

När vi skulle skaffa oss en uppfattning om tankegångar kring ämnesbestämning av skönlitteratur valde vi att göra detta genom litteraturstudium. Litteratur utgör i bästa fall relativt lättillgängliga källor, vi tror att det hade varit svårare att få likvärdig kunskap genom samtal med insatta personer, även om det troligen hade varit mycket intressant. Det hade krävts många intervjuer och ett omfattande arbete med sammanställning för att nå samma kunskapsnivå som vi tycker oss ha uppnått, en arbetsinsats som vi menar inte ryms i denna uppsats omfång. Vi använder alltså skriftligt material, genom dokumentanalys, som grund för undersökningen på samma sätt som vi använder intervjuerna. Repstad menar att dokumentanalys är ”en metod där man ger vissa texter status som källor eller data för själva undersökningen, på samma sätt som fältanteckningar, intervjuutskrifter och liknande är data (eller information)” (1999, s. 87).

En litteraturstudie kräver också viss eftertanke. Vid läsning av vald litteratur måste man ta hänsyn till vissa aspekter bl.a. dokumentets ursprung och äkthet. Vi måste se till dokumentets representativitet: behandlas innehållet i sitt rätta sammanhang; är dokumentet typiskt för sitt slag; är det fullständigt osv. Dokumentets trovärdighet ter sig

också tämligen viktigt i sammanhanget; vi måste tänka på om det är en förstahandsredogörelse eller ej samt var, när, i vilket syfte och av vem dokumentet författats. Ett kritiskt förhållningssätt till litteraturen är något vi strävat efter och vi har så långt som möjligt använt oss av primärkällor i vår litteraturstudie. Den litteratur vi använt kommer till största delen från tidskrifter och annan vetenskaplig litteratur inom B&I-området och är således också skriven av personer verksamma inom området.

I denna vår litteraturstudie stötte vi bl.a. på artiklar om ett system för indexering av skönlitteratur som används på Mölndals stadsbibliotek: *Edvin*. Eftersom vi bor i Göteborg, som gränsar till Mölndal, var det rent praktiskt lätt för oss att kontakta dem som arbetade med detta system, vilket skulle ge en vidare förståelse för dess principer. Vi intervjuade således de två ansvariga bibliotekarierna, en intervju som använts för att komplettera vårt resultat av litteraturstudien.

2.4.1 Avgränsningar

Det finns otroligt mycket material publicerat angående ämnestillgängliggörande av skönlitteratur. Vi har valt att begränsa litteraturstudien till att framförallt innefatta en kort historik inom området för att sedan gå djupare in på system som ligger/skapats nära oss såväl tidsmässigt som kulturellt.

2.5 Analyismetod

För tolkning och analys av vårt insamlade material utgår vi också från ett kvalitativt perspektiv. Vi menar att en hermeneutisk analysansats torde passa vårt material väl, eftersom vår undersökning består av ett flertal olika delar eller perspektiv som queer, ämnesanalys, sexualitet osv. som kan få helt nya innebörder genom att dessa kombineras och därmed skapar en vidare helhet. En kvalitativ analys huvudsakliga mål är att uppmärksamma om det finns ”*variationer, strukturer och/eller processer* hos ännu icke kända eller otillfredsställande kända företeelser, egenskaper och innebörder.” (Starrin, 1994, s. 28) Inom ramarna för en kvalitativ analys ligger hermeneutiken i vilken en central tanke är att varken förståelse eller tolkning är förutsättningslös utan måste ses mot bakgrund av vissa förutsättningar. Tolkning av handlingar sker alltid kontextuellt; meningen med en handling måste ses i sitt speciella sammanhang (Sjöström, 1994, s. 73-76). Genom användning av ett queerteoretiskt perspektiv kommer vi att utgå från att orsaken till lesbiskas informationsbehov och förutsättningen för dessas informationssökning är ett heterosexuellt samhälle. Kontexten blir då en osynlig grupps informationsbehov i ett normativt samhälle.

Ett viktigt begrepp för hermeneutiken är den hermeneutiska cirkeln som ”pekar på sambanden mellan det vi ska tolka, förståelsen och det sammanhang som det måste tolkas i” (Gilje & Grimen, 1992, s. 190). Genom att plocka isär materialet och undersöka såväl delarna som helheten får man en växelverkan mellan observationer och idéer samt delar och helhet vilket leder till att vi får en djupare förståelse av materialet. Vi tror att de teorier vi använt oss av kan ge en djupare förståelse för problemområdets komplexitet. Omvänt gäller att det är svårt att se problemet utan teori som t.ex. ifrågasätter heteromatriken. Delarna är relaterade internt till varandra och helheten kan ha andra egenskaper än var del för sig; Starrin (1994, s. 26) skriver: ”Helheten är med andra ord mer än summan av delarna.” Genom att undersöka lesbiska och bisexuella kvinnors informationsbehov och sedan koppla detta till ämnesbestämning av

skönlitteratur, hela tiden i ljuset av ett queerteoretiskt synsätt, hoppas vi uppnå en djupare eller mer heltäckande förståelse för problemområdet.

Då vi skall analysera vårt material måste vi vara väl insatta i hur våra tidigare kunskaper och föreställningar påverkar detta arbete. Det finns alltid en risk att våra egna värderingar läses in i materialet, vilket även Repstad påpekar (1999, s. 104). Gilje och Grimen menar däremot att det inte går att få förståelse av ett fenomen utan att ha förförståelse av detsamma (1992, s. 183). Idéer som är sprungna ur förförståelse ger också undersökningen en viss riktning. Hur väl man lyckas hålla sig neutral kan dock vara svårt att själv avgöra. Vi har tidigare redogjort för vår förförståelse dels under avsnitt 2.2 metodresonemang, men även till viss del i inledningskapitlet. Vi har strävat efter att våra erfarenheter och förförståelse av problemområdet skulle vara vägledande, men för den skull inte bidra till ”övertolkningar” av materialet.

3. Tidigare forskning

Vi kommer här att först presentera forskning som gjorts angående lesbiskas informationsbehov för att sedan fortsätta med en presentation av forskningsprojekt som gjorts angående indexering och/eller klassifikation av skönlitteratur.

3.1 Studier om homosexuella och information

Forskning om homosexuella och homosexualitet är ett relativt ungt forskningsområde i Sverige och fokus har legat på levnadsundersökningar. Det har tills idag inte funnits några universitetskurser i ämnet men fr.o.m. höstterminen 2001 har man startat *Studier i homosexualitet, lesbiskhet och queer* vid bl.a. Göteborgs universitet. Våren 2002 ägde en konferens rum vid Institutionen för genusvetenskap vid Göteborgs universitet: *Farväl heteronormativitet*.

Bland de publikationer som finns, kan nämnas *lambda nordica*, en nordisk tidskrift grundad 1989, som presenterar forskning och teori rörande kvinnlig och manlig homo- och bisexualitet inom de humanistiska, samhällsvetenskapliga och beteendevetenskapliga områdena. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* som är en tidskrift med fokus på kvinnliga forskare har i olika temanummer fokuserat på bl.a. sexualitet, kön och rådande normer.

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring NOVA rapport nr. 1/1999 med titeln *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn* (Hegna, Kristiansen & Moseng) är en stor levnadsundersökning som gjorts bland homosexuella i Norge för att utröna dessas livskvalitet i förhållande till och i jämförelse med den heterosexuella befolkningen. Här tas olika aspekter på homosexuellt liv i såväl hemmet som samhället upp. Diskriminering och våld samt fysiska och psykiska hälsoaspekter berörs också. I Sverige har Pia Lundahl i *Lesbisk identitet* (1998) undersökt hur lesbiska skapar sin identitet i skuggan av heterosexualiteten. Av samma författare utkom även avhandlingen *Intimitetens villkor: kön, sexualitet och berättelser om jaget* (2001) vid Lunds universitet. Svante Norrhem skriver om homosexuellas villkor i Västerbotten i boken *Den hotfulla kärleken: homosexualitet och vanlighetens betydelse* (2001). Margareta Lindholm och Arne Nilsson (2002) beskriver i *En annan stad kvinnligt och manligt homoliv 1950 - 1980* villkoren för Göteborgs homosexuella under 30 år. Eftersom vi inte fokuserar på livsstil kommer dessa titlar inte presenteras närmare, men de har bidragit ytterligare till vår förståelse av lesbiskas villkor i samhället.

Vid litteratursökningar har vi inte återfunnit någon svensk studie som fokuserar på lesbiska och information (behov, användning, etc.). Vi fann endast två referenser till uppsatser som tar upp homosexuella och informationsbehov: *Homofil litteratur og litteraturformidling* (Hatlebrekke, 1986) samt *Hvor er min hylle? Biblioteket i møte med homofil og lesbisk ungdom på søken etter identitet* (Michelet, 1988), båda gjorda som examensarbete på Statens bibliotekshøgskole i Oslo. Anita Alexandersson (1987) har som specialarbete vid Högskolan i Borås, bibliotekshögskolan gjort en bibliografi över lesbisk skönlitteratur på svenska. Här tas dock på intet sätt informationsbehov hos gruppen upp. Ragna Fredin har i sitt examensarbete skrivit om homosexuella och skönlitteratur i *Manlig homosexuell skönlitteratur: en utvecklingsstudie*, även denna från Institutionen Bibliotekshögskolan i Borås. Fokus ligger här på motiv i litteraturen och arbetet har dragning åt litteraturvetenskap. Ytterligare bibliografier i ämnet som

gjorts på samma lärosäte är Olle-Petter Melins *Homosexualitet en bibliografi* (1975), Per Hedbergs *Homosexualitet: ett kommenterat urval: specialarbete inom ämnet litteraturorientering vid Bibliotekshögskolan* (1979), Jan Magnussons *Bibliografi över homosexualitet och lesbianism i litteraturen c. 1970-1988: en praktisk tillämpning av databassökning: [framplockad ur Dialog databasvärd]* (1988) samt Eric Fridéns *Homosexualitet – ett bidrag till en bibliografi över homosexualitet och homosexuella i litteraturen, 1976-1985* (1990). Dessa bibliografier saknar dock betydelse för vår undersökning eftersom de bara listar befintlig gaylitteratur.

Ämnet gay and lesbian studies har funnits i till exempel USA, Kanada och Storbritannien sedan 1970-talet och där finns också rikligen förekommande undersökningar, artiklar och debattinlägg rörande homosexuella och B&I-området. Skribenter som tagit upp hur gaylitteratur tillgängliggörs på bibliotek eller bibliotekariers inställning till och kunskap om spörsmålet.¹⁰ Det finns också ett flertal användarstudier gjorda med tanke på homosexuellas informationsbehov. Tre av de återfunna studierna berör enbart lesbiska¹¹: Janet Creelman och Roma Harris: *Coming out: the information needs of lesbians* (1990); Alisa Whitt: *The information needs of lesbians* (1993); Tanis Stenback och Alvin Schrader: *Venturing from the closet: a qualitative study of the information needs of lesbians* (1999). En studie har undersökt hela den homo- och bisexuella gruppen: Mark Norman: *Out on loan: a survey of the use and information needs of users of the lesbian, gay and bisexual collection of Brighton and Hove libraries* (1999). Vi kommer nedan kort referera var och en av de studier vi anser har relevans för vår undersökning.

Homofil litteratur og litteraturformidling

Herlof Hatlebrekke (1986) har i sin hovedoppgave velat klargöra homosexuellas dels generella men även specifika informationsbehov. Att homosexuella har specifika informationsbehov grundar han i antagandet att homosexuella osynliggörs i samhället. Man kan se att uppsatsen är gjord efter ett queerteoretiskt synsätt innan detta var en etablerad forskningsinriktning: författaren utgår ifrån att homorörelsen är sprungen ur det patriarkala, heterosexuella samhället som gjort homosexuella och deras liv osynliga. Vidare går författaren igenom de olika distributionskanaler som finns för gaylitteratur. Metodavsnitt saknas, men intervjuer har genomförts med olika föreningar, boklådor osv. Resultatet visar att förmedling till största delen utförs av gayorganisationer. Detta ser författaren som positivt eftersom det är homosexuella själva som arbetar med litteraturförmedlingen, de måste ju anses särskilt kunniga inom området. Hatlebrekke menar också att litteratur/kulturförmedling inverkar positivt på gaysamhället generellt. Negativa effekter anses vara gayorganisationernas begränsade resurser och urbaniseringen inom dessa, vilket hämmar landsomfattande distribution.

Hvor er min hylle? Biblioteket i møte med homofil og lesbisk ungdom på søken etter identitet

Marianne Michelet (1988) har till sin hovedoppgave intervjuat homosexuella kvinnor och män i åldrarna 16-26 år i sitt försök att se vilka informations- och litteraturbehov dessa kan ha samt vilka faktorer som kan hindra återfinning och åtkomst av det material som finns. Utgångspunkten är att författaren förutsätter att det finns barriärer mellan

¹⁰ Se t.ex. Yvonne Raaflaub (1991); Eric Bryant (1995); Sasha Alyson (1984); Carolyn Caywood (1993).

¹¹ För studier om homosexuella män, se t.ex. Steven Joyce & Alvin Schrader (1997).

homosexuella användare och information. Frågeställningarna belyses i ljuset av informanternas användning av bibliotek. Andra delen av uppsatsen består av en litteraturlista som är tänkt som hjälp till bibliotekarier vid inköp, klassifikation, temautställningar och låntagarförfrågningar.

Informanterna har kontaktats genom dåvarande DNF-48:s¹² ungdomsförbund. Michelet har eftersträvat en jämn spridning vad gäller kön och ålder inom åldersgruppen, hon har också valt informanter som har använt bibliotek i sitt sökande efter gayinformation.

Resultaten visar att de flesta börjar söka information någon gång i tonåren, men att alla åldrar figurerar i sammanhanget. Vilken typ av information som sökes är också mycket varierande på grund av ålder, medvetenhet om homosexualitet samt intressen. Många informanter uppger att de läst "allt" som fanns på deras bibliotek och man har använt sig av både katalogsökningar och browsing för att hitta detta material. Så gott som alla informanter uppger att de känt rädsla för att bli "avslöjade" som homosexuella och vågade härför inte fråga bibliotekarier om hjälp att finna material. Författaren ger också förslag till hur det skulle kunna gå och förbättra villkoren för homosexuella användare, företrädesvis då "outkomna" sådana.

Coming out: the information needs of lesbians

Janet Creelman och Roma Harris (1990) ville fokusera på avsaknaden av empiriskt stöd vad gäller uppbyggnaden av gaysamlingar. För att göra detta ville man skapa en typologi av de vanligaste frågorna som lesbiska ställer sig då de inser att de är just lesbiska. 50 kvinnor deltog i undersökningen och man använde sig av en snöbollsprincip för att komma i kontakt med dem, efter det att en första kontakt tagits med två gayföreningar. Alla medverkande informanter var alltså helt öppna med sin livsstil och dessutom medlemmar i någon organisation. Intervjuerna genomfördes så att deltagarna fick tänka tillbaka till den tid då de skapade sin lesbiska identitet och kom ut, och utifrån det skriva ned de frågor eller funderingar de ansåg sig ha haft. Frågorna sammanställdes sedan i tre kategorier utifrån liknande innehåll: Acceptans av den lesbiska identiteten; att komma ut för andra och slutligen att hitta likasinnade och förstå spelets gång. Man frågade också efter vilka källor till gayinformation man kände till samt vilka källor man själv använde. Den teoretiska ram som användes är Dervins sense-makingmodell.¹³

Resultatet, menar man, visar på hur viktigt det är att biblioteken tillhandahåller information till lesbiska eftersom biblioteket är den informationskälla som de allra flesta känner till redan innan de kommit ut. Tryckta källor var också, tillsammans med andra lesbiska, det mest troliga valet av informationskälla. Då kvinnorna sökte information stötte de på ett flertal hinder: relevant och praktisk information saknades och den bild som gavs av homosexuella var ofta negativ och dessutom väldigt manscentrerad. Flera kvinnor möttes också av inacceptans i sitt val av livsstil hos dem de vänt sig till för att få information. Tryckta källor verkar då vara ett mycket viktigt alternativ till "mänskliga" källor vid tillgodoseende av dessa kvinnors informationsbehov, eftersom flera kvinnor upplevde ett "tvång" att hemlighålla sin lesbiskhet för andra människor.

¹² Numer Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring – LLH

¹³ Brenda Dervin (1992) menar att informationsbehov måste ses i sin speciella kontext och att information söks för att tillfredställa situationsbundna behov eller önskemål. Informationsbehov uppstår då en människa har en kunskapslucka som behöver fyllas. Med hjälp av adekvat och meningsgivande information kan hon fylla denna lucka, eller bygga en bro över gapet och på så sätt komma vidare i livet.

The information needs of lesbians

Alisa Whitt (1993) har gjort en undersökning som syftade till att svara på två frågor: Vilka informationsbehov har lesbiska till en början och hur förändras dessa behov över tid, samt hur framgångsrika har biblioteken varit när det gäller att möta denna grupps informationsbehov. Ett frågeformulär lades i ett lesbiskt nyhetsbrev/informationsblad och 141 kvinnor svarade. Kvinnornas öppenhet om sin lesbiska identitet varierade stort. Även här används Dervin (se not 13) som teoretisk ram.

Resultaten pekar på att biblioteket används som informationskälla i stor utsträckning i initialstadiet av identitetskapandet och att man blir mer specifik i sitt sökande senare i processen. Många kvinnor var missnöjda med bibliotekets service; gamla bestånd och begränsad ämnesrepresentation gjorde att de hade svårt att finna adekvat information. Detta, menar Whitt, leder till att många potentiella användare tappas. Ett negativt första intryck av biblioteket gör att man inte återvänder; aktuella och levande bestånd är något biblioteken måste erbjuda. Det framkom också att många tyckte att det var jobbigt att fråga efter gayinformation; man måste se till att informationen finns lätt tillgänglig så att personalen inte behöver tillfrågas om hjälp.

Venturing from the closet: a qualitative study of the information needs of lesbians

Tanis Stenback och Alvin Schrader (1999) har utgått från Creelman och Harris (1990) undersökning och försökt replikera denna med vissa små ändringar. Man har utgått från en lesbisk förening på orten och därefter använt sig av snöbollprincipen för att komma i kontakt med representanter, inalles tio stycken som alla var öppna med sin livsstil. Semistrukturerade intervjuer (frågemall, öppna frågor) genomfördes. Frågemallen var densamma som användes av Creelman och Harris (1990). I övrigt följer man också dessas tillvägagångssätt och resultatet bekräftar också till stor del de slutsatser som där drogs. Även här ser man hur biblioteket spelar stor roll för lesbiska som söker information. De kvinnor som kom ut i mindre samhällen kände alla en motvilja att använda folkbiblioteket pga. att de kände sig utpekade. Stenback och Schrader menar att det finns ett trängande behov av adekvat, aktuell och positiv gayrelaterad information, både för identitetsbefästade och andra syften. Denna studie upplever vi som relativt tunn och den tillför egentligen inget nytt om vi jämför med Creelman och Harris (1990) studie.

Out on loan: a survey of the use and information needs of users of the lesbian, gay and bisexual collection of Brighton and Hove libraries

Mark Norman (1999) har velat undersöka gaymänniskors informationsbehov ur ett helhetsperspektiv för att sedan med kvantitativa metoder analysera materialet. Det som undersökts är: hur en demografisk profil av gayanvändare kan se ut; effekten av en separat gayavdelning; hur man använt bibliografier och sökverktyg; anledningen till att man använder biblioteket samt hur man uppfattar servicen. 150 stycken enkäter som även tillät egna kommentarer låg under två månader framme på de två biblioteken i Brighton och Hove. Antalet svar – 44 stycken – var något färre än man hoppats på. Svarsgruppens ålder varierade mellan 20 år till över 70 år, och de flesta var relativt frekventa biblioteksbesökare. Det finns ingen uppgift som talar om hur öppna respondenterna är med sin livsstil och ingen som kallade sig heterosexuell besvarade heller enkäten.

Resultaten visar att 90% av respondenterna tycker att det är bra med en egen avdelning för gaylitteratur och att de inte anser att det är utpekande utan att det ökar både tillgång

och åtkomst av gaylitteratur/information. De allra flesta uppger att de främst söker förströelselitteratur, framförallt skönlitteratur men tidskrifter och tidningar var också mycket populära. Att så många sökte förströelse menar Norman pekar på vikten av bra referensmaterial. De allra flesta användarna var nöjda med bibliotekens service.

Sammanfattningsvis kan vi se att de flesta återvunna studier fokuserar på informationsbehoven hos den lesbiska gruppen. Någon har mer draging åt de informationskällor som används främst. Studierna pekar alla på att lesbiska verkligen har ett specifikt informationsbehov och att detta är beroende av sammanhanget varför de utgör en bra grund för vår undersökning. Att flera studier använt Brenda Dervins kontextuella teori är intressant även om vi saknar ett mer normativt synsätt där ”det lesbiska” sätts i relation till den heterosexuella normen som varande kontext. Det queerteoretiska perspektivet uppstod under 1980-talet¹⁴, främst i USA, varför det blir märkligt att detta perspektiv saknas då flertalet av oss använda studier är gjorda där, under 1990-talet dessutom.

3.2 Studier om indexering av skönlitteratur

De första systemen för klassifikation av skönlitteratur presenterades redan i slutet av 1800-talet och genom åren har många försök gjorts för att underlätta tillgängliggörandet av skönlitterära samlingar; alltifrån system för hylluppställning till regelrätta klassifikations- eller indexeringssystem. I Norden har framförallt Danmark legat långt framme inom detta område men även i Finland och Sverige finns projekt som på olika sätt arbetar med skönlitteraturlgänglighet genom indexering. De studier som presenteras nedan är mer av undersökningskaraktär till skillnad från det material som presenteras under kapitel 6 som snarare visar försök att skapa användbara system för återvinning av skönlitteratur samt viktiga aspekter vid detta arbete.

Klassifikation af skønlitteratur

Annelise Mark Pejtersen (1978b) studerade under åren 1973-1974 och 1976 knappt 300 skönlitterära referensamtal mellan låntagare och bibliotekarier. Studien gjordes med konstruktionen av ett låntagarorienterat klassifikationssystem i åtanke. Pejtersen antog att värdet i ett klassifikationssystem ligger i dess förmåga att återfinna det användaren önskar vilket medför att användarna måste få komma till tals vid skapandet av ett nytt system. Vid analysen av samtalen framkom ett fenomen som Pejtersen kallar låntagarens ”ubeviste klassifikation”, dvs. att låntagaren, utan att vara medveten om det, klassificerar skönlitteratur. Detta för med sig att ett klassifikationssystem för skönlitteratur måste spegla de flerdimensionella aspekter som kan finnas i den allmänne läsarens behov. Systemet måste med andra ord vara mer differentierat än vanlig genreklassifikation.

Resultatet pekar mot att bibliotekarien måste skapa en översättning mellan låntagarens och bibliotekets klassifikation vid utformning av ett fungerande referenssystem. Ett klassifikationssystem baserat på analys av sambandet mellan sökformuleringar och faktiska behov hos skönlitteraturläsare skall tillfredsställa låntagarens krav och därför specificeras i den grad det är relevant för låntagaren. Systemet måste begränsas till ett relativt litet antal klassifikationskriterier och samtidigt utgöra ett antal som är tillräckligt stort för att täcka bibliotekariens samtal med låntagaren. Vidare föreslås fyra icke-

¹⁴ Se vidare 4.2 Queerteori.

hierarkiskt uppställda klasser: ämne, ram, författarens intention samt tillgänglighet. Ett antal olika undergrupper presenteras också. Klassifikationssystemet måste enligt Pejtersen omfatta samtliga fyra aspekter då de har stor betydelse för låntagaren. Aspekterna kan specificeras ytterligare beroende på låntagarens behov. Samtalen samt studier och utvärdering av tidigare klassifikationssystem för skönlitteratur tillsammans med indelningen ovan ligger till grund för AMP-systemet¹⁵ som Pejtersen utvecklar under 1980-talet.

Har ni någon bra kärleksroman? En studie av indexering av skönlitteratur vid stadsbiblioteken i Malmö och Mölndal

Rolf Andersson och Erik Holst skrev 1995 en magisteruppsats i ämnet skönlitteraturindexering vid Högskolan i Borås där de studerade hur denna typ av indexering utfördes vid stadsbiblioteken i Malmö och Mölndal. Undersökningen syftar till att utreda om indexeringen på dessa bibliotek klarar av att besvara låntagarnas förmodade frågor. Författarna talar om tre tänkbara syften med skönlitteraturindexering: att kunna återfinna litteratur som rör ett visst ämne; att hitta en bestämd bok samt att få en indikation om bokens handling redan i katalogen.

För att få en uppfattning om vilka uppgifter som borde beaktas vid skapandet av ett låntagarvänligt indexeringssystem för skönlitteratur genomfördes 100 stycken kvalitativa intervjuer med biblioteksbesökare, 50 på respektive bibliotek. En analysmodell skapades där olika aspekter av skönlitteratur togs upp och låntagarnas svar placerades här in. Analysmodellen var inspirerad av AMP-systemet som bearbetades och utökades.¹⁶ Materialet som analyserades i modellen var låntagarnas beskrivning av skönlitteratur, förslag till söktermer samt de aktuella romanernas befintliga indexeringstermer.

Mölndal hade vid denna tidpunkt ett mer utvecklat system för skönlitteraturindexering – Edvin – än Malmö som använde SAB-systemets ämnesordslister även vid indexering av skönlitteratur, trots att dessa inte är utformade för detta ändamål. Detta gjorde att författarna avstod från att göra en regelrätt jämförelse mellan de båda biblioteken. Andersson och Holst drar efter utförd undersökning slutsatsen att indexering av skönlitteratur kan vara ett bra hjälpmedel, både för bibliotekarier och för låntagare. Mölndals system Edvin klarade bättre av uppgiften att besvara låntagarnas frågor, bl.a. genom att man har fler ämnesord på varje verk samt att man har indexerat en större del av bokbeståndet. Bästa resultat uppnåddes då användaren tog hjälp av den av biblioteket egenhändigt framarbetade ämnesordslistan.

Subject Access to Scandinavian Fiction Literature – Index Methods and OPAC Development

Annelise Mark Pejtersen et al. (1996) granskar tillgängliggörandet av skönlitteratur samt de nordiska ländernas OPAC-utveckling. Syftet med rapporten är att bidra till ett ökat kulturellt samarbete mellan de skandinaviska folkbiblioteken samt ett ökat bruk av skönlitteratur. Detta skall åstadkommas genom tillhandahållande av bättre ämnesåtervinningsverktyg såsom särskilda indexeringsregler för skönlitteratur, multidimensionella klassifikationssystem och flerspråkliga tesaurusar. I samtliga

¹⁵ AMP-systemet (Analysis and Mediation of Publications) är enligt Pejtersen ett låntagarorienterat klassifikationssystem för skönlitteratur avsett för folkbiblioteksbruk. Se vidare 6.4.2 Utvecklande av specialsystem för skönlitteratur, avsnittet om Pejtersen.

¹⁶ För fullständig redogörelse av Andersson och Holsts analysmodell, se 1995, s. 38f.

nordiska länder fanns, vid rapportens skrivande, pågående projekt inom skönlitteratur och ämnesåtervinning i olika former. Stora skillnader fanns emellertid gällande indexeringsmetoder, indexeringsdjup och språkkontroll. I rapporten presenteras ett nytt teoretiskt ramverk för indexering, klassifikation och sökning av skönlitterära verk. Detta teoretiska ramverk finns implementerat i det danska systemet The Book House (Boghuset) som är ett OPAC-system för skönlitteratursökning på folkbiblioteksnivå. The Book House innehåller korta representationer av dokumentinnehåll, baserade på klassifikationssystemet AMP, samt en kort annotation innehållande nyckelord.

Redogörelsen för och utvärderingen av The Book House utgör rapportens huvuddel. The Book House genomfördes som ett pilotprojekt på Hjortesprings bibliotek och systemet innehöll 3500 ämnesbeskrivna romaner. Klassifikationssystemet som ligger till grund för The Book House, sökstrategierna samt det ikonbaserade användargränssnittet utvärderades genom 75 observationer och lika många intervjuer. Reaktionerna var till största delen positiva. Ramverket för skönlitteraturklassificering och indexering fungerade bra och bibliotekarierna var nöjda med indexeringen av de romaner som ingick i systemet. Önskemål om att även facklitteratur skulle göras sökbar i systemet framkom. The Book House har testats på skolbibliotek i både Finland och Danmark och även här var omdömena till största delen positiva.

Pejtersen et al. förespråkar uppmuntran av lokala initiativ när det gäller metoder att tillgängliggöra skönlitteratur, då risken finns att centralt utarbetade metoder kanske inte passar alla bibliotek och deras användare. Trots att man tekniskt sett har gjort stora framsteg när det gäller informationsåtervinning, kan det fortfarande vara svårt att ämnesmässigt återvinna skönlitteratur. Problem vid OPAC-användning är bl.a. att användare kan uppleva frustration vid sökprocessen pga. dåliga gränssnitt och svårförståeliga system. Även de bibliografiska posternas vokabulär kan skilja sig mycket från användarnas sökord vilket kan innebära att få träffar erhålls. Slutligen menar författarna att det inte bara handlar om att utveckla indexeringsregler och tesaurusar för att förbättra ämnesmässig återvinning av skönlitteratur utan att även databasdesign och OPAC-system måste ses över.

Fiction indexing by library professionals and users

Jarmo Saarti (2000) beskriver ett projekt som utfördes vid fem folkbibliotek i Finland; 30 testämnen, tre bibliotekarier och tre besökare från respektive bibliotek samt fem romaner från olika genrer valdes ut. Samtliga deltagare skrev först ett abstrakt för varje roman för att sedan indexera den. Indexeringstermer hämtades från den finska tesaurusen Kaunokki¹⁷ och experimentet tog ca tre timmar på varje bibliotek. Resultaten skiftade då abstrakten varierade i längd från 23 till 186 ord och romanerna indexerades med alltifrån 3 till 52 termer. Vid sammanställning av resultaten var det möjligt att få fram 10-15 indexeringstermer per roman som beskrev grundhändelserna. Överrensstämmelse mellan abstrakt och indexering var mycket låg. Som väntat presterade bibliotekarierna med tidigare erfarenhet av skönlitteraturindexering bättre än de oerfarna dito, differensen blev ännu tydligare i förhållande till de vanliga biblioteksbesökarna. Saarti menar att bedömning av skönlitteratur lätt blir subjektiv då varje enskild läsare skapar sig en egen bild av verket. Dessutom har många romaner ett mycket stort antal aspekter som kan beskrivas, diskrepansen mellan olika bedömares åsikter kan med andra ord bli

¹⁷ Kaunokki och dess svenska översättning Bella presenteras under avsnitt 6.6.1.

stor. Undersökningens slutsats blev att det är mycket viktigt med adekvata verktyg vid kontroll av romaners innehåll och den vokabulär som används vid indexering.

Annika Eliasson (2002) har i magisteruppsatsen *Indexering av skönlitteratur i teori och praktik: vad kan forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap och litteraturvetenskap tillföra praktiken?* undersökt hur teorier, dels från B&I dels från litteraturvetenskap, kan vara till hjälp vid skönlitteraturindexering i praktiken. Denna uppsats tangerar vårt ämne delvis, men ligger mer åt det litteraturvetenskapliga hållet. Slutsatser som dras är bl.a. att användare kan behöva såväl en form- som innehållsmässig beskrivning av skönlitteratur. Vi tycker dock inte att denna uppsats kan tillföra så mycket till vårt arbete eftersom den inte problematiserar *varför* man bör ämnesbeskriva skönlitteratur utan fokuserar på det praktiska förfarandet. Författaren går inte heller närmare in på de svårigheter som finns då skönlitteratur skall beskrivas ämnesmässigt.

Vi kan se att de studier vi tagit upp här alla framhåller vikten av att låntagare kan söka och finna skönlitteratur efter ett visst ämne. Dessa studier visar hur svårt det är att hitta relevant skönlitteratur ämnesvis utan bra hjälpmedel, något som vi menar kan vara ett problem för vår undersökningsgrupp.

Om vi summerar studierna som presenteras under 3.1 och 3.2 kan vi se att det finns ett behov av och en önskan om att kunna söka gaylitteratur, just för att ämnet är homosexualitet. Om denna litteratur inte är ämnesbeskriven genom t.ex. indexeringstermer uppstår många gånger problem vid återvinningen. Studierna sammantaget belyser de problem vi har för avsikt att undersöka i denna uppsats; informationsbehov ställt mot eller kopplat till informationsåtkomst.

4. Teori

Vi kommer här att ta upp grundidéerna i de teorier eller perspektiv vi valt att ha som ram för vår uppsats; dels en informationsvetenskaplig teori riktad mot informationsbehov och -sökning, men också ett perspektiv vars syfte är att ge möjlighet att ifrågasätta den heterosexuella matrisen.

4.1 Informationsbehov

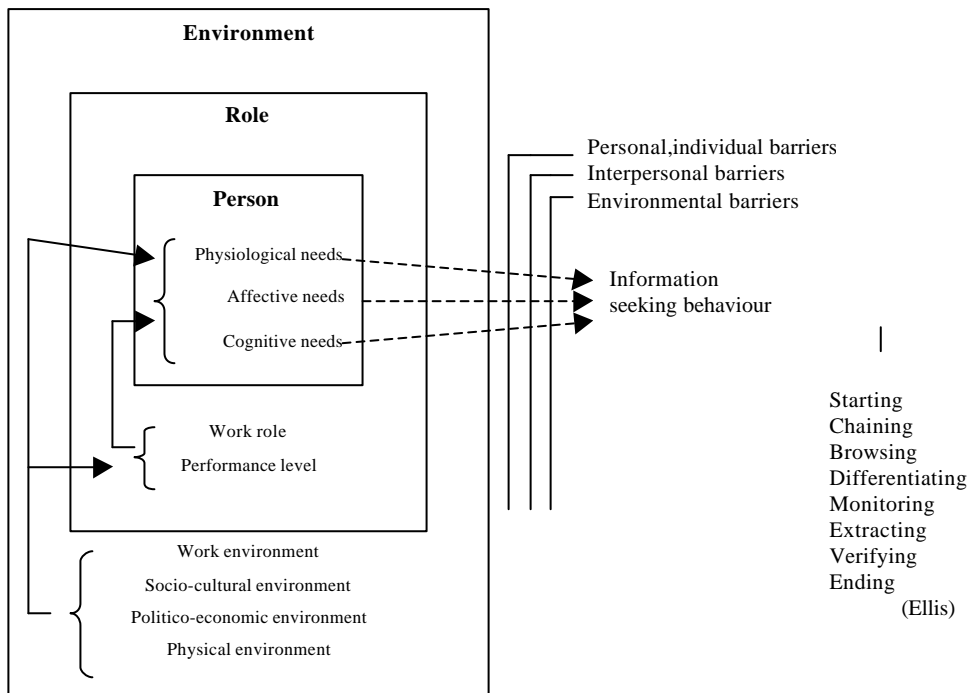
Tidigare studier av lesbiskas informationsbehov¹⁸ har i många fall använt Brenda Dervins kontextuella sense-makingmodell som teoretisk bas vilket även vi kunnat göra. Vi valde dock att utgå ifrån Tom Wilsons (1981, s. 8) modell över informationsbehov eftersom denna ger en mer heltäckande bild av informationsbehov samt -sökning och vilka aspekter man bör ta hänsyn till vid en studie av dessa. Dessutom tas här upp hinder mellan användare och information.

Wilson menar i *On user studies and information needs* (1981) att informationssökning genereras av att användaren upplever att hon har ett behov att få veta mer om en specifik fråga. Det finns då flera ställen att vända sig till; dels kända och väletablerade (formella) informationssystem, såsom bibliotek, Internet m.fl., dels system vars främsta syfte inte är att fungera som informationssystem (informella) men dit många vänder sig för att få specifik information t.ex. mäklare eller säljande institutioner. Ett tredje alternativ är att användaren vänder sig till andra människor för att få den önskade informationen. Informationssökningen kan misslyckas i alla dessa fall, såtillvida att informationsbehovet inte blir stillat.

Wilson redogör för de faktorer som kan påverka vårt informationsbehov och vårt informationssökningsbeteende i en modell (se sid. 35). Han menar att även informationsbehov kan delas in enligt de av psykologer kategoriserade basbehoven: fysiska, affektiva samt kognitiva behov. Dessa tre behovskategorier är relaterade till varandra och kan således påverka och påverkas sinsemellan. Som en del av ett försök att tillfredställa något eller några av dessa behov, kan individen behöva söka information. Det finns också ett antal hinder som gör att vi inte engagerar oss i informationssökning; dessa kan vara personliga, interpersonella eller miljörelaterade. Människans olika sociala roller har också betydelse för informationssökningsbeteendet, tillika den miljövari rollen utspelar sig. Här kan man se en uppdelning mellan arbetsmiljö, sociokulturell miljö, politisk-ekonomisk miljö samt fysisk miljö. Om våra basbehov påverkar eller är orsaken till att vi söker information, måste vi också se hur våra olika sociala roller påverkar informationsbehovet (Wilson, 1981, s. 7-10).

Wilson har senare reviderat sin modell och lagt till forskningsresultat som D. Ellis presenterat 1989. Tillägget består i åtta olika moment i informationssökningsbeteendet: starting, chaining, browsing, differentiating, monitoring, extracting, verifying och ending (Wilson, 1994, s. 33). Vårt primära intresse ligger inte vid informationssökningsbeteende, men vi kommer ändå att beröra vissa av dessa moment.

¹⁸ Se avsnitt 3.1

Faktorer som påverkar informationsbehov och informationssökning (Wilson, 1994, s. 33).

Som komplement till Wilsons modell tycker vi att Chowdhurys tankar om informationsbehov har en plats. Om man skall urskilja vissa grupperns förmodade informationsbehov bör man enligt Chowdhury (1999, s. 180f) ha i åtanke att informationsbehov:

- är ett relativt begrepp som är beroende av flera faktorer och är inte konstant.
- förändras över tid.
- varierar mellan olika personer.
- är beroende av miljön och omgivningen; dvs. kontextuellt.
- är svårt att mäta.
- ofta förblir outtalade eller uttrycks på ett inadekvat sätt.
- ofta förändras då information erhållits.

Vissa av dessa punkter är mer aktuella än andra för vår del men det är svårt att gradera dem efter viktighetsgrad. Att t.ex. mäta informationsbehov är inget vi tänkt göra varför denna punkt ligger lite utanför vår undersökning. Däremot kommer vi applicera tankarna om förändring av informationsbehov och kontextualitet då vi analyserar intervjuundersökningen. Vi tycker att Wilson och Chowdhurys tankar sammantaget kan ge oss bättre förståelse för undersökningsgruppens informationsbehov, hur detta förändras, vilka hinder som ligger mellan kvinnorna och informationen samt hur kontexten påverkar hela processen.

4.2 Queerteori

Queerforskning har en poststrukturalistisk bas och knyter an till en dekonstruktivistisk tradition och har sina rötter i såväl feministisk teori som homosexualitetsforskning. Man

ifrågasätter invanda föreställningar om kön, sexualitet och identitet och lyfter fram det marginaliserade (Rosenberg, 2000, s. 16-20). Till skillnad från feminismens utgångspunkt i separatism är queerrörelsen en blandad rörelse vad gäller kön och/eller genus (Laskar, 1996, s. 70). Queerteori uppstod i USA i slutet av 1980-talet och i Sverige tas diskursen på allvar upp efter den första svenska konferensen om forskning kring homosexualitet och lesbiskhet som hölls i Göteborg 1995.¹⁹ Att anlägga ett queerperspektiv är möjligt inom de flesta ämnen, men det finns ännu idag endast ett fåtal forskare i Sverige som har det ”queera” som utgångspunkt.

Queerteori är inte *en* klart formulerad teori, utan istället en rad sätt, eller perspektiv, att tolka samhället genom. Ett förenande drag är tanken om att även heterosexualitet, som varande normativ, bör problematiseras och förklaras. Man vill bryta isär diskursen om den naturliga heterosexualiteten (Parbring, 1999, s. 14f) och menar att heterosexualitet vare sig är mer naturlig eller mer självklar än någon annan sexuell identitet utan att även den är ”en uppsättning identiteter [sic!], relationer och värderingar som uppstått till följd av bestämda sociala, historiska och kulturella betingelser” (Kulick, 1996, s. 10). Judith Butler menar att varken genus eller sexualitet är inre egenskaper utan att de är maktstrukturer som definieras genom diskriminering och vidmakthålles genom upprepning. Den heterosexuella matrisen definierar det socialt godkända/icke-godkända (1990, s. 123f). Om man ser heterosexualitet ur detta perspektiv kan man nå helt andra insikter och förståelse av samhälle och kultur (Kulick, 1996, s. 10). Till skillnad mot homosexualitetsforskningen som fokuserar på *gruppen* homosexuella ur ett minoritetsperspektiv, riktar queerforskningen intresset mot ”majoriteten och mot klyftan mellan hetero- och homosexualitet, hur den är skapad och varför den har fått en sådan betydelse” (Höglund, 2000, s. 65). I likhet med genusteori²⁰ bygger queerteori på dikotomiska och hierarkiska förhållanden mellan homo- och heterosexualitet där alla privilegier tillfaller heterosexualiteten (ibid., s. 67). Den viktigaste angreppspunkten för en queerteoretiker blir följaktligen frågan om det heteronormativa och synen på homosexualitet som avvikelse.

Ett queerteoretiskt perspektiv genomsyrar hela uppsatsen, vi skulle till och med vilja påstå att utan queerteori går det inte att förstå hela innebörden av problemområdet. Vi kommer att nyttja ett queerteoretiskt perspektiv för att analysera vårt empiriska material eftersom vi tror att en sådan synvinkel ytterligare kan problematisera såväl vår grupps informationsbehov som ämnesordsättning på skönlitteratur. Vi vill se om heteronormativitet är en faktor som påverkar hur man ser på ämnesordsättning och informationsbehov.

Vi vill genom att applicera Wilsons modell på vårt intervjumaterial se hur miljöer, roller och hinder kan inverka på informationsbehov och informationssökningsbeteende. Vi tror också att modellen tillsammans med vissa perspektiv tagna från queerteori kan hjälpa oss att urskilja vilka faktorer som kan komma att utgöra hinder till informationsåtkomst.

¹⁹ I *lambda nordica* nr 3/4 1996: ”Queer Theory”, diskuteras för första gången i Sverige begreppet queer i en akademisk kontext. Numret ger en bra introduktion till queerteorins tankegångar.

²⁰ För förklaring av genussystemet se t.ex. Yvonne Hirdman (1997).

5. Intervjusammanställning

Vi kommer här att presentera en sammanställning av intervjuerna. Först beskrivs informantgruppen kortfattat. Själva intervjumaterialet har vi sammanställt under fyra huvudrubriker vilka härrör från vår intervjumall²¹ även om vi inte följt denna slaviskt: informationsbehov, informationskällor, sökbeteende och gaylitteratur. Vi tyckte oss kunna se att vissa av informanternas uttalanden kunde tematiseras och detta resulterade i ett antal underrubriker i avsnitt 5.2, nämligen Eftersökt information; Känsla av utanförskap; Själsvänner samt Förändring av informationsbehov.

5.1 Informantgruppen

De tio kvinnor som intervjuats var alla öppna med sin livsstil. De menade att de idag inte hade några problem att tala om sin sexualitet eller livsstil och tyckte själva att de var trygga i sin identitet. Deras ålder varierade från 20 år till 38 år. Utbildningsnivån var allt från grundskola till magisterexamen. Sex informanter var uppväxta på små eller mellanstora orter och hade senare avflyttat till storstad, övriga var uppväxta i storstäder. Kvinnorna var mellan 15 år och 34 år då de första gången kom ut. Några kom ut i sin uppväxtstad, andra först efter att de flyttat till annan ort. Sex av tio ser sig som relativt frekventa biblioteksanvändare, men eftersom flera är studenter uppger de att nöjesläsning just nu kommer i andra hand och att bibliotek besöks främst i studiesyfte.

5.2 Informationsbehov

Alla informanter uppger att de någon gång sökt information i anknytning till den egna identiteten som homo- eller bisexuell, framförallt när funderingar kring sexualitet och identitet uppstod, vilket för flertalet av informanterna var någon gång i tidiga tonåren.

[1] Och i början så där var man väldigt funderande så, innan man hade kommit ut och då man gick på gymnasiet då var det liksom, då gick jag till stadsbiblioteket och jag vågade inte fråga någon bibliotekarie utan jag gick till hyllorna och spanade lite grann och sökte på någon dator och men det fanns inte speciellt mycket om homosexualitet. Jag tror inte jag hittade något nästan så att det... det fanns ingenting och liksom det är ju svårt, att veta sådär när man inte är inne i homokretsar och veta vart man skall leta, man har ingen aning och jag visste inte att QX fanns, jag visste inte någonting. Så då är det väldigt svårt. Och då var väl behovet ganska stort, fast det tillgodosågs inte för det fanns [information] men jag visste inte var jag skulle leta.

Att det upplevs som lite mer mödosamt att vara gay än straight²² framhålls:

[2] Ja, eftersom det är lite svårare att få grepp om var saker finns, om man liksom vill ingå i en gaykultur så... vill man t.ex. gå ut så måste man söka information. Om man bara går ut som vanlig straight, då finns det, då går man bara ut till något ställe... särskilt när jag började komma ut så sökte jag jättemycket information.

Ytterligare en kvinna säger: [3] ”[N]är jag äntligen kom på att jag var lesbisk, då sökte jag väldigt mycket information. Böcker och på Internet”. En kvinna menar att det är framförallt innan komma-ut-processen man behöver information: [4] ”[V]ar läser jag om det här liksom, vad innebär det här”. Det finns flera liknande utsagor: vad innebär

²¹ Se bilaga 2.

²² Heterosexuell.

mina känslor, hur träffar jag andra, vad tänker andra osv. Varför information söktes menar någon är uppenbart: [5] ”[J]ag kommer från en liten stad, är lesbisk och kände inte till någon annan. Jag behövde få bekräftelse på att det inte bara var jag och Jonas Gardell som var homosexuella”.

5.2.1 Eftersökt information

Skönlitteratur med lesbiska motiv, tillsammans med litteratur som beskriver hur det är att vara homo- eller bisexuell var det som söktes främst. En kvinna menar att hon ville läsa allt som fanns om homosexualitet: [6] ”[O]m det fanns skrivet om homosexualitet... betydde det att det fanns flera som jag. Detta i sin tur borde borga för att jag skulle kunna träffa på någon i framtiden”.

Att finna litteratur för identifikation nämner flera kvinnor främst i samband med komma-ut-processen men även senare: [7] ”Ja, jag vet inte, det är väl liksom just att det finns så himla lite [om homosexualitet] och att det är en så pass stor del av en själv så så känns det viktigt. ...det är nog den här igenkännandekänslan som är viktig”. En kvinna menar: [8] ”Man kan identifiera sig lite grand, känna att det, jag är inte ensam, det finns fler. Dom är så söta flickorna på *Vita lögner*”. Eller: [9] ”...det är väl så kanske att när man börjar tänka, vad är jag egentligen och så där... så läser man böcker, ser filmer och så där”. En informant uppger att hon sökte något som kunde hjälpa henne besvara frågor kring homosexualitet och för att tillfredställa en längtan efter kärlek: [10] ”Jag sökte mig väldigt mycket till diktböcker och sångare... och självklart romaner då, som jag hade hört om”. På frågan om varför hon sökte gaylitteratur blir svaret: [11] ”[E]n identifikationsmöjlighet liksom att ja, jag är inte ensam minsann, det finns flera”. En annan kvinna säger: [12] ”Jag sökte böcker med kärlek mellan kvinnor för att läsa om kärlek som är normal för mig” eller [13] ”jag hade ett väldigt stort behov utav böcker... jag försökte hitta böcker som handlade om bisexualitet eller kärlek mellan kvinnor... jag ville läsa mer om bisexualitet, höra om hur andra upplevde det och så här”. Ytterligare en kvinna pratar om ”sitt” bibliotek och vad som fanns där: [14] ”[M]an gick och tittade på tidskrifter och så, men det fanns ingenting nästan, men det fanns ju böcker som Gerd Brantenberg hade skrivit... så man slukade ju dom då”. En kvinna skulle vilja läsa mer skönlitteratur men [15] ”det känns ju som man har läst det mesta som skrevs liksom efter 1970”.

5.2.2 Känsla av utanförskap

Många menar att de smugit med sina känslor, att de inte kunde tala med någon om sina funderingar och känslor. Detta kan ta sig uttryck i att man inte vågar låna med sig information från bibliotek, att man inte vågar ha ”sådan” litteratur hemma: [16] ”Jag skulle ha vågat låna böcker på biblioteket men jag vågade inte ta med dom hem”. En annan säger att hon smygläste gaylitteratur: [17] ”[J]ag köpte den här pocketboken... och så läste jag den varje kväll, hade den under kudden för att ingen skulle se för jag trodde att då tycker de det är konstigt”. En kvinna menar att det finns än fler fördomar gentemot bisexuella, såväl från hetero- som från homosexuella:

[18] [D]et där var ju ännu värre... väldigt många människor associerar bisexualitet med ... att man har relationer med flera samtidigt och att man är promiskuös. Jag och några till med mig upplever att bli bemötta tuffare [och] mer fördomsfullt av homosexuella än heterosexuella... Det tycker jag är jättetråkigt och jag blev väldigt förvånad och väldigt

ledsen när jag upptäckte detta för jag tyckte att å, här kunde jag liksom identifiera mig med vissa kvinnor, hallå här är jag och då blev jag liksom bemött som paria.

Andra menar att det aldrig har varit några som helst problem att tala om sin lesbiskhet och att de aldrig upplevt någon känsla av att vara annorlunda. En kvinna menar: [19] ”[Jag] kände mig aldrig avvikande eller konstig snarare speciell. För mig har det alltid varit ok och har inte reflekterat så mycket över vad folk tycker”.

5.2.3 Själsvänner

Efter första orienteringsstadiet, efter att man kommit ut inför sig själv söks också kontakt med andra i samma situation: [20] ”[D]et finns ju alltså två saker som man söker, dels information [om vad homosexualitet är] och dels kontakt med andra som är i samma situation”. En kvinna säger: [21] ”Då visste jag i alla fall vart åt det luta alla fall att jag var alla fall bisexuell liksom så då kände jag att nu vill jag verkligen träffa likasinnade, nu vill jag verkligen göra något aktivt jag kan inte bara sitta själv och läsa saker, det funkar ju inte”. En annan: [22] ”[J]ag ville väl få kontakt med andra lesbiska och jag hade ju ingen aning, jag menar komma från en liten håla... jag har ju aldrig rört mig i dom kretsarna, så jag hade ju ingen aning vart man skulle gå hän om man ville träffa någon, om det fanns nåt ställe överhuvudtaget”. Någon beskriver känslan då hon bestämt sig för att nu ville hon träffa andra, likasinnade:

[23] [D]å skulle jag smita dit [till Touch] och var jätterädd, darrade som ett asplöv verkligen och... det satt fullt med folk, satt säkert 70 pers i lokalen och jag kom dit själv! Jag satte mig i tjejsoffan och sa inte ett knyst men sen så ja började jag ju prata med dom och det tog inte lång tid, efter några timmar så hade vi bestämt att vi skulle på Lèche liksom veckan efter och så [ohörbart] och så där ja och sen fortsatte det.

Vänner som också är homosexuella tycker alltså de flesta är viktigt men inte livsavgörande i längden: [24] ”Viktigast är att man har *några* kompisar eller en grupp kompisar som man kan gå ut och eller umgås med överhuvudtaget... Den här jättekänslan av samhörighet inom ett litet gaysamhälle det tror jag var viktigast i början”.

5.2.4 Förändring av informationsbehov

Flera informanter säger att de till en början söker och läser allt de hittar som har med homosexualitet att göra, oavsett vad det handlar om: [25] ”[D]å sög jag nog i mig precis allt som fanns i närheten” eller [26] ”jag ville läsa allt som fanns om homosexualitet och jag tittade till och med i *Nordisk Familjebok* från 1917”. Ytterligare en kvinna menar att hon först sökte information för att allt var nytt och spännande men att informationsbehovet numer koncentreras till att [27] ”hålla koll på vad som händer runt om”.

Efter en tid söker man också mer selektivt; det man intresserar sig för läser eller ser man, att läsa ”allt” är inte längre något man strävar efter. Kvalitet går också före innehåll:

[28] Jag... har varit medveten om min lesbiska läggning... i halva mitt liv och det gör att jag utvecklat en urskiljningsförmåga – allt som skildrar lesbiskhet på t.ex. TV är inte bra. Jag ser och läser inte allt bara för att det innehåller någon lesbisk karaktär. Det gjorde jag i

början men nu är kvaliteten viktig på ett helt annat sätt... När det gäller heterofilmer finns det ett sånt ohyggligt stort utbud så där är det lättare att välja bort dåliga filmer.

Förströelseinformation är något de flesta vill ha kontinuerligt: [29] ”[J]ag tycker att det är viktigt ändå just för att man vill ju se att man inte är ensam eller på något sätt är det kul att se [lesbiska] på film än att bara se heterofilm jämt, det kan vara kul [att] få se den egna identiteten på film även sen, för det har inte avstannat”. Gaylitteratur föredrages framför annan skönlitteratur många gånger: [30] ”Jag vill hellre läsa en bok med lesbiskt än heterosexuellt tema om det finns möjlighet att välja”. Någon menar att: [31] ”[N]är det gäller kvaliteten ger jag nog gärna en lesbisk författare en extra chans”. Även när det gäller film blir kvalitetsfrågan småningom viktigare än kvantiteten: [32] ”[J]ag vill inte ha trams, liksom någon amerikansk b-produktion för att det skall handla om kvinnor”.

En annan åsikt som framkommer är att när man har funnit sin plats eller identitet och är trygg i den är inte behovet av information lika pockande: [33] ”[F]ör jag menar man är ju mer, liksom, man är ju inte bara lesbisk”. Eller som en annan säger:

[34] Idag är jag trygg i mig själv som lesbisk då. Så att det, det, behovet av den information som jag hade förr, finns inte idag. Men det är klart att jag tycker det är jättemysigt med en bra film eller jättemysigt med en bra bok om ämnet. Det tycker jag. Och det är ju jätteroligt att folk skriver mera, liksom att det finns mera litteratur nu än det gjorde förr. Det är jätteroligt, kan hjälpa andra också.

Det finns dock någon som i motsats menar att hennes lesbiska identitet genomsyrar allt hon gör: [35] ”Jag är inte alltid t.ex. fågelskådare men lesbisk är jag varje dag, varje minut”.

Att informationsbehovet inte sägs vara lika starkt verkar inte betyda att man slutat söka utan att man söker annan slags information; identitetsrelaterad information ersätts av nöjesinformation: [36] ”Förr sökte jag information för att allt var nytt och spännande, idag mera för att hålla kolla på vad som händer runtom. Nya ställen, lite nyheter i gayvärlden”.

5.3 Informationskällor

De informationskällor som här presenteras saknar inbördes ordning; de är alltså inte rangordnade efter hur många informanter som nämnt just denna informationskälla, även om vissa källor använts av fler informanter än andra källor. Vi har helt enkelt valt att presentera dem i bokstavsordning.

5.3.1 Bibliotek

Det är till bibliotek; folk- eller skolbibliotek, sex av tio vänder sig då de för första gången aktivt letar efter gayrelaterad information, som en kvinna säger: [37] ”[S]ärskilt när jag började komma ut så sökte jag jättemycket information på bibliotek och lite via Internet, inte så mycket mest på bibliotek”. En annan menar att [38] ”det var väl skolbiblioteket man gick och tittade i lite grand först då... men det var ju ofta man gick därifrån med liksom böjt huvud och liksom lite smådeppig för man inte hittade det man ville ha man vågade inte fråga heller”. Någon framhåller möjligheten att låna böcker hos RFSL, men när hon ville göra det var först inte ”rätt” person där, sedan höll de på att

flytta. För att få låna böcker hos RFSL krävs också medlemskap: [39] ”Och det [medlem] visste ju inte jag om jag var beredd att bli då”.

Att fråga bibliotekarien om hjälp att finna gaylitteratur vad det bara en av våra informanter som gjorde innan de kommit ut: [40] ”[D]et ryktades att den bibliotekarien själv var lesbisk så det kändes inte konstigt på något sätt. Jag kände inte att biblioteket kom med några pekpinningar”. Ytterligare någon frågade om hjälp i sken av att hon skulle göra ett skolarbete om homosexuella. Att man inte frågade sägs bero på att man inte vågade; att det var pinsamt osv. En informant säger: [41] ”Jag hade nog gärna bett om hjälp, men det vågade jag inte. Det kändes lite pinsamt så att det... är nog knappt att jag vågar göra det idag”. Ytterligare någon menar [42] ”man var ju väldigt försiktig för man trodde att det syntes på en när man ställde sig i hyllan där, så då vågade man liksom inte heller fråga någon var man skulle hitta någonting”.

Efter kvinnorna kommit ut i fler och fler sammanhang, när det är fler som vet hur det ”ligger till” är det ingen som anser sig ha problem med att fråga efter information på vare sig bibliotek eller bokhandel. Någon säger att hon fortfarande tycker att det är [43] ”halvpinsamt” men att det inte hindrar henne från att fråga. Ingen anser sig direkt ha blivit konstigt bemött av bibliotekspersonal, men någon tycker att personalen verkade generad.

Att biblioteken är dåliga på att köpa in gaylitteratur verkar vara en utbredd uppfattning även om någon tycker att [44] ”det mesta finns”. Någon menar att sökningar medelst ämnesord på bibliotek inte gav tillfredställande många träffar, eller att den typ av information man sökte helt enkelt inte fanns: [45] ”Det var ju inga böcker som handlade om lesbiska kvinnor eller bisexuella kvinnor eller undersökningar eller komma-ut-processen – nada”.

5.3.2 Boklådor

De flesta uppger att de inte varit i vanliga boklådor för att leta information utan har vänt sig till *Rosa Rummet*²³ eller till *Amazon*²⁴ för att köpa det man intresserat sig för: [46] ”Det är ju aldrig så att om man går till en vanlig bokhandel eller ett bibliotek att de skyltar med sådana böcker, det tycker jag inte att de gör”. När en kvinna [47] ”i ren desperation... [sökte efter] små tidningar som handlade om homosexualitet och framförallt då mellan kvinnor” i en större tidskriftshandel hittade hon ingenting som inte var avsett för män, gay eller straight, eller som inte var porrigt i sin framtoning. När hon senare frågade om hjälp i en boklåda menar hon att hon möttes av genans: [48] ”[D]et visste han inget om, men om det fanns stod det nog *där* borta nånstans. Så hittade jag ingenting”. Någon uppger att hon efter att besökt RFSL:s hemsida smög [49] ”sig in på Pocketshop eller nånstans och så rafsade till sig några böcker och betalade lite skyggt och ut därifrån”.

²³ RFSL:s numera nedlagda bokhandel i Stockholm, som även saluförde böcker via Internet, en verksamhet som också har upphört.

²⁴ En av alla de nätboklådor som finns. Adressen är: <http://www.amazon.co.uk>.

5.3.3 Föreningar

Alla informanter uppger att de någon gång varit i kontakt med gayföreningar av olika slag, RFSL är den förening som de flesta menar sig känt till redan från början. Flera av informanterna har senare varit aktiva i någon förening och fyra kvinnor är aktiva medlemmar vid intervjutillfället.

Då man söker kontakt med andra är det till RFSL många vänder sig först: [50] ”RFSL dom är ju jättesnälla här, så dom har jag smugit [mig] på i lite olika sammanhang så. Och där är det ju liksom bara ja, man får allt”. Många av informanterna har varit eller är medlemmar i RFSL, kanske främst de första åren efter de kommit ut. En kvinna menar att hon tycker det är viktigt att [51] ”stödja sin förening så att dom kan informera yngre homosexuella när dom söker svar. Vet ju hur man kände sig som ung och osäker”. Någon menar dock att RFSL inte är lika lockande längre när det gäller att träffa andra homosexuella: [52] ”I storstäderna finns uteställen utanför föreningarna där man kan träffa likasinnade”.

För dem som studerar framhålls gaystudentföreningar på studieorten som viktiga, framförallt av dem som flyttat till en ny ort för att studera. För någon innebar GHOST den första kontakten med gayvärlden: [53] ”[J]ag spanade in det redan på hösten då i början, men jag gick inte dit förrän på våren”. Här, menar någon att [54] ”man lär känna folk direkt liksom, det är verkligen superbra. Så att den [GHOST] är viktig”.

5.3.4 Internet

Internet är en källa som många använder sig av för att söka information, få litteraturtips och för att köpa litteratur. I första hand använder man Internet för att hålla sig à jour med nöjesutbud; vad som händer, vad som är på gång i gayvärlden osv. Nättidningar av olika slag verkar också vara populära. *Sylvia* och *QX*, nämns bland dem som läses, främst i nöjessyfte men även för att hålla sig à jour med gayvärlden i stort: [57] ”*Sylvia* gillar jag, för där står ju liksom vad som händer just nu och saker som man funderar på och forum och så, så det tycker jag är rätt bra”. Någon menar att hon hellre vill [58] ”bläddra i en tidning än att titta på det på Internet”. De flesta informanterna känner till eller har använt sig av RFSL:s webbplats i olika syften. Någon menar att sidan utgör en bra start för vidare sökning.

Att söka litteraturtips genom olika sajter på Internet är något som flertalet gör. Här framhålls *Rosa Rummet*, RFSL:s bokhandel i Stockholm som en frekvent besökt hemsida. *Amazon* verkar vara den mest använda nätboklådan tillsammans med just *Rosa Rummet*. *Amazon*, menar en kvinna, har varit en räddning för henne: [59] ”[D]et har verkligen varit en lifesaver för mig annars vet jag inte vad jag hade gjort”. Här går det att hitta såväl fakta som förströelselitteratur och filmer som inte finns att få tag på i Sverige. GHOST:s (förenade gaystudenters) hemsida nyttjas av flera informanter som vill ha boktips eftersom det där, genom Jan Magnussons²⁵ försorg, finns en relativt voluminös litteraturlista för såväl fack- som skönlitteratur. Bokrecensioner sökes också ofta genom Internet och de olika sajter som där finns.

²⁵ Jan Magnusson är litteraturvetare och innehar en doktorandtjänst på Göteborgs universitet, han är också aktiv skribent inom gayrörelsen. URL:en till litteraturtipsen är: <http://sfg.avenos.com/bibliotek/litteratur> Gaystudenternas hemsida hittas på: <http://www.gaystudenterna.nu/>.

5.3.5 Tidskrifter/tidningar

Tidningar och tidskrifter är inget informanterna lägger några stora pengar på, även om dessa nämns som informationsbärare. De svenska tidningar som nämns är: *Kom Ut!*, *Corky*²⁶, *QX* och *Zon*. Någon säger också att hon köpt det engelska livsstilsmagasinet *Diva* men att hon också tycker det är dyrt och att hon därför skulle vilja att det fanns fler gaytidningar på biblioteken: [60] ”[K]anske någon engelsk tidning”. Vissa uppger att tidningarna läses på bibliotek, någon att [61] ”de kommer i brevlådan” eftersom de är medlemstidningar. *QX* är en månatlig s.k. gratistidning²⁷ som distribueras flerstädes ”på stan” och de flesta uppger att de hämtar ett exemplar varje månad. Någon påpekar att *QX*:s innehåll främst är stockholmscentrerat och att informationen där och i *Kom ut!* inte alltid är så uppdaterad eftersom tidningarna bara kommer en gång i månaden.

5.3.6 Vänner

Någon menar att det är hos sina vänner man söker information först, innan man går vidare till andra källor. De allra flesta menar dock att de inte vågade fråga sina vänner om råd, om inte dessa också var homosexuella. Ett par av informanterna hade, redan innan de själva kom ut som lesbiska, homosexuella vänner vilket de menar har gjort det lättare för dem att själva komma ut. Det har inneburit att de lättare kunnat få information om vad som finns att läsa eller se samt vart man skall gå för att träffa andra: [55] ”Ja, det var ju osynligt men absolut inte för mig”. Ytterligare en kvinna menar:

[56] [F]ör det är så att jag har haft turen att mina bästa vänner... är också lesbiska så dom kom ut före mig och berättade det och så, så jag har ju haft dom som mentorer eller stöd kan man ju säga. Så sen när jag väl börja, ja erkänna det lite för dom att jag var nog så också så ja så hjälpte ju dom mig liksom; ja det finns en tidning om heter det och så här berätta lite så jag fick ju veta ganska mycket från dom, för har ju typ ja, haft sexuella kontakter med tjejer liksom. Jaha, hur är det då och hur gör man då liksom, verkligen så, så jag har ju verkligen fått massa information från dom och så.

Att ha homosexuella vänner säger många också har varit ett enormt stöd, eftersom de träffpunkter som finns ofta är ställen där man aldrig tidigare har varit och det uppfattas som tryggt att ha någon med sig som känner till det.

5.4 Sökbeteende

Av dem som säger att de först vände sig till bibliotek för att söka information, har de flesta försökt att söka i datorbaserade kataloger: [72] ”Jag har gjort olika fritextsökningar då, man kombinerar än det ena, än det andra liksom och så ser man vad som kommer upp”. Man har sökt på och skrivit in ord som homosexuell eller lesbisk. Träffarna har sedan följts upp med browsning i hyllorna:

[73] Jag tror jag sökte på så här ämnesord och sökord [jag] skrev homosexualitet och så. Så såg man ju att det var väl på hylla vad är det samhälle är väl Q och så V eller någonting, jag kan inte det där... så var man och kollade där och så, men det var ju så lite... då vågade

²⁶ *Corky* var den enda svenska tidning på marknaden som vände sig uteslutande till lesbiska. Såväl *Corky* som *Zon* har numer gått i konkurs.

²⁷ *QX* finns att hämta gratis i framförallt storstäderna, på mindre ställen kan den finnas på gayställen exempelvis på RFSL. Vill man går det även att prenumerera, men då kostar det 240:-/år

man liksom inte heller fråga någon var man skulle, ja, liksom hitta någonting och Internet var ju inte lika utbrett då heller.

En kvinna beskriver hur hon smög bland hyllorna för att hitta information: [74] ”Jag hade ingen aning om hur jag skulle söka i kortkatalogerna. Jag ville inte att någon skulle se eller veta. Det var tur att datorerna kom för det blev lättare och mer anonymt att söka då”. Skönlitteratur är inget som man minns att träffarna man fick i bibliotekskatalogerna berörde i någon högre grad: [75] ”Den fick jag nog inga träffar på vad jag minns i alla fall, ingenting jag hittade”. De flesta vill minnas att det främst var [76] ”V-hyllade” böcker som återfanns, några få skönlitterära titlar nämns dock: [77] ”Tova N någonting och Gerd Brantenberg” och [78] ”det fanns ju böcker som Gerd Brantenberg hade skrivit” eller [79] ”då hittade jag den här Flickan i skogen av hon isländskan, vad hon nu hette”.

Många har också börjat med att söka information på Internet, och där fått litteraturtips, titlar som sedan söktes på bibliotek eller i boklådor med skiftande resultat: [80] ”[D]å är det ju ganska mycket som inte finns” eller [81] ”det mesta finns. Kanske inte på de mindre biblioteken men på Stadsbiblioteket så finns det ju. I alla fall det jag letat efter”.

Internet används alltså av många som informationskälla. Brownsningstekniken verkar vara det som i första hand prövas här, sedan skaffar man sig favoritsidor varifrån man sedan utgår i vidare sökningar genom länkar, tips osv.

5.5 Gaylitteratur

De flesta informanter är överens om att det viktigaste kravet man måste ha på litteratur är att det är en bra och tilltalande bok, film eller vad det nu månne vara. För att betraktas som gaylitteratur gäller att det skall handla om homosexuella. Någon inkluderar både skön- och facklitteratur i begreppet, resten menar att det handlar om skönlitteratur eller filmer. Författarens egen sexualitet sägs ha mindre betydelse, men om författaren är gay [62] ”finns ju alltid det perspektivet med” som någon menar. En annan menar att bara för att författaren är gay, behöver ju inte han/hon skriva om homosexuella, men själva vetenskapen om författarens homosexualitet kan göra att boken läses.

Litteratur med lesbiska motiv är av större intresse för informanterna över lag, men flera framhåller att det kan var lika intressant att läsa om två män. Kärlek och relationer är temat de flesta vill ha för handlingen.

Det råder delade uppfattningar om huruvida det finns tillräckligt med gaylitteratur eller ej. Någon menar att hon [63] ”tycker inte det finns så mycket över huvud taget” och en annan att [64] ”det finns ju massa... men jag vet inte om de [biblioteken] har köpt in det”.

5.5.1 Gayavdelning

Det råder delade meningar om huruvida det skulle vara bra med en gayavdelning eller gayhylla på bibliotek eller i boklådor, där all gayrelaterad information, oavsett mediatyp eller klassifikation skulle samlas. Till en början är de allra flesta mycket positiva till en dylik avdelning, någon menar att hon [65] ”skulle bo där”. Efter lite eftertanke menar många att det nog skulle vara svårt för dem som är unga eller för dem som inte ännu

kommit ut. Den utpekande faktorn skulle då bidra till att man inte gick dit: [66] ”[F]olk som inte är så öppna som jag... dom hade kanske inte gått dit”, [67] ”för egen del skulle jag tycka att det var bra. Det kanske skulle bli svårt för dem som är blyga och ja, överhuvudtaget lite smygis”. En kvinna vill inte att all gayrelaterad information skall samlas på en hylla eller avdelning, men [68] ”framförallt ska [biblioteket] köpa in sådana böcker om det inte finns och sen, att om man slår på sådana sökord [homosexuell, lesbisk osv.] att man skall få upp att det finns och att bibliotekarien vet om det liksom”.

Någon motsätter sig kategorisering och menar att en gayavdelning för facklitteratur vore bra, men [69] ”skönlitteraturen skulle inte jag vilja ha på ett sånt ställe” eftersom det skulle främja grupperingar. Ytterligare en säger att [70] ”det är ju nästan roligare om några ’heteros’ liksom lyckas få med sig lite gaylitteratur så där, så att de kan bli större i anden”. Något som föreslås är att man från biblioteket skall göra en ”miniutställning” eller temabord med gaylitteratur. I det stora hela framgår att informanterna skulle vilja se en samlad gayhylla eller gayavdelning på bibliotek, eftersom många tror att det skulle underlätta sökning av framförallt förströrelselitteratur, [71] ”så slipper man leta överallt”.

6. Återvinning av skönlitteratur

I detta kapitel presenteras resultatet av litteraturstudien. Först kommer vi att ge en översiktlig bakgrund till ämnesrepresentation. Därefter koncentreras undersökningen mer på ämnesbestämning av skönlitteratur och vilka metoder man här kan använda. Vi utgår i resultatredovisningen från olika delar som kan ingå i arbetet med ämnesbestämning av skönlitteratur: ämnesanalys; klassifikation och indexering av skönlitteratur; klassifikationssystem för skönlitteratur, indexeringsprinciper samt indexeringssystem för skönlitteratur. Vi tar även upp vissa tidigare gjorda försök att skapa återvinningssystem, såväl för klassifikation som indexering. Inom området ämnesbestämning av skönlitteratur framträder vissa namn som auktoriteter: Clare Beghtol (Kanada), Annelise Mark Pejtersen (Danmark) och Jarmo Saarti (Finland).

6.1 Bakgrund

Ämnesrepresentation görs för att underlätta och möjliggöra återvinning och kan delas upp i klassifikation och indexering. Dessa innebär olika sätt att beskriva och representera innehållet i ett dokument och syftar till att ”möjliggöra återfinnandet av dokumentbeskrivningar utifrån de *ämnen* dokumenten behandlar” (Berntsson, 1997, s. 6). Skillnaden ligger i att termer används vid indexering medan koder används vid klassifikation (ibid.). Skillnaderna mellan olika dokument accentueras genom indexering, dvs. indexering verkar särskiljande, medan klassifikationskoder betonar det gemensamma vad gäller dokument (Hellsten & Rosfelt, 1999, s. 21). Man skulle också kunna säga att klassifikation medför en gruppering av saker eller ämnen med gemensamma nämnare eller karaktäristika, en gruppering som per automatik medför att olikheter separeras (Hunter, 2000, s. 1). Vi kan alltså se att likhet är den vanligaste indelningsgrunden för klassifikation. Indexering i sin tur bygger på att olikheter mellan dokument betonas. Huruvida klassifikation eller indexering väljs är i hög grad beroende på vilket ämnesmässigt djup som eftersträvas; det handlar om att samla eller särskilja.

Vi kan beskriva indexering som det förfarande där man skapar ett surrogat för det fysiska dokumentet genom att tillskriva det indexeringstermer (Chowdhury²⁸, 1999, s. 56). Termerna kan vara antingen kontrollerade eller icke-kontrollerade. De förstnämnda har, som namnet antyder, kontrollerats innehållsmässigt samt till sin yttre form och funktion. En förteckning, mer eller mindre systematiserad, över termer eller ämnesord som är kontrollerade och godkända kan definieras som ett indexeringsspråk (Hellsten & Rosfelt, 1999, s. 22f). Vidare skulle kunna sägas att det finns olika typer av indexeringsspråk:

- 1) Kontrollerat indexeringsspråk eller ”assigned-term systems”: alfabetiska indexeringsspråk såsom tesauser och ämnesordslistor samt klassifikationssystem.
- 2) Naturligt indexeringsspråk eller ”derived-term systems”: alla termer som förekommer i ett dokument är potentiella indexeringstermer.
- 3) Fritt indexeringsspråk: ingen lista över godkända termer finns, man är inte heller bunden av termerna i dokumentet. (Rowley, 1992, s. 160-162)

²⁸ Chowdhury bygger sitt resonemang på Salton, G. (1989). *Automatic text processing: the transformation, analysis and retrieval of information by computer*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Genom att använda kontrollerat indexeringspråk behöver man inte utesluta det icke-kontrollerade, dessa två kan istället komplettera varandra genom sina olika egenskaper. Kontrollerat indexeringspråk kan ses som ett filter som garanterar en slags grundklassifikation. Icke-kontrollerat språk däremot innebär en mer flexibel uttrycksform. (Hjørland, 1997, s. 31)

Vilket indexeringspråk som är lämpligt att välja kommer an på vilken utgångspunkt man har. Handlar det om en fulltextdatabas som skall indexeras passar det naturliga indexeringspråket kanske bäst. Om förutsättningen är ett biblioteks skönlitterära bestånd är det troligen bäst både för användare och personal om ett kontrollerat språk används för att uppnå konsekvent indexering. En nackdel kan vara att verktygen (t.ex. tesaurusar) inte används av låntagarna. Fritt indexeringspråk har en fördel i att man inte är beroende av en lista för att få veta vilka termer som används. Risken är dock stor att indexeringen sker inkonsekvent om ord kan väljas helt fritt.

6.2 Ämnesanalys

All indexering och klassifikation grundar sig på någon form av ämnesanalys och ämnesbegreppet har diskuterats av många. Dokument riskerar att försvinna om inte ämnesanalysen utförs på ett tillbörligt sätt då det kan bli felaktigt ämnesbedömt. Ämnesanalys är på många sätt den viktigaste delen av informationsarbetet och utgör grunden för hur bra ett återvinningssystem är (Langridge, 1989, s. [1]). Det finns flera sätt att tolka innebörden av ämnesanalys, vid en snäv definition ses den som en utvärdering av tankeinnehållet i ett dokument, det blir då indexerarens uppgift att bestämma ämnet utifrån författarens intention (Chowdhury, 1999, s. 68). En bredare definition gör gällande att det inte bara är författarens avsikt med ett verk som har betydelse, utan att ett ämne måste identifieras och närvaron av det och hur det uttrycks måste beskrivas (Lancaster, Elliker & Colonell, 1989, passim). Vi ställer oss närmare en bredare definition av ämnesanalys eftersom vi tror att det kan vara begränsande att bara uttala sig om författarens intention.

Ämnesanalys kan också ses som den tolkningsprocess där ett dokument analyseras och termer som explicit beskriver och representerar just detta dokument skapas. Man måste alltså skilja på ämnesanalysen i sig och den efterföljande processen där ämnesanalysen uttrycks i något återvinningsspråk. (Hjørland, 1997, s. 5) Ämnet kan sägas ligga i den potentiella information som finns i dokumentet, information som kan ge svar på användarens frågor (ibid., s. 7, 40). Ett dokument kan innehålla en mängd olika ämnen och vid ämnesanalys blir indexeraren tvungen att ta ställning till vilka av dokumentets egenskaper och ämnen som skall synliggöras med hjälp av indexeringspråk. Dessa ställningstaganden sker antingen utifrån det enskilda dokumentet eller utifrån övriga dokument i samlingen. Hur man prioriterar de ämnen eller delar av ämnen som väljs att representera ett dokument påverkas bl.a. av den samling i vilken dokumentet finns och vilka användare som eftersöker det. Varje disciplin har ju en tendens att framhäva just sitt ämne och "kvindeforskare fremhæver nogle aspekter af et dokument, historikere et andet". (Hjørland, 1993, s. 72) Detta kan diskuteras i belysning av innehålls- respektive behovsorienterad indexering; vilka aspekter skall lyftas fram? Vem genomför ämnesanalysen och för vem görs det; ett folkbibliotek eller en specialiserad informationstjänst/bibliotek? Denna aspekt av indexering kommer att utvecklas ytterligare i avsnitt 6.5.1 Behovs- och innehållsorienterad indexering.

Ämnesanalys kan, lika lite som något annat, ses isolerad från den kultur, miljö eller kontext i vilken den utförs. Det är viktigt att analysen inte blir subjektiv genom påverkan av personen som utför den då exakthet och objektivitet eftersträvas. (Hjørland, 1997, s. 41f) Här vill vi påpeka att Hjørland främst diskuterar ämnesanalys av facklitteratur men vi anser också att resonemangen går att överföra till skönlitteratur. Det finns dock en stor skillnad mellan indexering av fack- och skönlitteratur; skönlitteratur löper större risk att bedömas subjektivt då den är öppen för tolkningar (Lancaster, 1998, s. 194). Det är möjligt att läsa och tolka en skönlitterär text på många olika sätt. Istället för att enbart förespråka en enda ”sann” tolkning börjar många litteraturkritiker erkänna denna inställning. Följden blir då att subjektiva tolkningar är ”rätt”. Den objektivitet som önskas vid indexering kanske inte går, eller ens bör, eftersträvas då det gäller just skönlitteratur (Hidderly & Rafferty, 1997, s. 104f). Detta resonemang innebär dock problem vid indexering eftersom konsekvens är något av indexeringens grundpelare. Skönlitterära verk består inte av ett litet antal aspekter av objektiva data, vilket kan innebära svårigheter att utföra en objektiv bedömning (Nielsen, 1997b, s. 172). Enligt Lancaster (1998, s. 62) är det tydligt att indexering är en subjektiv snarare än objektiv process. Indexerare kan vara oense om vad ett verk behandlar, vilka aspekter av det som är värda att indexera eller vilka termer som bäst beskriver ämnena. Det går inte heller att bortse från indexerarens erfarenheter och bakgrund, detta påverkar alldeles säkert indexeringen. En indexerare kan dessutom göra olika val vid olika tidpunkter. Det finns inget regelverk som beskriver exakt hur man bör gå tillväga, men en standard för ämnesanalys²⁹ har utarbetats:

1. Analys av dokumentet för fastställande av ämnesinnehåll.
2. Fastställande av ämnets viktigaste begrepp.
3. Begreppen skall uttryckas genom ett fastställt språk i ett givet sammanhang. (Hjørland, 1997, s. 43f)

Denna standards begränsningar består för vår del i att den är utarbetad främst till facklitteraturens fromma. Hänsyn tas alltså inte till problematiken kring skönlitteraturens mångfacetterade natur. När det gäller facklitteratur är det korrekt att försöka uttrycka vad verket i sin helhet behandlar då det är vanligt att denna typ av litteratur avhandlar ett eller flera *specifika* ämnen. Vid indexering av skönlitteratur däremot finns det ytterligare ett antal aspekter att ta hänsyn till:

By contrast it is usual for fiction, like the life experiences it depicts, to be about a myriad of topics. Or rather a work of fiction is rarely about a topic at all. Instead most works of fiction contain within them subjects as themes or settings. What they are ‘about’ is conveyed in the story as a whole. It is the themes, settings and characters which can be picked out easily by means of subject headings. (MacEwan, 1997, s. 62)

Skönlitteratur kan innehålla många olika kombinationer av både verkliga och fiktiva varelser, objekt, platser, händelser m.m. vilket innebär att ett system för skönlitteratur måste kunna inkludera både verkliga och fiktiva karaktäristika (Beghtol, 1994, s. 104, 124). I linje med detta synsätt finns Lancaster (1998, s. 195) som menar att skönlitteraturindexering försvåras av att det inte finns några tydliga gränser för vad skönlitteratur kan innehålla och beskriva. Det går att urskilja minst tre problem vid ämnesanalys av skönlitterära verk:

²⁹ ISO-standard 5963 (1985); Methods for Examining Documents, Determining Their Subjects, and Selecting Indexing Terms (Hjørland, 1997, s. 43f). Se även Hellsten och Rosfelt (1999, s. 26f).

1. Problemet med icke-existerande väsen och hur dessa skall beskrivas.
2. En roman kan bestå av en kombination av verkliga och fiktiva element/detaljer. Det kan dessutom inträffa att dessa element/detaljer ändrar skepnad under berättelsens gång, vilket kan göra verket mycket svåranalyserat.
3. Skönlitteratur kan innehålla tvetydigheter, t.ex. att det kan finnas flera slut på en berättelse. (Beghtol, 1994, s. 131-133)

Något som ytterligare utmärker skönlitterära verk är att såväl betydelse som innehåll kan förändras över tid då texttolkning är kontextuell; tolkningen påverkas såväl av den historiska situationen som av texttolkarens bakgrund och på förväntningar på texten. Vidare kan sägas att inget verk existerar utan en tolkare; läsaren skapar alltid sin egen text. (Saarti, 2000, s. 6f) Beghtol (1994, s. 125) delar denna åsikt men påpekar att när det gäller informationsåtervinning har detta något mindre betydelse för fack- än för skönlitteratur.

Man kan vid analys av romaninnehåll tala om två olika nivåer: det konkreta innehållet (stoffet) såsom personer, handling, tid och plats samt den abstrakta, tematiska nivån där romanens essentiella innehåll sammanfattas. Den tematiska nivån är nödvändig att analysera om indexeraren vill åstadkomma en rättvisande beskrivning av verket. Det finns även möjlighet att använda en tredje nivå för att beskriva verkets litteratur-, idé- och kulturhistoriska relationer. (Nielsen, 1997a, s. 9)

6.3 Klassifikation och indexering av skönlitteratur

Ämnesbestämningens syfte är att vid litteratursökning ge bästa möjliga återvinning, dvs. att de träffar som fås genom användandet av kontrollerade ämnesord är relevanta. Omvänt gäller att så många som möjligt av de i katalogen relevanta titlarna skall återfinnas. Indexeraren har till uppgift att förse katalogposten med ämnesord som både speglar dokumentets ämne samtidigt som det skall vara ett tänkbart sökord för användaren. Möjligheterna att återvinna relevanta verk minskar när katalogposter har missvisande klassifikationer, irrelevanta ämnesord eller när dessa t.o.m. saknas (Hellsten & Rosfelt, 1999, s. 15).

Skönlitteratur på de svenska folkbiblioteken placeras som tidigare nämnts under signumet H. och har därmed fått en egen plats i klassifikationssystemet, vilket ofta ansetts vara tillräckligt. Problem har ibland uppstått vid litteratursökning eftersom låntagaren ofta fått förlita sig på sina egna eller bibliotekariens kunskaper vad gäller författare och/eller titel för att kunna lokalisera det önskade verket (Sjöbohm, 1997, s. 21). Låntagaren kan alltså utan skönlitteraturindexering bli ”utelämnad åt bibliotekariens litteraturkänedom, som i och för sig kan vara imponerande, men som ändå alltid har vissa begränsningar. De böcker som inte bibliotekarien själv läst och som inte är kända, vare sig för sitt litterära värde eller sin stora popularitet, kan bli helt bortglömda”. (Andersson & Holst, 1995, s. 91) Populära och aktuella verk är alltså sannolikt lättare att hitta än s.k. smal eller äldre litteratur utan indexering. Det kan också innebära svårigheter att hitta litteratur inom specialområden. Här kan också tolkningsaspekten av skönlitterära verk ha betydelse, olika tolkningar ger ju olika beskrivningar av ämnet.

På många bibliotek är skönlitteratur endast sökbar genom författare och titel i katalogen innebärande att jag som användare får mycket lite information, om ens någon, om vilken typ av skönlitteratur biblioteket har i sitt bestånd (MacEwan, 1997, s. 61). Katalogen möjliggör i många fall inte heller sökning efter skönlitteratur som behandlar speciella teman eller ämnen vilket kan jämföras med facklitteratur där ämnesbestämning används för att vägleda låntagaren till specifika ämnen. Klassifikationssystem i sig möjliggör m.a.o. ämnessökningar bland facklitterära verk. Skönlitterära verks titlar är inte heller någon guide till innehållet; titlarna skall skilja verken åt och kommer till mycket liten användning vid en ämnessökning (Saarti, 2000, s. 6). Här finns återigen en skillnad gentemot facklitteratur som mycket oftare har en innehållsbeskrivande titel.

Vi kan se att ”vanliga” klassifikationssystem inte är så användbara när det gäller skönlitteratur, främst beroende på att de sällan eller aldrig är skapade för detta ändamål; klassifikationssystem konstrueras i allmänhet inte med den innehållsmässiga aspekten av skönlitteratur i åtanke. Skönlitteratur har därför ofta klassificerats efter författare istället för den traditionella ämnesprincipen. Vanligtvis analyseras fiktionslitteratur genom att språk, form, period och författare granskas, ett system innebärande att verken ordnas, alfabetiskt eller kronologiskt, efter författare. Beghtol (1989, s. 134f) fördelen med detta förfaringssätt är bl.a. att indexeraren kommer ifrån svårigheterna med att ämnesbestämma verket. En nackdel kan då sägas vara att det inte kommer bibliotekarien till hjälp vid låntagarförfrågningar som ofta rör andra, mer ämnesmässiga, aspekter (Pejtersen, 1978a, s. 5).

Försöken att ämnesmässigt tillgängliggöra skönlitteratur är ingalunda ett nytt påfund, redan så tidigt som strax före sekelskiftet 1900 kom det första klassifikationssystemet speciellt utarbetat för skönlitteratur. Många av de tidiga systemen var baserade på skaparens egna idéer om skönlitteraturens värde för spridning av kultur och bildning (Pejtersen et al., 1996, s. 9). Dessa tidiga system fyller dock en viktig funktion då de bl.a. introducerade fem principer man bör ta hänsyn till vid klassificering av skönlitteratur:

- 1) Klassifikation av skönlitteratur ska underlätta för låntagaren att hitta den typ av verk hon/han eftersöker.
- 2) Låntagare väljer skönlitteratur på olika sätt och de tidigaste systemen föreslog fyra sätt att indela skönlitteraturen:
 - a) Övergripande ämne.
 - b) Genre.
 - c) Form.
 - d) Litterär kvalitet.
- 3) Klassificering av skönlitteratur skall hjälpa låntagarna att hitta verk och författare som de annars skulle kunna riskera att missa.
- 4) Klassifikationssystem för skönlitteratur skall inte placera vissa kategorier av böcker skilda från andra, dvs. all skönlitteratur skall i hyllan ställas upp alfabetiskt efter författare.
- 5) Böcker av samma författare skall inte skiljas från varandra oavsett om dessa kan sägas tillhöra olika genrer. (Baker & Shepherd, 1987, s. 246f)

De tre första punkterna ligger väl i linje hur man fortfarande resonerar kring ämnesåtervinning av skönlitteratur. Vi tycker dock att punkterna fyra och fem snarare

gäller hyllplacering än hjälp till återvinning, åtminstone om vi utgår från datoriserade kataloger som bättre möjliggör flerdimensionella sökningar. Vad gäller punkt fem faller genreindelning om denna används, och man har inte hjälpt någon till ämnesmässig återvinning.

6.4 Klassifikationssystem för skönlitteratur

Man brukar tala om två typer av klassifikationssystem: specialsystem och universalsystem. Specialsystemet är som namnet påvisar ett system som är uppbyggt för att behandla ett avgränsat ämnesområde. Universalsystemet däremot används för att kunna klassificera alla potentiella ämnesområden. Ett universalsystems bredd kan dock göra att en viss del av djupet i systemet går förlorat, specialsystemet kan ofta behandla sitt särskilda ämne djupare och mer utförligt, samtidigt som bredden naturligtvis kan saknas här. Enumerativa eller uppräknande klassifikationssystem har byggts upp av ett antal huvudavdelningar som sedan delas upp i underavdelningar; alla ämnen har sina bestämda platser i systemen och dessa system är hierarkiskt uppbyggda. De teoretiska riktlinjerna i skönlitterära system är inte alltid lika tydliga och man kan ibland få göra avkall på exempelvis kravet på hierarkisk indelning av ämnen samt kravet på exklusivitet i klasserna. Att det är så beror till största delen på skönlitteraturens ”väsen”, den är ju ”i langt højere grad end faglitteraturen karakteristisk ved den fuldstændig frie kombination af emner, som ikke udelukker hinanden” (Ingwersen & Wormell 1990 s. 58).

Huvuduppgiften för ett klassifikationssystem för skönlitteratur är att hjälpa användaren att hitta en eftersökt roman (Shepherd & Baker, 1987, s. 31). Det finns alltså ingen funktionsmässig skillnad på ett system utvecklat för skönlitteratur och ett universalsystem. Klassifikationssystem för skönlitteratur kan delas in i tre kategorier efter hur de konstruerats:

1. Bearbetning av befintliga, universella klassifikationssystem för facklitteratur.
2. Utvecklande av specialsystem för skönlitteratur.
3. Skapande av genreklassifikationssystem. (Ingwersen & Wormell, 1990, s. 56)

Vi menar dock att kategori tre, *skapande av genreklassifikationssystem* egentligen borde underställas kategori två, *utvecklande av specialsystem för skönlitteratur* eftersom man även här skapar ett system speciellt utarbetat för skönlitteratur. Detta innebär att vi ställer oss närmare Beghtol (1994, s. 42) som menar att det finns två vägar att gå vid skapandet av ett återvinningssystem för skönlitteratur: bearbeta ett existerande system för facklitteratur eller utveckla ett specialsystem. Dessa två alternativ är identiska med Ingwersen och Wormells två första punkter. Om man väljer att utveckla ett specialsystem enkom för skönlitteratur går Beghtol vidare och presenterar tre alternativ:

- a. System för genreidentifikation.
- b. System för enskild genre.
- c. Generellt system för skönlitteratur. (Beghtol, 1994, s. 42)

I följande avsnitt kommer vi att presentera exempel på system som utarbetats. Vi kommer inte att beskriva de allra tidigaste systemen som gjorts särskilt ingående, även

om vi inte betvivlar dessas historiska relevans. Vi har istället valt att lägga tyngdpunkten på nyare system som vi menar har större tillämplighet för vårt arbete.

6.4.1 Bearbetning av system för facklitteratur

Haigh

Frank Haigh bearbetade 1933 Deweys decimalsystem (DDC) för användning vid klassifikation av skönlitteratur och ca 5000 romaner klassificerades. Omarbetningen byggde på den tredje upplagan av DDC – publicerad 1888 – trots att det 1933 fanns en trettonde upplaga. Användningen av denna gamla upplaga medförde problem då det t.ex. inte, bland mycket annat, fanns någon klass för 1:a världskriget. Haigh förändrade inga huvudklasser men de ursprungliga underavdelningarna byttes ut mot en inkonsekvent blandning av välbekanta genrebeteckningar och nyuppfunna ämneskategorier tillsammans med vissa av de ursprungliga underklasserna (Pejtersen & Austin, 1983, s. 231). Förändringar Haigh gjorde verkar inte varit särskilt omfattande. Systemet tycks sakna tydlig logik när det gäller förhållandena mellan över- och underordnade klasser. Systemet innehåller också vissa underliga lösningar vad gäller placeringen av skönlitteratur. (Beghtol, 1989, s. 137; Pejtersen, 1978a, s. 6) Ett placeringsexempel är att spökhistorier inordnades under ”Metafysik” (Nielsen, 1997a, s. 23). Vi har inte funnit någon information rörande hur Haighs system togs emot av sin egen tid, inte heller verkar systemet ha fått någon större spridning. För vår del torde Haighs system inte vara praktiskt användbart eftersom vi utgår från ett helt annat klassifikationssystem på svenska bibliotek.

6.4.2 Utvecklande av specialsystem för skönlitteratur

Då vi nedan presenterar exempel på utvecklande av specialsystem för skönlitteratur väljer vi att i rubriksättningen utgå från Beghtols indelning från föregående sida.

6.4.2.1 System för genreidentifikation

Genresystem består av löst definierade icke-exklusiva grupper som delar upp romaner i t.ex. mysterier, romantik, historia, western eller äventyr. Problem vid genreuppdelning kan vara att vissa genrer tenderar att gå in i varandra, dvs. det kan vara svårt att avgöra verkets genretillhörighet (Beghtol, 1989, s. 137; *ibid.*, 1994, s. 46). Genresystem består alltså av likställda klasser som inte är exklusiva. Klassifikation medelst genrer innebär dock, menar vi, att *ett* ämne är det enda beskrivs vilket i sin tur automatiskt innebär en viss exklusivitet. Att skönlitterära verk endast klassificeras utifrån ett enda karaktärsdrag gör att de inte återfinns genom sökning på andra, lika dominerande inslag. En roman som behandlar ett historiskt skeende kan m.a.o. inte samtidigt klassificeras som varande en kärleksroman. (Pejtersen et al., 1996, s. 10) Återvinningen kan alltså försvåras av genreklassifikation och Pejtersen (1978b, s. 2) menar att: ”Den exklusiva och heterogena genreklassifikation har funktionella konsekvenser, vilket gör den ineffektiv som en modell för sögestrategi och kommunikation.” Vad vi förstår har klassifikation av hela biblioteksbeståndet genom genreidentifikation inte gjorts, endast vissa genrer har brutits ut. I Sverige är vanliga genreindelningar på folkbibliotek spänning, deckare, fantasy och science fiction. Påpekas bör att denna indelning främst gäller hyllplacering.

6.4.2.2 System för enskild genre

De system som gjorts verkar av någon anledning ha koncentrerats kring science-fictionlitteratur, och vi presenterar nedan två stycken sådana system.

Cameron

A. Camerons system (*FCS*) skapades 1952 med en decimalhierarkisk notation och var avsett för katalogbruk. Enligt skaparen innehåller science-fictionromaner: "‘unusual’ treatment of at least one of the elemental features ... postulated for fiction in general, i.e., Characters; Locale and Time; Background; Plots and Incidents; and Attitudes." (Beghtol, 1989, s. 137) *FCS* består av två delar där den ena är ämnesklassifikation och den andra är "Literary Information Profile" (LIP) vilket vi tolkar som aspekter sprungna ur litteraturvetenskapen. Eftersom dessa två har olika notation får varje verk dubbla notationer: ämneskoden, som beskriver verkets innehåll, är numerisk medan LIP är alfabetisk och tilldelar verket vissa attribut varav en del är ämnesrelaterade. Vad vi kan se är *FCS* ett komplext system som inte blir lättare genom den svårhanterliga notationen. Systemet lämpar sig inte heller för hyllplacering (ibid., s. 138).

Croghan

A. Croghan skapade 1981 ett system han kallade *CSF*. Till skillnad från Camerons *FCS* skapades *CSF* inte bara för innehållsanalys av skönlitterära primärkällor utan även för sekundärkällor inom t.ex. konst, musik, arkitektur och film. Systemet är konstruerat för hyllklassifikation och/eller för katalogbruk. Beghtol (1989, s. 139) hävdar att Croghans system inte är lika väl genomarbetat som Camerons, en åsikt hon bland annat grundar på att man i systemets introduktionskapitel misslyckats med att tydliggöra systemets teoretiska bas; det är inte möjligt att avgöra när systemet skall användas för ämnesanalys.

Camerons system *FCS* bedöms som intressant och uppfinningsrikt jämfört med Croghans system *CFS*, eftersom *FCS* är mer genomarbetat och förmodligen mer lättanvänt (ibid., s. 138f). Vi tror inte att system för enskild genre är ett hållbart alternativ för folkbibliotek eftersom dessas samlingar är så mycket mer än bara genrer. Denna typ av klassifikation blir som sagt endimensionell och Pejtersen et al. (1996, s. 10) framhåller att den är inte tillräcklig när det gäller att tillgodose användares mångfacetterade behov. Om vi har att göra med en specialsamling, exempelvis då science fiction, har dessutom ett sådant system spelat ut sin roll eftersom genren som sådan verkar samlande och det som här behövs är något som särskiljer de enskilda verken från varandra.

6.4.2.3 Generellt system för skönlitteratur

Nedan kommer vi att presentera några försök som gjorts att skapa generella klassifikationssystem enkom för skönlitteratur. Syftet med dessa system har varit att täcka alla inom skönlitteratur förekommande ämnen.

Walker

Robert S. Walker namngav själv aldrig sitt hierarkiska system, men det kallas "Problem Child" efter en artikel som skaparen själv publicerade 1958. Walker definierar skönlitteratur som en stilart där fiktiva händelser och uppbyggda personer skildras i en prosaberättelse. Systemet verkar ha skapats både för katalogbruk och för hyllplacering

(Beghtol, 1990, s. 21). Tre fasetter³⁰ användes vid analys av skönlitteratur: författare ("author"); typ av berättelse ("narrative") samt ämne ("subject"). Dessa tre fasetter utökades sedan för att stämma överens med Ranganathans³¹ formel PMEST; "Personality" (personlighet), "Matter" (ämne), "Energy" (energi), "Space" (plats) och "Time" (tid). Walker vidareindelade fasetten M genom att lägga till PMEST ytterligare en gång, dvs. $PM_{(PMEST)}E(ST)$, vilket gjorde att formeln kom att se ut på följande vis:

P	= författare/titel
$M_{(PMEST)}$	= romanens ämne
P	= personer i romanen
M	= skildrat levnadssätt eller miljö
E	= tema
S	= geografisk bestämning
T	= tidsbestämning
E	= typ av berättelse i romanen
(ST)	= språk och författarens tidsperiod ³²

Det är möjligt att komplettera fasetterna med UDK³³-klassningar. Ett verk skall analyseras helt efter $PM_{(PMEST)}E(ST)$ -formeln och sedan skall vissa fasetter väljas bort till förmån för de viktigaste. Vi ställer oss här frågande till att bara vissa fasetter skall användas. Möjligheten är ju stor att få en mycket specifik beskrivning av olika verk. Ytterligare något som verkar mindre genomtänkt är att Walker bara rekommenderade användning av de *viktigaste* fasetterna för varje verk. Vid bortvalet av vissa fasetter hade klassificeraren fyra regler att grunda sitt beslut på:

- (a) the particular intentions of the author regarding his or her work,
- (b) the prevailing climate of public taste or appreciation,
- (c) the place or standing of a work within the context of our general literary tradition,
- (d) the policy of the library. (Beghtol, 1990, s. 21)³⁴

Av dessa fyra regler menar Beghtol (ibid.) att det endast är möjligt att använda det sista kriteriet för ett någorlunda objektivt beslutsfattande. Vi har svårt att överhuvudtaget se hur dessa regler skulle kunna vara till hjälp vid bortval. Eftersom tydliga riktlinjer för hur man skall avgöra vilka fasetter som bör prioriteras saknas, riskeras inkonsekvent användande av systemet. Trots detta erbjuds vissa idéer som kan vara användbara vid klassificering (ibid., s. 22). Kritik har riktats mot Walkers system från bl.a. Pejtersen (1978a, s. 6) som påpekar att klassifikationsschemat är för detaljerat för att kunna ge en bra beskrivning av skönlitterära verk.

30 Fasetterade system utgår ifrån olika aspekter av ett ämne och ett signum bildas då man för samman de olika aspekterna (Berntsson, 1997, s. 8-10). Fasetter har utvecklats främst för att möjliggöra bearbetning av sammansatta och komplicerade ämnen (Rowley, 1992, s. 223).

³¹ För mer detaljerad beskrivning av Ranganathan, PMEST-formeln och fasetterad klassifikation se t.ex. Rowley (1992).

³² Andersson och Holsts översättning av PMEST-formeln (1995, s. 15).

³³ Universella Decimalklassifikationen

³⁴ Beghtol citerar ur Walker, R. S. (1970). *The library and the novel: the treatment of the novel in libraries: Proposals for its fuller exploitation and an outline of a new scheme of classification*. M.A. Thesis: University of Strathclyde.

Pejtersen

Annelise Mark Pejtersens system, Analysis and Mediation of Publications – AMP – vänder sig i första hand till folkbibliotek (Beghtol, 1990, s. 22). AMP-systemet, som används vid ämnesanalys av skönlitteratur, är uppdelat i fyra av varandra oberoende huvudklasser, s.k. dimensioner, som sedan delats upp i olika underavdelningar.

Pejtersen menar själv att AMP varken är ett traditionellt klassifikations- eller ett indexeringssystem utan snarare en hybrid då principer från både klassifikation och indexering kombinerats för att hitta nya vägar för ämnesåtervinning av skönlitteratur. Trots att Pejtersen vill se AMP som en hybrid benämner hon det genomgående klassifikationssystem. Systemet ser ut på följande sätt:

Dimension 1: Ämne. Ämnet i romanen; vad det handlar om.

- 1a. Aktivitet och händelseförlopp
- 1b. Psykologiskt utvecklingsförlopp/psykologiska beskrivningar
- 1c. Sociala relationer

Dimension 2: Ram. Den tid och plats författaren valt att förlägga sitt verk till.

- 2a. Tid: dåtid, nutid, framtid
- 2b. Plats: geografisk, social miljö, yrke

Dimension 3: Författarens avsikt. Författarens attityd mot ämnet. De idéer och känslor författaren vill förmedla till sina läsare.

- 3a. Känslomässig upplevelse
- 3b. Insikt och information

Dimension 4: Tillgänglighet. Kvaliteten på kommunikationen mellan författaren och läsaren, d.v.s. termer för egenskaper hos boken som försvårar eller underlättar sådan kommunikation, som språkets svårighetsgrad, typografi etc.

- 4a. Läsbarhet
- 4b. Fysiska egenskaper
- 4c. Litterär form
- 4d. Huvudpersoner
- 4e. Huvudpersonernas ålder³⁵

Varje roman beskrivs i de dimensioner som anses vara möjliga och specificeras vidare genom kategorier, vilka bestäms av det enskilda biblioteket. En annotation skrivs sedan med icke-kontrollerat, naturligt, språk. Systemet har ingen notation. (Beghtol, 1990, s. 22)

Klasserna *ämne*, *ram* och *författarens intention* är icke-exklusiva, dvs. alla dessa aspekter kan finnas i ett och samma verk. *Tillgänglighetsdimensionen* däremot har exklusiva underavdelningar, vilket t.ex. innebär att ett verk inte samtidigt kan vara både lätt- och svårläst eller vara en roman och en novell. Fördelen med icke-exklusiv klassifikation är att det inte blir nödvändigt att prioritera en klass om en roman skulle ha flera framträdande aspekter, romanen kan klassificeras i samtliga relevanta klasser och även korsvisa referenser läggs in. Systemet är inte hierarkiskt uppbyggt vilket möjliggör

³⁵ Andersson och Holsts översättning (1995, s. 17).

kombinationer av ett antal funktioner och aspekter hos skönlitteratur. Enligt Pejtersen själv leder detta till att alla romaner kan klassificeras och inte bara de traditionella genrerna (Pejtersen, 1978b, s. 10f, 15). Denna typ av klassifikation medför också att möjligheter ges till flerdimensionella sökningar. Här ser vi alltså en skillnad gentemot traditionell genreklassifikation. Systemet kan dock inte användas för hylluppställning eftersom dimensionerna inte är exklusiva (Pejtersen, 1989, s. 30). Beghtol (1990, s. 23) menar att AMP har fyra hierarkier då varje huvuddimension fungerar som överordnad till sina underordnade dimensioner. Det finns dock inget hierarkiskt förhållande mellan de fyra huvuddimensionerna, men detta stämmer in på relationerna mellan huvudklasser i de flesta system (ibid.). Vi tycker inte att det råder något hierarkiskt förhållande mellan dimensionerna och dessas underavdelningar, utan ser det som att varje dimension går att se ur olika aspekter.

Man har urskiljt flera problem med systemet varav ett består i att Pejtersen inte definierat omfattningen på de fyra dimensionerna tillräckligt tydligt och därtill saknas logisk ordning mellan dimensionerna. AMP-systemet saknar dessutom riktlinjer för klassificerare och det har påpekats att det varken är ett indexerings- eller klassifikationssystem utan snarare ett verktyg och en mall för annotations skrivande. (Beghtol, 1990, s. 22f) AMP har genomgått olika återvinningstester och systemet har i huvudsak fått goda omdömen. Baserat på dessa återvinningstester skapades bibliotekssystemet The Book House³⁶ som senare använts på flera danska bibliotek med goda resultat.

Beghtol

Clare Beghtol presenterade 1994 Experimental Fiction Analysis System – EFAS – ett fasetterat klassifikationssystem för katalogbruk, innebärande att det ej lämpar sig för hylluppställning. Systemet utarbetades särskilt för skönlitteratur och målgruppen var framförallt studenter och forskare inom ämnet litteraturvetenskap, där det finns ett stort behov av förbättrade sökmöjligheter för skönlitteratur. EFAS är konstruerat för att endast behandla skönlitteraturens objektiva data, då klassifikationssystem baserade på tolkningar av verkets innehåll enligt Beghtol själv uteslutande leder till att klassificeringen blir subjektiv:

EFAS does not attempt to summarize document content or show what the document is 'about'. Instead, EFAS attempts to state that certain instances of certain kinds of data exist in the work of fiction. Conclusions about the 'meaning' of the data are not drawn because the issue is not what the document is about, but what it contains. (1994, s. 159)

Nielsen (1997a, s. 9f) kritiserar Beghtols inställning att endast beskriva data som kan kallas objektiva, dvs. sådana data som har med stoffet att göra och anser att även den tematiska nivån måste beskrivas för att få en bra beskrivning av romaninnehållet.

EFAS är inte skapat för att beskriva alla upptänkliga detaljer i ett verk. Varje enskilt verk skall analyseras som en egen enhet. De data som kan finnas i skönlitterära verk är möjliga att dela in i fyra grupper:

- 1) Personer; berättaren inkluderad, som existerar i det skönlitterära verket.
- 2) Händelser; påhittade eller verkliga.

³⁶ För vidare läsning om The Book House se t.ex. Pejtersen (1989).

- 3) Platser; genuina geografiska och/eller fiktiva dito.
- 4) Tid; verklig eller fiktiv. (Beghtol, 1994, s. 129f)

Data härrörande från alla fyra kategorier behöver inte finnas i varje enskilt verk, det räcker att en dimension igenkänns för att en ämnesmässig beskrivning skall kunna genomföras. För en djupare, mer mångfacetterad beskrivning anser vi dock att det krävs data från mer än en kategori. Svårplacerade verk hänvisas till en femte kategori: övrigt. Systemet använder sig även av bl.a. UDK-klasser och Deweyssystemet för att möjliggöra ytterligare beskrivningar i form av tidsperioder, platser, händelser och personer.

EFAS-systemet testades genom att skaparen analyserade dels Ursula K. Le Guins science fictionroman *The Left Hand of Darkness* dels ytterligare 19 romaner.³⁷ Beghtol använde också *The Left Hand of Darkness* då hon i utvärderingssyfte analyserade Haigh, Walker och Pejtersen, vars system är generella, samt Cameron och Croghan vars system utvecklats särskilt för science fiction. Le Guins roman valdes eftersom den som science fictionbok ansågs innehålla ämnesmässigt svårbestämda detaljer (Beghtol, 1994, s. 42-90).

Vi tycker att Beghtol (ibid., s. 266f) kritiskt granskar sitt system när hon menar att det inte på ett tillfredsställande sätt går att fastställa vilka kriterier som är representativa för romanen, vilket gör det svårt att avgöra om de använda romanerna innehåller alla potentiella svåranalyserade moment. Det är därför svårt att dra några slutsatser om EFAS teoretiska bas är hållbar.

6.5 Indexeringsprinciper

I *Democratic indexing: An approach to the retrieval of fiction* menar Hilderley och Rafferty att användarna bör ges möjlighet att påverka vilka termer som får representera ett verk (1997, s. 103). Utgångspunkten är förvisso bildindexering, men resonemanget går att överföra på litteratur. Författarna säger sig utgå ifrån att det inte finns ett enda korrekt ämne för ett dokument utan att detta blir till i interaktionen mellan användare och dokument, ett resonemang vi också kunnat se hos Saarti (2000, s. 6f). Det finns ett allmänt antagande om att skönlitteraturindexering måste utgå ifrån någon slags objektivitet men eftersom t.ex. en roman kan läsas på många olika sätt kan ett objektivet ämne vara svårfångat. Denna objektivitet kanske inte heller bör eftersträvas (Hilderley & Rafferty, 1997, s. 104). Genom vad som skulle kunna kallas demokratisk indexering skulle mångfacetterad läsning framhållas genom att denna synliggörs i återvinningssystemet. Principen för demokratisk indexering är densamma som vid användandet av annotationer, skillnaden är att användarna uppmuntras att formulera enstaka termer eller deskriptorer istället för längre omdömen. Dessa termer skulle kunna hjälpa andra att hitta litteratur inom olika ämnen. Ett system som bygger på demokratisk indexering skulle i hög grad visa vad majoriteten av läsarna anser vara relevanta ämnen i verket och man skulle härmed få bättre valmöjligheter vad gäller skönlitteratur (ibid., s. 105). Ett försök att ta med låntagarna i indexeringsprocessen gjordes av Saarti³⁸

³⁷ Dessa romaner har som gemensam nämnare att de vunnit the Canadian Governor General's Award for Fiction.

³⁸ Se *Fiction indexing by library professionals and users*. Avsnitt 3.2 Studier om indexering av skönlitteratur.

(2000) och där slogs fast att profession och erfarenhet ändå ger bäst resultat vid val av indexeringsstermer.

Ett försök att fånga skönlitteraturens ”väsen” görs i *The nature of fiction and its significance for classification and indexing* (Nielsen, 1997b). Fokus ligger på vad författaren kallar the *how* facet (typ av litteratur, struktur, berättarteknik osv.); the *what* facet (ämnesinnehåll) och slutligen på en litteraturhistorisk aspekt. Nielsen, såväl som Saarti (2000) och Hilderly och Rafferty (1997) menar att en text inte kan sägas ha en avgjord mening utan att denna blir till först då läsaren samspelar med texten. Det finns nu två vägar att ta: ge upp försöken att ämnesåtervinna skönlitteratur eller försöka definiera några möjliga sätt att läsa ett verk för att komma åt probabla ämnen (Nielsen, 1997b, s. 172).

Indexering av skönlitteratur innehåller textanalys och tolkning och man måste då ta hänsyn till skönlitteraturens väsen, eller the *how* facet. En aspekt av detta kan vara att skönlitteratur är estetiska dokument; de läses inte enkom av strikt informativa skäl även om så kan vara fallet. Nielsen menar att skönlitteratur är något som: ”for a moment structures the reader’s whole feeling and understanding of life” (1997b, s. 173) vilket vi menar stämmer överens med hur vi ser på skönlitteratur. Såväl kognitiva som emotionella implikationer av skönlitteraturläsning hänger samman med estetiska och formella aspekter av verket. Ämnesbestämning av skönlitteratur inbegriper därför också det som vi traditionellt förknippar med formella aspekter av litteratur – genre, struktur, stil, perspektiv, ram osv. (ibid., s. 174).

Ämnesfrågan – the *what* facet – bör enligt Nielsen understödjas av en explicit aspekt som kan kallas tematiska kännetecken och som är en mer generell beteckning än ämnesinnehåll. Detta kan motiveras med att indexeraren då tvingas se texten som en helhet, något som traditionellt oftast fallit bort. (1997b, s. 179) En litteraturhistorisk aspekt inbegriper läsare som söker litteratur från en viss tid, epok eller tradition. Framförallt kanske det är litteraturskolade läsare som söker på detta sätt. Nielsen menar dock att det kan vara användbart även för den ”vanlige” läsaren (ibid., s. 180). Nielsen diskuterar vidare att det han kallar den fiktiva världen omöjligt kan ses som en parallell till den ”riktiga” världen, dvs. data som förekommer i den fiktiva världen kan inte ses som motsvarande data i den ”riktiga” världen. Den fiktiva världen är lingvistisk och estetisk till sin natur vilket innebär att vid identifikation och tolkning av data måste en ”avkodning” utföras. (ibid., s. 176) Detta resonemang innebär alltså att indexeraren måste tolka innebörden med verket innan indexeringsstermer kan läggas till. Återigen står vi inför problemet med subjektiva bedömningar vs önskad objektivitet.

6.5.1 Behovs- och innehållsorienterad indexering

Användares informationsbehov varierar, vilket innebär att indexerare måste försöka förutse så många olika sökbehov som möjligt redan vid indexeringsstillfället (Hellsten & Rosfelt, 1999, s. 16). Det finns olika sätt att indexera dokument och Dagobert Soergel (1985, s. 225-227) gör en uppdelning mellan s.k. behovsorienterad respektive innehållsorienterad indexering. Behovsorienterad indexering bygger på förväntade frågor hos en användargrupp:

Development of the index language starts from a list of anticipated queries, that is, statements of need, which in turn are derived from an analysis of the problem situation of the users. As a result, the index language contains a descriptor for any concept (viewpoint,

aspect) occurring in anticipated queries, such that any anticipated query can be expressed by a combination of descriptors. Usefulness for searching is the primary criterion in descriptor selection. (ibid., s. 231)

Behovsorienterad indexering, den metod som enligt Soergel ger bäst resultat, utgår från det aktuella indexeringsspråket och inte från dokumentsamlingen. Här krävs att indexeringsspråket är anpassat efter användargruppens specifika behov. Rent praktiskt kan naturligtvis inte indexeraren känna till varje enskild användares behov men hon/han torde ändå kunna bilda sig en uppfattning om den aktuella gruppens generella informationsbehov. Nackdelen med denna metod är dock att den kräver mycket förarbete. Vid användandet av behovsorienterad indexering finns också risken att viss information kan gå förlorad då alla frågor och behov naturligtvis inte kan förutses (ibid., s. 232, 236). Även Saarti (1999, s. 90) anser att man vid indexering måste ta hänsyn till användarna då romaner innehåller en mycket stor mängd information. Detta skulle då innebära att man vid indexering av skönlitteratur måste hålla sig till huvuddragen samt vara medveten om användarnas önskemål och behov.

Innehållsorienterad indexering innebär att man istället utgår ifrån innehållet i dokumenten i den samling som indexeras (Soergel, 1985, s. 227). En nackdel med den innehållsorienterade indexeringen syns enligt Soergel tydligast i system där hyllplacering används som återvinningsmetod eftersom ett dokument som får flera beskrivningar ändå aldrig kan placeras på fler än en hylla. Det är viktigt att tänka på att uppdelningen i behovs- och innehållsorienterad indexering är teoretisk; uppdelningen i praktiken är inte lika strikt (Hjørland, 1997, s. 28). Vi måste också påpeka att såväl Soergel som Hjørland främst avser facklitteratur i sina resonemang. Vi menar dock att dessa tankegångar går att applicera även då skönlitteraturindexering avses även om fler aspekter måste tas hänsyn till som subjektivitet/objektivitet, tolkning, osv.

6.6 Indexeringssystem för skönlitteratur

Förutom klassifikationssystem för skönlitteratur har det utarbetats tesaurusar och ämnesordslistor speciellt anpassade för skönlitteratur. En tesaurus är en lista över indexeringstermer, oftast inom ett enskilt ämnesområde, med korsvisa hänvisningar mellan termerna. En tesaurus blir i princip aldrig färdig då deskriptorer blir föråldrade och nya tillkommer hela tiden (Benito, 2001, s. 259, 271). Tesaurusen är ett referensverktyg som är speciellt skapat för att vara till hjälp vid valet av indexeringstermer som i förlängningen också är söktermer (Hunter, 2000, s. 8). Vid tesaurusskapande är klassifikation ett viktigt verktyg när det gäller utarbetandet av strukturer och förhållanden mellan termer. Tesaurusens effektivitet kan reduceras om termernas relation i en alfabetisk lista har bestämts utan att det bakomliggande klassifikationssystemets struktur har använts (Aitchison, Gilchrist & Bawden, 1997, s. 66). Vokabulärkontroll i en tesaurus uppnås genom att man först granskar varje terms form utifrån grammatiska kriterier: stavning, singular- eller pluralform, sammansatta termer samt förkortningar. Kontroll av synonymer, lånord, slanguttryck, företagsnamn och andra namn utförs sedan. Ytterligare förklaringar och gränsdragningar av termer och uppnås genom s.k. scope notes vid deskriptorerna och ”ordbestämmare” (qualifiers) vid homografer (ibid., s. 15). Indexeraren skall använda termer som förutom att representera ämnet också är troliga att användaren väljer vid sökning (Chowdhury, 1999, s. 56).

Ämnesordslistor har i princip samma funktion som en tesaurus; de skall vara till hjälp när man ämnesmässigt vill återvinna information. Skillnaden består främst i att termerna inte är lika strikt kontrollerade, de står inte heller i någon hierarkisk relation till varandra. Generellt skulle kunna sägas att ämnesordslistor är lättare att använda för den genomsnittlige användaren. Vi har valt att presentera en tesaurus – *Kaunokki/Bella* – samt en ämnesordlista som används som sökverktyg i Mölndals stadsbibliotek bibliotekskatalog – *Edvin - ämnesordsregister för skönlitteratur och biografier* hädanefter enbart kallad *Edvin*, beskrivningen av *Edvin* utgår till största delen från intervjun med de ansvariga bibliotekarierna Inga-Lill Ekvall och Sibyl Larsson. Vi har valt *Kaunokki* och *Edvin* eftersom vi tyckte att de utgör bra exempel i vardera kategori samt att de utarbetats, eller anpassats, för svenska förhållanden. Vi kan dock nämna att det 1978, vid Statens biblioteksskole i Oslo, presenterades ett förslag till nordisk skönlitteraturtesaurus: *Utkast til nordisk skjønnlitteraer tesaurus* av Søren Hvenekilde och Ingeborg Westerheim. I Sverige utvecklade Eiler Jansson och Bo Södervall 1987 *Tesaurus för indexerering av skönlitteratur* som specialarbete vid Bibliotekshögskolan i Borås. Sedan 1989 har man lagt in ämnesord i databasen BURK³⁹ från *Tesaurus för återsökning av skönlitteratur* som är en vidarebearbetning av Jansson och Södervalls tesaurus. Sent 2002 publicerades en ny upplaga av *Tesaurus för återsökning av skönlitteratur* (Fokus på skönlitteraturen, 2002, s. [1]). Även Majvor Wahlfrids fördjupningsuppgift *Skattkammaren: Tesaurus för romaner och noveller* (1994) framställdes vid Bibliotekshögskolan i Borås och har som främsta målgrupp gymnasieelever. Wahlfrid (1994, s. 2, 14) kritiserar Jansson och Södervalls tesaurus pga. att den saknar användarperspektiv och att den dessutom saknar många romanspecifika termer. *Skattkammaren: Tesaurus för romaner och noveller* skapades eftersom Jansson och Södervalls tesaurus vid utvärdering upplevdes som otillräcklig av Wahlfrid.

I Amsterdam har två av landets största gayarkiv: Homodok-Lesbian Archive Amsterdam och Anna Blaman Huis, tillsammans skapat en queertesaurus⁴⁰ innehållande ca 3000 kontrollerade, ”gayiska” indexeringsstermer som syftar till att underlätta sökningar bland deras material (Queer thesaurus homodok-lesbian archive Amsterdam). Vi kan dock inte se att denna tesaurus skulle kunna användas på svenska folkbibliotek men vi vill ändå nämna att den finns eftersom denna också innehåller termer som har med heterosexualitet att göra; tesaurusen utgår alltså inte, till skillnad från de flesta andra, från ett heteronormativt perspektiv.

6.6.1 Kaunokki/Bella

Kaunokki är en finsk tesaurus utarbetad speciellt för skönlitteraturindexering. Universitetsbiblioteket i Helsingfors startade 1993 tillsammans med finska BTJ ett projekt där en ämnesordlista för skönlitteratur skulle tas fram. Jarmo Saarti var den som fick ansvaret att leda projektet som så småningom resulterade i en tesaurus – *Kaunokki* – som först testades under tre månader på elva finska bibliotek och vars första upplaga utkom 1996. (Bella: specialtesaurus för skönlitteratur, 1997, s. 8)

Då *Kaunokki* skulle struktureras utgick man ifrån tidigare forskning inom området som givit vid handen olika fasetter som bör finnas med då skönlitteratur skall

³⁹ De ämnesbestämda, skönlitterära BURK-posterna utgörs av romaner på svenska presenterade i BTJ:s sambindningslistor.

⁴⁰ Tesaurusen finns tillgänglig från: <http://www.homodok.nl/Homosaur/thesaur.htm>.

ämnesanalyseras. Av dessa nämns särskilt fyra som i princip alltid tagits upp som huvudkategorier: händelser, personer, miljöer samt tidsperiod(er) (Saarti, 1999, s. 90). Fasetter användes alltså för att organisera ordningen på deskriptorerna och till detta fogades ett alfabetiskt index för samtliga i tesaurusen använda termer. För deskriptorernas inbördes relation används beskrivningarna smalare, bredare och relaterade termer. De fasetter som användes var termer som beskriver:

- ? skönlitterära genrer och förklaringar till dessa
- ? händelser, motiv och teman
- ? personer
- ? miljöer
- ? tid
- ? andra aspekter, främst tekniska och typografiska. (Saarti, 1999, s. 89)

Vad vi har sett skiljer sig inte detta val av fasetter nämnvärt från andra liknande systems urval. Det är dessa aspekter som brukar tas upp vid ämnesbeskrivning av skönlitteratur. En aspekt som inte finns med här är den mer litteraturvetenskapliga som t.ex. Nielsen (1997b) anser vara viktig i sammanhanget. Det sammanhang där tesaurusen skall användas är annars viktig för urvalet av termer. Det faktum att tesaurusen utarbetades för användning på folkbibliotek, gjorde att många termer som kanske skulle ha varit litteraturvetenskapligt intressanta utelämnades. För att försöka lösa detta problem var 1999 ytterligare en tesaurus under utveckling: *Thesaurus for the literary research* som vi dock inte vet mer om. *Kaunokki* har kommit i en ny utgåva år 2000, dock bara på finska. *Kaunokki* har även översatts till svenska (1997) under namnet *Bella: specialtesaurus för skönlitteratur*. Denna finns utgiven i en provupplaga och innehåller en systematisk samt en alfabetisk del, och den finska termens motsvarighet presenteras direkt under den svenska huvudtermen (s. 7). När vi i *Bella* kontrollerade för vår uppsats intressanta deskriptorer kunde vi konstatera att tesaurusen utgår från den heterosexuella matrisen. Deskriptorer som homosexuell, bisexuell och lesbisk finns med, däremot saknas heterosexuell. Det icke-normativa lyfts alltså fram.

6.6.2 Edvin

Vid stadsbiblioteket i Mölndal påbörjades 1992 arbetet med det system – *Edvin* – som nu används för bibliotekets skönlitteraturindexering. *Edvin* är avsett att vara ett praktiskt hjälpmedel i informationsarbetet, systemet hjälper bibliotekarien att hjälpa låntagaren att finna specifik skönlitteratur. Det skall även fungera som en lättfattlig instruktion för litteratursökaren. Systemet är snarast en ämnes- och genredatabas för skönlitteratur och biografier och skapades för att biblioteket ville kunna förbättra sökservicen vad gäller skönlitteratur. Systemet möjliggör effektiv lokalisering av skönlitteratur inom olika ämnen, såväl nypublicerad som äldre litteratur (I-L. Ekvall & S. Larsson, personlig kommunikation, 2001-04-20).

Låntagares frågor – vad de har frågat efter och hur de har ställt frågorna – utgör en av grunderna för systemet och dessa frågor bildar tre kategorier:

- 1) Romaner som behandlar ett givet ämne eller genre som t.ex. kärlek eller ubåtar.
- 2) Låntagare som läst en ”bra” roman och vill läsa andra, liknande romaner.

- 3) Låntagare som minns vissa detaljer i en roman men saknar författare och titel. (Ekvall & Larsson, 1997, s. 81f; I-L. Ekvall & S. Larsson, personlig kommunikation, 2001-04-20)

För att kunna besvara frågor inom dessa tre kategorier analyseras innehållet i varje verk, och om möjligt genreindelas och/eller placeras handlingen i tid och rum eftersom det är dessa aspekter låntagare oftast beskriver och frågar efter. Ekvall och Larsson (1997, s. 82) har varit mycket försiktiga med tolkningar av författarens intention med verket, något som vi anser är bra. Pejtersen (1978b, passim) hävdar däremot att detta är en viktig bedömningsgrund. Verken har inte heller kvalitetsvärderats, dvs. hänsyn tas inte till vad som kan anses vara "god" eller "icke-god" litteratur. Val av ämnesord görs genom studier av baksidestexter och recensioner, både från BTJ och från andra källor. Genomläsning av enstaka verk kan dock krävas för fastställande av relevanta ämnesord. Det påpekas också att det kan vara svårt att täcka hela innehållet med ämnesord, då det alltid finns någon som tycker att andra aspekter på texten skulle ha varit med Ekvall och Larsson (personlig kommunikation, 2001-04-20). Åter ser vi här en koppling till subjektivitet i tolkningar av text.

Edvin är inte en tesaurus, vilket inte heller har varit projektets mål, och därmed saknas regelrätta hierarkier samt vissa andra tesaurus-specifika kriterier. *Edvin* bygger inte på SAB-systemet som ansågs vara för specialiserat och därmed mindre lämpligt för användning vid skönlitteraturindexering. Vidare påpekas att valet av termer ibland kan synas sakna struktur, detta beror på det faktum att de termer som finns med i *Edvin* har använts vid indexering, vilket innebär att träffar erhålls på samtliga ord vid en sökning. Nya termer läggs till allteftersom de behövs för att ämnesbeskriva en roman (I-L. Ekvall & S. Larsson, personlig kommunikation, 2001-04-20). Den systematiska delen av *Edvin*-systemet ger en överblick över de ämnesord som använts (Ekvall & Larsson, 1997, s. 82). I början hade systemet en begränsning på max sex ord, nu är det i stort sett obegränsat. Med möjligheten att applicera fler ämnesord uppstår också risken för inkonsekvens vad gäller ordningen på termerna, dvs. de "viktigaste" är inte med säkerhet placerade först i katalogposten. Detta spelar naturligtvis ingen roll vid själva sökningen, men vid bedömning av hur relevant verket är för mig som läsare kan detta vara avgörande. Om en låntagare förutsätter att termerna är viktade kan detta alltså ge ett missvisande ämnesinnehåll (I-L. Ekvall & S. Larsson, personlig kommunikation, 2001-04-20).

Mölnsdals stadsbibliotek indexerar endast litteratur skriven på eller översatt till svenska, utländsk skönlitteratur genreindelas bara (I-L. Ekvall & S. Larsson, personlig kommunikation, 2001-04-20). Skönlitteratur hade inte tilldelats ämnesord innan *Edvin* började användas, bibliotekarierna och låntagarna var därmed hänvisade till ämnesindelade litteraturlistor. Vid val av termer var målsättningen att använda det språkbruk som härrör från låntagarnas frågor. Så specifika termer som möjligt har använts men om utrymmet medgivit har en bredare term lagts till. För att undvika synonymer har termer med liknande betydelser jämförts och den "vanligaste" termen har valts ut, hänvisningar finns dock till synonyma uttryck. De flesta termer är substantiv i obestämd form; abstrakta sådana samt epoker står i bestämd form. Man alternerar mellan singular- och pluralform på substantiven. Vissa fiktiva namn används som termer eftersom låntagarna tenderar att istället för titel eller författare komma ihåg huvudpersonen såsom kommissarie Morse, Jane Tennison och Miss Marple. Personnamn förekommer när biografier indexerats, även vissa geografiska platser finns med.

Edvin är inte ”tesauruskorrekt”, styrkan i systemet kan istället sägas vara att om ett ord finns med i *Edvin*, finns litteratur i ämnet på biblioteket; det finns alltså inga ”tomma” ämnesord. Ekvall och Larsson menar härvid att *Edvin* är ett användarvänligt system, vilket vi gärna håller med om. Saarti (1999, s. 86) påpekar att man vid traditionell klassificering och indexering närmat sig problemet ämnesbestämning av skönlitteratur på ett mycket teoretiskt sätt. *Edvin* kan sägas vara ett av undantagen när det gäller hjälpmedel för ämnesåtervinning av skönlitteratur då den är mer praktiskt framarbetad och har en tydligare utgångspunkt i användarens perspektiv. Ekvall och Larsson (personlig kommunikation, 2001-04-20) menar att varken finska *Kaunokki*, eller snarare den översatta *Bella: specialtesaurus för skönlitteratur*, eller någon av de vid högskolan i Borås producerade tesaurusarna aldrig var aktuella alternativ som ämnesåtervinningsverktyg eftersom man ville utgå från det egna bibliotekets förutsättningar. *Edvin* finns endast tryckt som arbetsmaterial för Mölndals bibliotek. Systemet finns dock tillgängligt på Mölndals bibliotek hemsida⁴¹ (Ekvall & Larsson, 2002).

⁴¹ <http://bibliotek.molndal.se/katalog/edvin/avdelningar/>

7. Analys/Diskussion

Vi kommer här att diskutera undersökningen utifrån områden vi tycker oss ha kunnat utläsa: informationsbehov; vägar till information; samhällsnormer; ämnesrepresentation av skönlitteratur; ämnesanalys. Naturligtvis är det svårt att avskilja materialet helt i olika rubriker, mycket går in i vartannat, vilket kan innebära att vissa resonemang kan tyckas vara placerade under ”fel” rubrik. Att materialet rör många olika delar är också skälet till varför vi inte utgår från frågeställningarna i diskussionen. För tydlighetens skull väljer vi istället att näst sist i kapitlet placera en sammanfattande diskussion som utgår från våra frågeställningar. Sist kommer förslag till vidare forskning.

7.1 Informationsbehov

Att det finns specifika informationsbehov hos vår lesbiska undersökningsgrupp menar vi är något som vår intervjuundersökning definitivt bekräftar. Alla informanter uppger som vi har sett i resultatet att de någon gång sökt information med anledning av att funderingar kring den egna sexualiteten uppstått. Hatlebrekke (1986, s. 10) menar att den homosexuella gruppen i *sig* inte har några speciella kännetecken som gör att de behöver specifik information, istället är det samhällets politiska struktur som genererar detta informationsbehov. Sett ur ett queerteoretiskt perspektiv måste vi hålla med i denna tanke; lesbiskas informationsbehov blir helt enkelt inte tillfredställt av kulturella institutioner och verksamheter sprungna ur ett heterosamhälle. Wilson (1981) menar att vi existerar i olika roller och i olika miljöer⁴² vilket även gäller lesbiska i olika sammanhang. Vi ser här att den sociala rollen är den som lesbisk och att miljön är ett heterosexuellt samhälle. Den normativa heterosexualiteten gör att lesbiska hamnar utanför och därmed har svårare att finna *sin* verklighet.

Framförallt är det i ungdomsåren ett allmänt informationsbehov smyger sig på, om denna tid sammanfaller med komma-ut-processens första skede. Visst kan man nu hävda att *alla* ungdomar har frågor och funderingar, i synnerhet kring sexualitet, utan att överdriva. Skillnaden för vår undersökningsgrupp är att homosexualitet inte är lika tydligt i samhället vilket också framgår av resultatet: många vågar inte prata med någon om sina känslor och tankar i första hand, utan de vill först hitta skriven information som behandlar ämnet, något de kan läsa för sig själva. Att komma till rätta med sin identitet kan vara en långt svårare process för lesbiska än för heterosexuella kvinnor, då samhällsnormerna utgår från en heterosexuell kultur; det lesbiska livet är dolt. Stenback och Schrader (1999, s. 38) menar att komma-ut-processen kan vara en både förvirrande och turbulent period i livet och att information kan hjälpa lesbiska att ordna de känslomässiga och attitydanknutna förändringar som denna process medför. Här ser vi att föreningar som t.ex. RFSL har en viktig funktion att fylla. För dem som upptäckte eller tog till sig sin lesbiskhet senare i livet är det vid denna tid (komma-ut-skedet) informationsbehovet aktualiseras och man engagerar sig i en sökprocess som inte skiljer sig från den process de som kom ut som yngre genomgår i någon betydande utsträckning; man vill orientera sig för att kunna skapa en ”ny” identitet som lesbisk. Vi vill också påpeka att en lesbisk kvinna ofta måste komma ut i varje ny social situation eftersom omgivningen nästan alltid förutsätter heterosexualitet.

⁴² Se modell avsnitt 4.1 Informationsbehov.

Informanterna framhåller att de initialt söker efter all information som på något sätt behandlar homosexualitet, man vill läsa allt, men vi kan se att sökfältet sedan begränsas. Till en början söker många "hårdfakta", dvs. information som till största delen kan sägas höra hemma på avdelningarna Ohjh samt Vndh på våra folkbibliotek, en placering som också flera av kvinnorna var medvetna om. Man söker information som kan ge tydliga svar på alla de frågor som uppstår när man upptäcker och försöker ta till sig sin lesbiskhet. Facklitteratur kan ju sägas vara bärare av kognitiva värden; dess främsta syfte skulle då vara att minska osäkerhet eller ändra kunskapsstillstånd hos läsaren (Ingwersen & Wormell, 1990, s. 54), vilket vi också menar är varför vår undersökningsgrupp söker information i första hand; man vill minska den rådvillhet som vi menar finns inför begreppet lesbisk och förstå hur man kan gå vidare i livet.

Facklitteratur kan se ut på många sätt, det kan röra sig om avhandlingar, lagtexter, utredningar osv. men kan också vara antologier, biografier mm. Denna typ av litteratur ger ju dessvärre föga mättnad åt det känslomässiga behovet eller fantasin och lämnar kanske många affektiva frågor obesvarade. Dessutom kan upplevelser av en text vara nog så informativ. Det kan alltså vara svårare att ta till sig facklitterär fakta just eftersom det kan vara svårt att känslö- eller erfarenhetsmässigt relatera till denna. Även skönlitteratur kan användas instrumentellt och kan, menar vi, vara minst lika viktig, om inte viktigare som faktabärare, eftersom den talar till känslor snarare än förnuft. Det är en sak att förstå något kognitivt, en annan att göra det affektivt; det är "lätt" att förstå vad själva ordet lesbisk betyder eller är, det är svårare att ta till sig hur det kan införlivas i mitt eget liv. Vid läsning av skönlitteratur är upplevelsen långt viktigare än resultatet till skillnad från facklitteratur där upplevelser kanske inte är det som främst eftersöks; man vill "ta reda på". Ingwersen och Wormell menar också att användaren söker just skönlitteratur eftersom hon/han söker en möjlighet att utbyta "värdier, ideer og følelser med personer/forfattere inden for et forholdsvist bredt defineret emneområde." (1990, s. 54)

Att man säger sig söka fakta i första hand tror vi dels kan bottna i en viss medvetenhet om SAB-systemet, eller snarare att information är sorterad efter ämnen på biblioteken – man vet var man kan hitta information, dels i att facklitteratur ofta är lättare än skönlitteratur att återvinna med hjälp av bibliotekskatalog. Vi är också fostrade till att använda facklitteratur instrumentellt och skönlitteratur estetiskt, vilket vi tror föranleder facklitteraturens ställning som informationsbärare. Troligen är det också så att många lesbiska inte från början känner till den skönlitteratur som finns i ämnet, de vet inte heller var de skall leta. Vi kan se att bara någon enstaka informant menar att hon redan innan kontakt med andra lesbiska eller någon organisation kände till en viss titel. Ytterligare någon fick information om en lesbisk roman via ett TV-program. Det är först i gemenskapen med andra lesbiska som skönlitteratur etableras som informationskälla, kännedom om författare och titel möjliggör också bättre åtkomst av denna. Hatlebrekke (1986) framhåller ju också att den mesta litteraturförmedlingen till homosexuella utförs av olika gayorganisationer. Hur detta ser ut i Sverige har vi ingen egentlig kunskap om, men det har framkommit att RFSL:s bokhandel varit populär vid litteratursökningar och att man såväl här som i andra gayföreningar tillhandahållit digra litteraturlistor.

Att komma i kontakt med gaysamhället verkar för många vara en viktig del av informationsbehovet och ett viktigt steg i komma-ut-processen. Vi kan se att gayföreningar är mycket viktiga och har betydelse på flera plan. Föreningarna i sig är en

vital del av informationsbehovet men fungerar också som källa till information; man både samlar och sprider. Andra lesbiska ses också som en viktig informationskälla. Creelman och Harris (1990, s. 39) menar att andra lesbiska är första valet när det gäller källor till information. Wilson (1981, s. 5) poängterar att det ibland är källan i sig som är av överordnad betydelse, något vi menar det är fråga om här, någon annan källa hade svårligen kunnat tillföra lika mycket. Vikten av kontakten med andra i samma situation är något som framkommit i flertalet tidigare studier eftersom det finns en viss ovilja mot eller rädsla för att prata med "oinvigda" innan man på allvar kommit ut. Whitt (1993, s. 279) menar att det är svårt att få tillträde till gaysamhället eftersom det är osynligt eller "gömt" om du inte vet var du skall leta, en åsikt som också framkom i våra intervjuer. Vi ser detta som ett utslag av ett miljörelaterat informationshinder: här gäller det att lära sig vart man kan gå för att träffa andra; som straight går du vart som helst.

Kontakt med andra lesbiska verkar vara av stor betydelse av flera orsaker: att få vistas i en miljö med människor som har liknande erfarenheter och kontext; att få vänner och eventuellt hitta en partner; att få tips om litteratur, vad som är på gång osv. Socialiseringen med andra lesbiska måste ses som ett känslomässigt behov enligt informations sökningsmodellen.⁴³ De kvinnor som uppger att de, redan innan de själva kom ut, kände och/eller umgicks med andra homosexuella hade lättare att komma i kontakt med gayinformation såsom tidskrifter, skönlitteratur och utställningar, just för att de visste vad som fanns eller i alla fall var de skulle leta. Det miljörelaterade hinder som har att göra med hur man kommer i kontakt med gaysamhället i en straight miljö var för dessa kvinnor inget större problem. De kvinnor som var "äldre" då de kom ut sökte sig snabbare till gayföreningar och ställen där de kunde träffa andra lesbiska; de som kom ut som ungdomar "fastnade" längre i läsningen om homosexualitet. Detta hänger säkerligen samman med livserfarenhet; som vuxen vet man vem man är och vill komma vidare i livet. Dessa kvinnor lät sig inte vad vi förstår i lika hög grad hindras av barriärer som har att göra med vad andra tycker eller huruvida det känns besvärande eller inte om andra vet om "lesbiskheten".

Inger Edelfeldt har sagt: "Ibland kan det hända att man inte förstår sina egna känslor. Då kanske man kan hitta dem speglade i en berättelse och förstå lite mer, eller åtminstone känna igen sig. Så har det varit för mig ibland." (Edelfeldt, 1997, baksidestexten) Igenkännandet är något som också Hatlebrekke (1986, s. 6-8) poängterar är mycket viktigt; skönlitteratur kan här vara nog så informativ och genom författarens konstnärliga frihet kan den ge ett än starkare känslomässigt intryck. Flera av våra informanter framhåller också vikten av att känna igen sitt liv och sina erfarenheter såväl i litteratur som i filmer. Ur skönlitterära verk läses sanningar som kanske inte kan klassas som egentliga fakta, men som betytt mycket för läsaren. Människor har en viss tendens att läsa skönlitteratur så att de identifierar sig med någon eller flera av karaktärerna i verket (Pejtersen et al., 1996, s. 25) vilket vi menar kan påverka individer i en viss riktning. Flera uttalanden gör klart för oss att efter kontakt med gaylitteratur av något slag infann sig en känsla av att "nu måste jag ta tag i det här, nu måste jag göra något" vilket indikerar igenkänning och skönlitteratur får alltså här faktastatus. "Det är så här det är att vara lesbisk", "jag är inte ensam" och "det finns fler som jag" är några exempel på slutsatser som våra intervjupersoner lagt till sin kunskapsbank efter att ha läst gaylitteratur. Skönlitteraturläsning verkar också ha varit en starkt bidragande orsak till att komma-ut-processen kommit igång på allvar för flera av informanterna; de menar

⁴³ Se modell avsnitt 4.1 Informationsbehov.

också att de efter att ha läst om andra i t.ex. en roman vågat ta steget till kontakt med gayföreningar. Här får vi också medhåll av Hatlebrekke (1986, s. 8) som menar att då han "litteraturpratade" med människor, bara från just homosexuella hört att litteratur fått *direkt* avgörande betydelse och att de efter att ha läst en viss bok fått kraft att förändra sin situation. Vi tycker oss alltså kunna säga att skönlitteratur är viktigt på flera plan för lesbiska, läsningen blir polyfunktionell. Hur litteraturens funktion och värde uppfattas kan sägas bero på de känslomässiga, kognitiva och/eller estetiska upplevelser denna ger (Ingwersen & Wormell, 1990, s. 53f). Upplevelser av litteratur kan oftast kopplas till den situation i vilken en människa befinner sig. Eftersom kontexten för lesbiska är det heterosexuella samhället leder detta, menar vi, till att gaylitteratur ger starkare upplevelser och därmed bättre värde för lesbiska. Att det finns ett värde i att läsa även om homosexuella män framhålls av flera, något som vi kanske inte trodde innan undersökningen, men det är ju nu så att även homosexuella män är ickenormativa och lever i samma situation som lesbiska, vilket också ger igenkänning och ett visst värde vid läsning.

Informationsbehovet verkar oftast smalna eller mattas av efter den första nyfikenhets- eller bekräftelsevägen; senare är det framförallt förströelse i form av skönlitteratur och filmer samt vad-är-på-gång-information som söks. Denna förändring synes hänga samman med komma-ut-processen, när du är trygg i din identitet minskar det mer akuta behovet av information som främst svarar på frågor som "vad är det här", "vad innebär detta", "finns det fler som jag" osv. Många söker istället "någonting" som beskriver den verklighet de lever i. Liknande resultat kan vi se hos Whitt (1993, s. 280) som menar att informationsbehovet går från det generella till det specifika och att kvinnorna söker mer selektivt. För vissa kommer informationsbehovet att bara innefatta nöjesinformation eller tidskriftsläsning, medan andra fortfarande aktivt söker gaylitteratur. Man kan här säga att de kognitiva behoven mer eller mindre är tillfredställda men att de affektiva behoven för många fortsätter att kräva upplevelser på det personliga planet. Det finns också en annan riktning som informationssökningen kan ta. Flera kvinnor uppger att de varit aktiva i någon gayorganisation och då verkar informationsbehovet mer riktat sig mot "politiska" dokument som har att göra med gaypersoners rättigheter: lagar, propositioner osv. Här används information som medel att motverka samhällets heteronormativitet och främja öppenhet och förståelse för homosexualitet. Vad gäller medlemskap i RFSL kan vi se att detta verkar vara viktigt och till stor nytta i början av komma-ut-processen men att många sedan överger föreningslivet för att enbart läsa *Kom Ut!*. Vi vill koppla detta till det som Chowdhury (1999, s. 180f) tar upp om att informationsbehovet ofta förändras när information erhållits. RFSL fungerar som inkörsport till gaysamhället, när man sedan är i en lesbisk eller homogen gemenskap minskar i många fall föreningars betydelse.

Informationsbehov måste ses som något kontextuellt och föränderligt (Chowdhury, 1999, s. 180f), vilket även gäller lesbiska. Eftersom kontexten fortfarande är det heterosexuella samhället finns behovet av information kvar, men har ofta förskjutits mot beskrivande och igenkännande information. Att den lesbiska, eller för den delen hela den homosexuella, kulturen inte är allmänt synlig gör gaylitteratur extra viktigt. Man kan säga att gaylitteratur har fått "en funskjon som frigører, synliggører og mulighet til identifikasjon." (Hatlebrekke, 1986, s. 7) Vi tycker oss kunna se att gaylitteratur fyller en funktion, framförallt som verktyg till identifikation. Hur är det då med kvaliteten? För de flesta läsare går ju kvalitet före innehåll och lesbiska utgör säkerligen inget undantag från detta. Vi fick ändå intrycket att man gärna ger gaylitteratur en extra chans

pga. ämnesinnehållet; man vill så gärna läsa en bra gayroman. Att utgivningen av s.k. gaylitteratur är relativt liten i Sverige gör kanske att många ”måste” göra avkall på just kvaliteten; det är svårt att hitta aktuell kvalitetslitteratur med gaytema och man ”tar vad man får”. Viljan att läsa om den miljö vari man lever verkar vara större än kraven på en mer litterär läsoplevelse.

7.2 Vägar till information

En sökmetod som kan fungera bra på bibliotek eller boklåda när det gäller facklitteratur är att gå till aktuell hylla och browsa. Denna metod fungerar däremot sämre när det gäller skönlitteratur som oftast är uppställd efter formella kriterier såsom alfabetiskt efter författare, litterär form, eller språk (Pejtersen et al., 1996, s. 8). För en låntagare som saknar författare och/eller titel och dessutom inte har mod att be om hjälp innebär detta naturligtvis problem. I Whitts undersökning (1993, s. 282) menar en kvinna att bibliotekarierna ofta är väldigt hjälpsamma men att problemet ligger i att indexeringen är otillräcklig. Vi tror att många skulle vara hjälpta av ämnesbestämd skönlitteratur, inte bara de som söker information inom s.k. ”känsliga” ämnesområden. Här hämtar vi stöd hos Rowley (1992, s. 159) som menar att det är angeläget att ämnesmässigt tillgängliggöra information i kataloger, bibliografier, databaser osv. eftersom ämnessökningar är mycket vanliga då användare ofta närmar sig en informationskälla utan tillgång till särskilda författare eller titlar. Dessutom ger ett verks titel ofta en felaktig bild av innehållet, såväl inom fack- som skönlitteratur, då författaren enbart begränsas av sin egen fantasi när det gäller att ge boken en säljande eller originell titel.

De allra flesta vände sig först och främst till folkbibliotek för sin informationssökning. Som vi tidigare påpekat utgör de rådande heterosexuella samhällsnormerna ett hinder mellan lesbiska och information. Rädslan för att utpekas som avvikande menar vi gör att många inte frågar om hjälp på t.ex. bibliotek. Uttrycket ”smyga bland hyllorna” återkommer hos flera av informanterna och indikerar att browsning var det man gjorde först, och att det i många fall upplevdes som utpekande att fråga bibliotekarien om hjälp innan man själv riktigt visste vad man önskade. För dem som sökte mest aktivt för ett antal år sedan var det svårare att själv finna information eftersom katalogerna då inte var datoriserade. Vi kan se att de informanter som sökte information på bibliotek gjorde någon typ av ämnessökning i datorbaserad katalog. De träffar som erhöles var till största delen facklitteratur. Vad vi kan se var det svårt för informanterna att återvinna skönlitteratur på detta sätt, avsaknaden av ämnesord utgjorde alltså ett hinder mellan användare och information. Särskilt svårt upplevdes det alltså att återfinna skönlitteratur med gaytema och det framkom till och med att gaylitteratur sällan eller aldrig återfanns innan titel eller författare var kända. Vi har tidigare framfört vikten av gaylitteratur för bl.a. identifikation och eftersom vi kan se att många, då de ännu inte är trygga i sin identitet inte vågar be om hjälp på t.ex. bibliotek torde bättre ämnesbestämning av skönlitteratur kunna vara på sin plats. Dagens kataloger som bättre möjliggjort flerdimensionella sökningar är redan de en god hjälp för bättre resultat. Undantaget från detta är som tidigare sagts skönlitteratur som fortfarande i få fall är sökbar med andra ingångar än titel eller författare. Vi kan emellertid se att detta på många håll är på gång att förändras med hjälp av ämnesord i katalogposterna.

Vissa av informanterna valde att söka information hemifrån via Internet innan de fortsatte till bibliotek eller boklåda för införskaffning. Många talar då i ordalag som ”snabbt in och ut” eller ”sprang förbi” osv. vilket vi tolkar som ett uttryck för

heteronormen; man ville slippa ”riskera” att bli upptäckt eller avslöjad som lesbisk. Att söka hemma, i anonymitetens skydd, är en möjlighet som definitivt underlättar och som inte fanns i lika hög grad tidigare. Något som tidigare verkar ha hindrat många lesbiska i informationssökningsprocessen är alltså ovilja eller snarare rädsla att fråga bibliotekarier om hjälp vilket måste ses som en barriär till informationsåtkomst. Vi menar att denna barriär är mellanpersonell (bibliotekarie vs användare) och minskar i och med ämnesord i katalogposterna. Eftersom ämnesord ofta leder till fler relevanta träffar behöver användaren mer sällan söka bibliotekariehjälp. Hon behöver alltså inte känna sig utpekad eller utlämnad vid samtal med bibliotekarie, risken för en normativ bedömning minskar alltså eftersom sökningen lättare kan genomföras av användaren själv. På Internet ges också möjlighet till orientering i utbudet av gaylitteratur eftersom t.ex. RFSL och GHOST i god informationsspridningsanda sammanställt litteraturtips. Många framhåller också hur skönt det är att själv klara av sin informationssökning hemifrån. Internet har ju dessutom den fördelen att världen krymper; det är lättare att få tag på information som inte finns tillgänglig i Sverige, vilket breddar informationssökningsfältet.

7.3 Samhällsnormer

Att få läsa om andra lesbiska eller för den delen även om homosexuella män verkar vara viktigt dels för acceptansen av den egna sexualiteten, dels för möjligheten till identitetsskapande. Det är alltså såväl kognitiva som affektiva behov som gör att dessa kvinnor först upplever en kunskapslucka och engagerar sig i informationssökning, behov som enligt Wilson (1981, s. 8) ligger på det personliga planet. Dessutom kan man se det som att den sociokulturella miljö vari kvinnorna lever driver fram ett informationssökningsbeteende. Vi skulle vilja säga att kvinnornas informationsbehov tvingas fram av heteronormativiteten.

Eftersom samhällets normer utgår från det heterosexuella är homolivet inte lika synligt, vilket även gäller för kultur och i allra högsta grad litteratur. Att flera av våra informanter uppger att de ”smugit omkring bland hyllorna” menar vi är ett tydligt tecken på samhällets syn på homosexualitet som avvikande. Man är helt enkelt rädd att bli avslöjad som lesbisk. Rädslan för upptäckt är något som även tidigare studier observerat, t.ex. Michelet (1988); Creelman och Harris (1990); Whitt (1993) samt Stenback och Schrader (1999). Vi tror att föreställningen om vad andra tycker i många fall hämmar lesbiskas informationssökning och måste se som ett individuellt hinder mellan person och information. I den bästa av världar hade ingen låntagare behövt bekymra sig om vad bibliotekarien, eller en annan låntagare som råkade höra, skulle tycka om lesbisk litteratur eller information efterfrågades; alla hade utan att skämmas frågat efter det hon ville ha. Nu är det ju dock inte så det verkar se ut.

Vi tror inte att bibliotekarier är särskilt homofientliga, tvärtom. Däremot skulle man utifrån våra anonyma förfrågningar⁴⁴ kunna anta att många bibliotekarier anstränger sig för att vara vidsynta vad gäller gaypersoner och anser, helt riktigt, att denna grupp inte skiljer sig från andra i samhället. Vad man då inte inser är att samhällsstrukturen, som vi tidigare resonerat kring, många gånger tvingar fram ett informationsbehov. Resultatet blir då motsatsen till det som kanske önskades; homosexuella får ännu svårare att finna

⁴⁴ Se kapitel 1, Inledning.

gayinformation på biblioteken, eftersom man inte aktivt tillgängliggör exempelvis skönlitteratur med gaytema.

Vi menar också att samhällsstrukturen gör att de som på något sätt faller utanför normen tror att andra tycker de är konstiga. Under tonåren känner sig nog de flesta människor ganska ensamma, finns det dessutom en förväntan av ett visst beteende kan det vara än svårare att avvika från normen och dessutom prata om det. Rådande normer och antaganden om vad andra tycker utgör barriärer som hindrar lesbiska att fråga om hjälp vid informationsökning, vilket i sin tur kan göra det svårare för dem att finna relevant information. Vi vill förstå dessa barriärer som såväl miljörelaterade som individuella.

Man skulle kunna prata om att det finns en ”ny” öppenhet kring homosexualitet även om det är lång väg kvar till likställdhet. Att många s.k. kändisar numer är öppet gay har troligen varit mycket viktigt för denna öppenhet. Under senare år har det kommit ut fler skönlitterära böcker med gaytema än någonsin tidigare. Tills stor del är detta naturligtvis en följd av öppenheten. Vi kan också se att man talar om en *boom* när fyra(!) romaner som skildrar lesbiska gavs ut under samma år (Lindberg, 1998, s. 22). Det har alltså givits, eller ges, ut relativt lite gaylitteratur i Sverige vilket också gör det svårare för lesbiska i dessas informationsökning. Mycket av den litteratur som rekommenderas är relativt gammal vilket bl.a. kan ses i BTJ:s boktipslista *Jag är väl inte sån, heller! Homosexuell kärlek* från 2002. För dem som inte har tillgång till ett väl sorterat bibliotek eller en dito boklåda återstår olika nätbokhandlar, ett alternativ som kan vara nog så viktigt eftersom det här går att få tag på litteratur som inte finns utgiven i Sverige. Den anglosaxiska marknaden har ett helt annat läge; här är det vanligt med gayboklådor, gayförlag och särskilda biblioteksavdelningar och man har en långt större utgivning. Upplevelserna av att det inte finns gaylitteratur eller adekvat information är en konsekvens som följer av en omedveten eller i värsta fall medveten diskriminering från heterosamhället. Detta hinder till informationsåtkomst menar vi är miljörelaterat.

Om vi tittar på ämnesordlistor eller tesaurusar så finns ofta homosexuell, lesbisk kärlek osv. som sökbara ämnesord, heterosexuell saknas däremot nästan alltid, vilket vi vill framhålla som ett tecken på rådande samhällsmönster. I *Bella* och *Edvin*, som vi studerat närmare, finns homosexualitet respektive homosexuell, bisexualitet/bisexuell samt lesbiskhet/lesbisk kärlek. Heterosexualitet eller heterosexuell däremot saknas helt som ämnesord i såväl *Bella* som *Edvin* vilket tydligt indikerar normen. Vi kan här också sakna ord som lesbianism eller bara lesbisk eftersom vi tycker att lesbisk *kärlek* är ett relativt märkligt ämnesordsval speciellt som det står under rubriken sexualitet. Varför finns då inte homo- respektive heterosexuell kärlek som ämnesord? Här måste vi igen återöppna den heterosexuella normen. Vi kan dock se att just heterosexuell kärlek förmodligen inte skulle fylla någon funktion eftersom merparten av all skönlitteratur som återfinns på t.ex. bibliotek har heterosexuella karaktärer.

7.4 Ämnesrepresentation av skönlitteratur

Genom vår undersökning har vi sett att det finns ett intresse från många håll att förbättra det ämnesmässiga tillgängliggörandet av skönlitteratur. Både låntagare och bibliotekspersonal efterlyser bättre verktyg för att underlätta sökning av skönlitterära verk. Det finns ju också de som motsätter sig t.ex. indexering för att man menar att skönlitteratur är en estetisk upplevelse och man motsätter sig en s.k. instrumentell

användning av skönlitteratur. Vi har dock inte tagit upp denna åsikt i uppsatsen och lämnar alltså detta till andra att undersöka.

Det kan vara relativt ”enkelt” att hitta facklitteratur inom ett visst ämnesområde genom att använda gällande klassifikationssystem eller ämnesordlista/tesaurus. Däremot kan det vara betydligt svårare att hitta skönlitteratur inom ämnet genom samma tillvägagångssätt, beroende på att tillgången till ämnesmässigt beskriven skönlitteratur fortfarande är relativt dålig med vissa lokala undantag. De ämnesord som finns i de flesta biblioteks kataloger är enligt vår erfarenhet ofta få och finns vanligtvis bara på nyare romaner vilket kan innebära att låntagaren vid sökning i värsta fall inte finner relevant information. Bristen på ämnesbeskriven skönlitteratur innebär också enligt MacEwan (1997, s. 61) att det kan vara svårt att få besked om hur bibliotekets bestånd av skönlitteratur ser ut. För att få en uppfattning om detta måste därför hyllorna gås igenom vilket är ett enormt projekt även på ett litet bibliotek.

De klassifikationssystem som utarbetats särskilt för skönlitteratur har haft olika syften och utgångspunkter och vad vi har kunnat se har inget av dessa system varit aktuellt för svenska bibliotek då SAB-systemet redan har ett eget signum för skönlitteratur. Det kan också vara svårt att skapa heltäckande klassifikationssystem eftersom de inkluderar vissa koncept samtidigt som de utesluter andra. Detta innebär att det aldrig kommer att finnas klassifikationssystem som innefattar alla ämnen (Olson, 1998, s. 235). I Sverige har dessutom tyngdpunkten legat på indexering eller skapande av ämnesordslistor. De system vi studerat bygger på exempelvis Dewey, UDK eller är utarbetade för enskilda genrer såsom science fiction vilket gör att vi har svårt att se dem användas på svenska folkbibliotek. Av dessa klassifikationssystem kan vi se att inga egentligen är helt lyckade, de har inte fått någon större spridning och det verkar helt enkelt vara svårt att få dem att fungera tillfredställande. Dessa problem sammantaget gör att vi inte skulle vilja rekommendera något av dem för användning på svenska folkbibliotek. Tidigare system är dock alltid historiskt viktiga för senare systemskapare, något som också Baker och Shepherd (1987, s. 246) påpekar.

Beghtols och Pejtersens respektive klassifikationssystem är de två som ligger närmast oss tidsmässigt. EFAS-systemet, som vänder sig till en viss målgrupp, skulle det antagligen kunna fungera bättre i specialsamlingar än på vanliga folkbibliotek där besökarna inte alls är homogena. Pejtersens AMP-system däremot är utarbetat för att användas på folkbibliotek, problemet här består i att det varken kan kallas klassifikations- eller indexeringssystem. De dimensioner som skall användas för att beskriva ett verk genererar vissa ord som sedan används till att skriva en annotation. Beghtol (1990, s. 23) kallar systemet en mall för annotationsskrivande vilket ligger närmare sanningen. För att kunna använda AMP måste man ha tillgång till databasen Boghuset (the Book house) vilket svenska bibliotek inte har. Systemet verkar dock ha fungerat bra där det använts.

De studier vi använt sammantaget med intervjun av bibliotekarierna ansvariga för Edvinsystemet, har givit vid handen att SAB-systemets ämnesordslistor är olämpliga att använda vid indexering av skönlitteratur. Det är svårt att fullödigt beskriva de fiktiva element som kan förekomma i skönlitterära verk med hjälp av denna typ av ämnesordlista. Vi har sett detta problem hos bland annat Andersson och Holst (1995, passim) som beskriver Malmö stadsbiblioteks skönlitteraturindexering som utförs med hjälp av ovan nämnda ämnesordslistor. Hellsten och Rosfelt (1999, s. 17)

rekommenderar användandet av ett specialsystem utarbetat för skönlitteraturindexering istället för SAB-systemet. Vi kan se svårigheterna med att använda SAB:s ämnesordslistor varför vi sällar oss till dem som förespråkar särskilda tesaurusar eller ämnesordslistor för skönlitteraturindexering. Vi tror att någon typ av specialsystem är den bästa lösningen eftersom man vid skapandet av ett sådant system tagit hänsyn till skönlitteraturens speciella egenskaper. De indexeringssystem för skönlitteratur vi använt oss av i denna studie, *Bella (Kaunokki)* och *Edvin* har olika struktur men de är ändå indexerings- och sökverktyg anpassade just för skönlitteraturens särskilda förutsättningar. Sökning medelst ämnesord från *Edvin* resulterar oftast i träffar eftersom de ord som finns i ämnesordslistan har valts ur de romaner som finns i bibliotekets bestånd. Den tesauruskorrekthet som saknas i *Edvin* kompenseras alltså genom att sökorden oftast ger träffar. *Edvin* måste också räknas som relativt användarvänlig just eftersom tesaurusstrukturen saknas; för en mer van sökare kan kanske den striktare tesaurusen av typen *Bella* passa bättre.

Med anledning av Rowleys (1992, s. 22f) diskussion kring indexeringspråk menar vi att man vid indexering av skönlitteratur bör använda kontrollerat dito då det är nödvändigt att ha tesaurusar eller ämnesordslistor som grund för att kunna uppnå konsekvent indexering. Om tesaurus eller ämnesordlista används krävs dock ständig uppdatering då språket förändras: ord ändrar betydelse; ord blir omoderna; nya ord kommer in i språket osv. Här har det fria indexeringspråket en fördel då sökning inte är bunden av en lista. Att använda naturligt indexeringspråk skulle fungera mindre bra eftersom det betyder att alla förekommande termer i ett dokument är potentiella indexeringstermer vilket skulle vara svårt att använda i ett återvinningssystem för vanliga romaner. Fritt indexeringspråk kan också vara svårt att använda när det gäller skönlitteratur då ingen lista över godkända termer finns vilket kan innebära svårigheter för såväl användaren som bibliotekarien att hitta lämpliga söktermer. Användning av fritt indexeringspråk kan naturligtvis innebära svårigheter även vid sökning av facklitteratur. Det är viktigt att indexeraren använder termer som både representerar ämnet väl och som användaren kan tänkas välja vid sökning, vilket såväl Chowdhury (1999, s. 56) som Hellsten och Rosfelt (1999, s. 15) påpekar. När det gäller indexeringstermer som beskriver lesbiska menar Raaflaub (1991, s. 20) att den bredare termen homosexualitet ofta hellre används, något som vi också tycker oss se i Göteborgs stadsbibliotek katalog (se bil. 1). Termen homosexualitet förknippas av många enbart med män vilket kan innebära att lesbiska kan välja bort information indexerad med denna term trots att titeln kanske skulle ha kunnat vara relevant.

Efter att ha undersökt såväl klassifikations- som indexeringsystem är vi övertygade om att indexering är den bästa vägen att gå när det gäller att på bättre sätt kunna återvinna skönlitteratur, bland annat eftersom det i dagsläget inte verkar finnas tillräckligt bra alternativ när det gäller klassifikationssystem för skönlitteratur. Dessutom används redan SAB-systemet varför det vore realistiskt att tro på en framtid för särskilda klassifikationssystem för skönlitteratur i Sverige. Vi tror att en utökning av skönlitterära katalogposter med ämnesord eller deskriptorer skulle kunna underlätta både bibliotekariens såväl som låntagarens sökning i katalogen. Utvecklingen i Sverige verkar också luta åt indexering framför ett särskilt klassifikationssystem. Inom Svensk Biblioteksförning, i samarbete med bland andra KB, finns en specialgrupp för indexering av skönlitteratur som arbetar för att underlätta sökning efter skönlitteratur inom ett visst ämne i bibliotekskataloger och databaser. Denna grupp planerar att under våren 2003 publicera dels två tesaurusar för indexering av skönlitteratur; en för vuxna

och en för barn och ungdomar, dels anvisningar för själva indexeringen (Verksamhetsplan 2003). Publiceringen av dessa två tesaurusar visar på att behovet och intresset finns och förhoppningsvis kan dessa komma att bli användbara verktyg vid ämnesbestämning av skönlitteratur. Eftersom vi inte har sett dessa tesaurusar vet vi inte hur ”queera” de är, dvs. om termer som heterosexualitet, heterosexuell osv. finns med. Med tanke på hur samhället ser ut i övrigt, finns det ingen anledning för oss att tro att så skulle vara fallet.

Flera informanter menar att en egen avdelning för all information som rör homo-, bi- och transsexualitet vore önskvärt. Denna inställning grundar sig på att trygghet i identiteten som lesbisk skulle göra det lätt och bekvämt om all gayinformation samlats på samma ställe på biblioteken. Omvänt gäller att flera uttrycker att de från början absolut inte vågat närma sig en sådan avdelning, denna skulle kanske istället utgöra ett än större hinder till informationsåtkomst. Vi menar att en gayavdelning på bibliotek eller i boklådor, vilken samlar såväl fack- och skönlitteratur som övrig information, skulle underlätta informationsåtkomst eftersom browsning då kan ske på ett och samma ställe. Normans (1999) resultat visar också på mycket nöjda användare som uppskattar gayavdelningen eftersom denna ökar såväl tillgängligheten som åtkomsten av gayinformation. Nackdelen med en gayavdelning kan främst anses vara att många tror att de skulle känna sig utpekade, något som återigen grundar sig i heteromatriken. För bibliotek med litet bestånd är en gayavdelning knappast heller ett alternativ. Dock skulle gayinformation med fördel kunna presenteras genom exempelvis temautställning eller lästipslistor som även inkluderar filmer, något som Gough and Greenblatt (1992, s. 61) menar är ett måste om indexering saknas.

Genreindelning av skönlitteratur förekommer på de flesta svenska bibliotek där exempelvis deckare bryts ut och placeras på enskilda hyllor. Genreindelning är dock ett mycket trubbigt sökverktyg då användarens mångfacetterade behov inte kan tillgodoses eftersom endast ett av romanens potentiella ämnen beskrivs (se bl.a. Pejtersen et al. 1996, s. 10; Wahlfrid 1994, s. 1). Vi tror samtidigt att genreindelning ändå kan hjälpa vissa låntagare att finna relevant information även om det inte är den bästa lösningen på problemet med ämnesåtervinning av skönlitteratur. En avdelning som samlar all gayinformation skulle också kunna kallas genreindelning även om fiktions- och facklitteratur här blandas. En sådan indelning skulle dock kunna innebära att relevant information som återfinns bland närliggande ämnen kan missas; endast en sökingång till informationen ges vid browsning. Vi kan se att gaylitteratur är en ytterst liten del av all fiktionslitteratur som ges ut, det vore kanske därför inte motiverat att, även om vi räknar in facklitteratur, bryta ut denna för en placering i egen genre eller avdelning. Dessutom finns det ju inga egentligen givna kriterier som kännetecknar gaylitteratur; åsikterna om detta är många, ett problem som återfinns inom all genreindelning. I intervjuerna framkom att det viktigaste perspektivet var att handlingen var gaycentrerad. Eman (1999, s. 33) däremot menar att om en bok, oavsett innehåll, får kulturellt värde inom gaysamhället kan denna kallas gaylitteratur. Zimmerman (1992, s. 15) i sin tur menar att författarens identitet också spelar roll, något som vi ser hade mindre betydelse för informanterna. Detta hänger troligen samman med att det är en lesbisk *handling* som söks eftersom syftet i första hand är förströelse med hjälp av en miljö man kan identifiera sig i.

7.5 Ämnesanalys

För att rättvist ämnesmässigt kunna beskriva ett verk måste det alltid analyseras grundligt. Det går inte att bortse ifrån att det finns skillnader vad gäller ämnesanalys mellan fack- och skönlitteratur. Många forskare varnar för att risken för subjektiv ämnesbedömning är mycket högre vid analys av skön- än facklitteratur, något vi kan se hos bland annat Hjortsæter (1994, s. 85) och Lancaster (1998, s. 194). Skönlitteratur kan vara svårindexerad eftersom den kan innehålla blandningar av både fiktiva och verkliga varelser, tid, objekt, händelser osv. (Beghtol, 1994, s. 104). Detta gör att skönlitteraturen kan vara svår att ämnesbestämma på ett ”korrekt” sätt. Vi är medvetna om att det är svårt, kanske till och med omöjligt, att vara helt objektiv inför en text då indexerarens egna erfarenheter och förståelse alltid färgar hennes eller hans åsikter och därmed riskerar påverka slutresultatet. Den objektivitet som eftersträvas vid indexering tror vi kan vara svår att uppnå eftersom det finns möjlighet att både läsa och tolka skönlitterära verk på mer än ett sätt och såväl Nielsen (1997b, s. 173) som Hidderly och Rafferty (1997, s. 104f) diskuterar om det finns möjlighet att tillåta mer än en beskrivning av ett skönlitterärt verk. Hidderly och Rafferty (ibid., passim) menar även att användarna skall få möjlighet att påverka valet av indexeringstermer, s.k. demokratisk indexering. Tanken är god men vi menar att det skulle uppstå stora svårigheter vid implementering i bibliotekskatalogen om man måste ta hänsyn till vad x antal användare tycker om ett visst verk. Här måste vi lita på yrkeskunnigheten hos bibliotekarier.

Saarti (2000, s. 6f) menar att texten påverkas av den historiska kontexten såväl som av läsarens bakgrund och att ingen text existerar utan att någon tolkar den. Vi ställer oss bakom detta resonemang men tror samtidigt att vissa verk kanske lättare låter sig ämnesbeskrivas än andra. Vi vill tro att det finns vissa aspekter som det går att förhålla sig mer objektiv inför. Lancaster (1998, s. 62) menar i sin tur att det är tydligt att indexering snarare är en subjektiv än en objektiv process. Vi är, trots att vi inser risken för subjektiva tolkningar, övertygade om att det går att ämnesbestämma skönlitteratur i relativt hög utsträckning. I alla fall torde ett sådant tema som lesbianism vara relativt urskiljbart.

I AMP-systemet finns en dimension som tar upp författarens intention (se s. 54). Denna dimension har vi svårt att se att det går att uttala sig om utan att ha varit i kontakt med författaren själv. Vi tycker att denna dimensions betydelse är svårångad, även om författarens attityd till ämnet är mycket viktig eftersom vi tror att gaylitteratur läses för bl.a. identifikation. Här vill vi nämna skillnaden i karaktärsbeskrivningen i *Duktig pojke!* (Edelfeldt, 1983) och *Spelar roll* (Olsson, 1993) där den förstnämnda utgår från att det är ett problem att vara homosexuell och den senare beskriver hur problemen snarare har att göra med omgivningens attityd än den egna självbilden. Detta menar vi kan vara avgörande för upplevelsen vid läsning av gaylitteratur; är bilden som förmedlas av homosexualitet positiv eller negativ.

Soergels (1985, passim) tankar om behovs- och innehållsorienterad indexering är intressanta i teorin, men det kan nog vara svårt att använda hans tankar om behovsindexering på ett vanligt svenskt folkbibliotek, beroende på svårigheterna i att kunna förutse varje enskild användares frågor. Innehållsorienterad indexering tror vi passar bättre för dessa förhållanden. När det gäller den lesbiska gruppen skulle behovsorienterad indexering kanske lämpa sig om det vore fråga om skönlitteratur

placerad i en specialsamling, inte det vanliga biblioteksbeståndet eftersom det då, i rättvisans namn, även måste indexeras efter alla intressegruppers olika behov.

För att ämnesbeskrivning och indexering skall kunna ske på ett kontrollerat sätt måste dock riktlinjer för indexering av skönlitteratur finnas och här uppmuntrar Pejtersen et al. (1996, s. 6) lokala initiativ som passar det egna biblioteket då centralstyrning framhålls som mindre bra. Vi tror dock på en blandform mellan lokala och centrala riktlinjer; en centralt utarbetad tesaurus eller ämnesordslista med plats för lokala variationer. Det lokala biblioteket kan ha svårigheter att ensamt utarbeta riktlinjer och dylikt pga. problem med tid, pengar och kanske intresse för ett projekt av denna storlek. Här välkomnar vi de kommande tesaurusarna från Svensk Biblioteksförning vilka vi hoppas kan leda till förbättrad ämnesbeskrivning av skönlitteratur.

7.6 Sammanfattande reflektioner

För att knyta ihop diskussionen väljer vi att här utifrån varje frågeställning föra en kort sammanfattande diskussion. Vi kan naturligtvis inte dra några långtgående slutsatser av resultatet, men vi menar ändå att vi kan se en viss riktning. Man måste också ha i minnet att intervjuerna bygger på att informanter fick göra retrospektiva hågkomster av en tid som för flera kvinnor låg några, eller många, år bak i tiden. En tid i livet som säkerligen upplevdes och som många minns som mycket turbulent. Kvinnorna vi intervjuade hade till synes lyckats väl med att integrera sin lesbiska identitet i livet, vilket säkert gett undersökningen en viss riktning. Det hade naturligtvis varit intressant att få åsikter från kvinnor som inte riktigt kommit ut än, vi hade då kunnat studera dem mitt i informationssökningsprocessen. Svårigheten här ligger väl snarast i hur man får fatt i dessa kvinnor. Vi hade också gärna sett att vi kommit i kontakt med några äldre kvinnor som kommit ut under den tid homosexualitet fortfarande klassades som psykisk abnormitet, ett sådant tillskott hade säkerligen gjort undersökningen mer varierad. Som undersökningen kom att se ut, menar vi att informanternas berättelser är väldigt likartade, kanske hade detta sett annorlunda ut om det faktiska urvalet varit större eller om vi haft möjlighet att göra en större undersökning. Vad gäller den del av empirin som berör ämnesbestämning av skönlitteratur kanske vi kunnat göra en mer praktisk undersökning istället, t.ex. genom fler intervjuer av personer verksamma som indexerare eller liknande.

Här vill vi också säga något om vår förförståelse av problemområdet. Eftersom vi själva en gång också funderat över vad vilka vi är kan vi känna igen oss i informanternas berättelser. Vi delar också vissa upplevelser av informationssökning vilket vi sammantaget inser kan ha påverkat vår tolkning. Vi tror dock att vi genom medvetenhet om förförståelsen kunnat se på vårt material med granskande ögon.

Vad gäller vårt val av teoretiska utgångspunkter tycker vi att de fungerat väl. För belysning av problemet med normativa strömningar i samhället menar vi att det queerteoretiska synsättet varit mycket användbart. Utan detta synsätt hade vi inte kunnat problematisera förhållandet mellan hetero- och homosexualitet och undersökningen hade saknat en både intressant och viktig infallsvinkel. Wilsons teori om informationssökning har ytterligare hjälpt oss att både problematisera och förklara informanternas informationsbehov och –sökning i skuggan av den heterosexuella normen. Här har även Chowdhurys koppling av begreppen informationsbehov, kontext och föränderlighet varit fruktbar.

Vilka specifika informationsbehov har lesbiska?

På denna fråga tycker vi att vi främst kan se att lesbiska har behov av och söker efter information som rör den egna identiteten. Detta informationsbehov låter sig dock inte enkelt förklaras i särskilda egenskaper hos gruppen som sådan, utan är snarare en funktion av att samhället utgår från heterosexuella normer. Den homosexuella kulturens osynlighet som innebär avsaknad av kulturella förebilder, gör att lesbiska mer eller mindre tvingas in i ett informationssökningsbeteende för att få en rättvis möjlighet till identitetsskapande. De flesta av oss växer ju inte upp med någon homosexuell person i den direkta omgivningen, utan vi fostras in i ett heterosexuellt samhälle. Behovet av information är starkast vid komma-ut-processens början, en process som kan sägas vara livslång pga. förväntad heterosexualitet från omgivningen; som lesbisk måste du hela tiden klargöra din sexualitet för att undvika missförstånd, något som heterosexuella slipper. De specifika informationsbehov som vi kan se hos vår undersökningsgrupp är relaterade till identitetsskapande, igenkänning och samhörighet. Det man vill veta är hur är det att vara lesbisk, varför är jag lesbisk, hur skapar jag ett livsrum som lesbisk, finns det fler som jag, hur träffar jag andra, likasinnade osv. Behoven kan alla sägas vara sprungna ur den heterosexuella matrisen som råder i vårt samhälle.

Hur söks information och vilka informationskällor används?

Information söks på flera sätt, men främst genom läsning eller samtal med andra homosexuella kvinnor eller män. En stark önskan är att komma i kontakt dels med andra lesbiska dels med gaysamhället i sin helhet. I informationsökningsprocessens första skede söks urskiljningslöst vilket är ett tecken på gaykulturens osynlighet. Informationssökningen riktas sedan mer mot intresseområden inom gaykulturen. De informationskällor som används är framförallt folkbibliotek, gayorganisationer samt andra lesbiska eller homosexuella. Då information sökes på bibliotek används framförallt ämnessökningar i kataloger, mycket på grund av känslan av att känna sig utpekad; man vill helt enkelt inte att "det lesbiska" skall komma fram. Anonymitet vid sökning är något informanterna ser som mycket viktigt. Internet håller på att bli en allt viktigare informationskälla av flera skäl varav vi särskilt vill framhålla två: anonymitet vid sökning samt ökad tillgång till gayinformation av olika slag.

Vilken betydelse har skönlitteratur för lesbiska?

De lesbiska vi intervjuat söker olika slags information beroende på var i livet de befinner sig. Till en början söks utan urskiljning; man vill läsa *allt* som har med homosexualitet att göra. När man fått svar på frågor som *hur, varför* osv. blir det allt viktigare att finna vägar till gaykultur. Att skönlitteratur med gaytema – gaylitteratur – här är en viktig del i lesbiskas informationsbehov tycker vi oss kunna se. Framförallt är gaylitteratur viktigt för synliggörande av lesbisk kultur och för igenkänning, vilket också är viktiga delar av informationsbehovet. Värdet av kontakt med gaykultur hänger också samman med heteronormativiteten i samhället. I en heterosexuell värld är det av yttersta vikt att någon gång möta den egna verkligheten i litteratur, kanske är detta extra viktigt för ungdomar som troligen har färre alternativ till identifikation än vuxna.

Hur skulle ämnesbestämning kunna underlätta lesbiskas informationssökning?

Att ämnesbestämning av skönlitteratur skulle underlätta inte bara lesbiskas utan de flestas informationssökning är vi övertygade om. I katalogsökningar finns som sagt goda möjligheter att återfinna litteratur som sorterats enligt facktillhörighet, skönlitteratur faller ju dock utanför denna indelning. Att använda system som går utanför SAB-systemet är knappast tänkbart för svenska folkbibliotek i dagsläget. Vi

förordar istället ämnesbestämning i form av indexering. Genom indexering skulle t.ex. lesbiska användare ha lättare att hitta romaner, filmer osv. som tar upp homosexualitet. Visserligen måste ämnesbestämning av skönlitteratur ses som en subjektiv process med stort antal tolkningsmöjligheter, men vi tror ändå att det finns goda möjligheter att fånga skönlitteraturens väsen på ett sådant sätt att både användare och bibliotekarier kan ha god hjälp av detta. Med den informationsmängd som t.ex. bibliotek idag handhar måste såväl användare som bibliotekarier ges bättre återvinningsverktyg för all slags litteratur.

7.7 Förslag till vidare forskning

Att så många uppger att de först vände sig till folkbibliotek för att finna information är intressant. Kan biblioteken möta dessa krav? Finns relevant gayinformation och -litteratur på biblioteken? Detta är frågor som flera anglosaxiska forskare och bibliotekarier har ställt sig men som inte direkt omfattas av denna undersökning men borde kunna vara ett område att titta närmare på. Vi vill ändå ge en kort kommentar till detta. Montgomery och Behr (1988, s. 167) framhåller vikten av att positiv och aktuell gayinformation återfinns och aktivt visas på bibliotek. Detta menar vi har inte gjorts i någon större utsträckning på våra svenska folkbibliotek. I lästipslistor med tema kärlek finns oftast ingen gaylitteratur listad. BTJ hade dock tema homosexualitet i lästips nr. 2, 2002 – *Jag är väl inte sån, heller! Homosexuell kärlek*, där man presenterar ett blandat urval (både ungdoms- och vuxenlitteratur) skönlitteratur, någon biografi samt ett par facklitterära böcker. Vi tycker att det vore intressant att undersöka biblioteksbestånd utifrån en specifik användargrupp.

Vi tror också att det varit intressant att koncentrera sig mer på själva sökprocessen, om det finns någon skillnad i *hur* information sökes om denna efterfrågas inom s.k. känsliga ämnen. Ytterligare ett tema inom detta område är Internet och dess sökmöjligheter; kan t.ex. speciella gaysökmotorer som *Gaycrawler* vara intressanta för homosexuella?

Ytterligare en aspekt som skulle kunna undersökas är hur bibliotekarier, eller andra yrkesgrupper som handhar information, handskas med de problem som kan uppstå då användare söker information inom känsliga ämnen.

Vi skulle också gärna se en undersökning som fokuserar på homo- och bisexuella män och deras informationsbehov, gärna i jämförelse med lesbiska och bisexuella kvinnor.

8. Sammanfattning

Denna uppsats har haft sin upprinnelse i en önskan om att kombinera en användarorienterad undersökning av informationsbehov med ett informationsorganisatoriskt perspektiv. Detta resulterade i en undersökning av ämnesbeskrivning av skönlitteratur sett ur en viss användargrups synvinkel. Vi hade en föreställning om att homosexualitet är relativt osynligt i samhället och att homosexuella därför sökte information för bekräftelse. Vi trodde också att skönlitteratur i detta ämne kunde vara svårt att hitta utan titel eller författare. Syftet med uppsatsen har därför varit att undersöka vilka specifika informationsbehov lesbiska och bisexuella kvinnor har, genererade av livsstil eller identitet, hur man går till väga vid informationssökning och vilka informationskällor som används, vilken roll skönlitteratur har i informationsbehovet samt om ämnesbestämning av skönlitteratur underlättar åtkomst. Syftet genererade fyra frågeställningar:

1. *Vilka specifika informationsbehov har lesbiska?*
2. *Hur söks information och vilka informationskällor används?*
3. *Vilken betydelse har skönlitteratur för lesbiska?*
4. *Hur skulle ämnesbestämning kunna underlätta lesbiskas informationssökning?*

Uppsatsens ansats har varit kvalitativ och en intervjuundersökning med tio lesbiska och bisexuella kvinnor har genomförts. Urvalsgruppen har varit lesbiska eller bisexuella kvinnor i alla åldrar. Vi fick kontakt med dessa kvinnor genom förfrågning hos olika gayorganisationer samt genom snöbollsprincip i bekantskapskretsen. För att få kunskap om ämnesbestämning av skönlitteratur har en litteraturstudie gjorts; en kort historik följs av en presentation av mer moderna återvinningssystem som ligger nära oss kulturellt. Av indexeringsystem för skönlitteratur valdes Mölndals stadsbibliotek *Edvin* och finska *Kaunokki/Bella* ut som exempel på ämnesordlista respektive tesaurus. Två bibliotekarier vid Mölndals stadsbibliotek har också intervjuats då de varit initiativtagare till *Edvin*.

Den teoretiska ramen har hämtats dels från biblioteks- och informationsvetenskap, dels från homosexualitetsforskningsfältet. Den informationsvetenskapliga teori som använts är Tom Wilsons modell över informationsbehov som beskriver de faktorer som påverkar informationsbehov och –sökning samt de barriärer som kan hindra att människor engageras i ett informationssökningsbeteende. Som komplement till Wilsons modell har G. G. Chowdhurys tankar om informationsbehov använts. Från homosexualitetsforskningen har queerteori hämtats, en teori som problematiserar förhållandet homo- och heterosexuallitet och ifrågasätter det senares auktoritet som rådande samhällsnorm.

Det material som utgör undersökningen har delats upp och presenteras i två kapitel; intervjuerna för sig och litteraturstudien för sig. Intervjuerna sammanställdes utifrån olika teman som dels utgick från intervjumallen, dels kunde urskiljas i informanternas berättelser. Litteraturstudien strukturerades i sin tur efter de olika delar som kan sägas ingå i ämnesbestämning av skönlitteratur. I anknytning till detta har också olika system för ämnesmässig skönlitteraturåtervinning presenterats.

Sammanställningen av intervjuerna visade att många lesbiska menar att de sökt gayinformation. Kvinnorna hade liknande erfarenheter av informationssökning och sökningen aktualiserades framförallt vid komma-ut-processen. Många upplevde obehag när de behövde fråga efter gayinformation på andra institutioner än gayorganisationer. Det kunde också konstateras att en mängd olika slags information söktes och att skönlitteratur lät sig sämst återvinnas ämnesmässigt. I resultatet framkom också att de system som skapats för ämnesmässig återvinning av skönlitteratur var av flera olika typer och hade olika inriktningar och ursprung. Litteraturstudien gav vid handen att många system inte höll måttet och att indexering troligen skulle passa svenska förhållanden bäst.

Analysen utgår från ett hermeneutiskt synsätt. De slutsatser som uppsatsen pekar mot är att lesbiska har ett urskiljbart informationsbehov och att detta till största delen är ett resultat av den normativa heterosexualitet som samhället uppvisar. Skönlitteratur verkar ha ett polyfunktionellt syfte för lesbiska; den läses inte bara i förströelsesyfte utan är även en väg till igenkänning och en källa till mer faktamässig information. Vidare påvisas att utan titel eller författare är skönlitteratur relativt svår att återvinna samt att ämnesbestämning t.ex. genom indexering skulle troligen hjälpa lesbiska att lättare finna gaylitteratur på folkbibliotek.

9. Referenser

Otryckta källor

Muntliga uppgifter i författarnas ägo:

Ekvall, Inga-Lill & Larsson, Sibyl, Mölndal. Intervju 2001-04-20

Intervjuer med 10 kvinnor, gjorda i februari, mars samt oktober 2001.

Falk, Helena & Hvidén, Ulrika (2000). *Flator bland hyllorna: Om bibliotekens service till lesbiska användare*. B-uppsats i biblioteks- och informationsvetenskap i författarnas ägo.

Österman, Torsten (2001). *Svenska befolkningens attityd till homosexuella och homosexualitet resultat från en enkät via mätinstrumentet Kajsa 1998-2000*. Stockholm: Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier i samarbete med Folkhälsoinstitutet. Elektronisk version i författarnas ägo, erhållen efter mejlkontakt med Österman.

Tryckta källor

Aitchison, Jean, Gilchrist, Alan & Bawden, David (1997). *Thesaurus construction and use: A practical manual*. 3. ed. London: Aslib.

Alexandersson, Anita (1987). *Den långa vägen lesbisk skönlitteratur på svenska 1900-1987: En bibliografi*. Borås: Högsk. (Specialarbete vid Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan, 1987:125).

Alyson, Sasha (1984). What librarians should know about gay and lesbian publishing. *Collection Building*, vol. 6, spring, s. 22-23.

Anderson, Henrik O. (1988). *Om homosexualitet*. Malmö: Grafica.

Andersson, Rolf & Holst, Erik (1995). *Har ni någon bra kärleksroman?: En studie av indexering av skönlitteratur vid stadsbiblioteken i Malmö och Mölndal*. Borås: Institutionen Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. (Rapporter från Bibliotekshögskolan: magisteruppsats, 1995:19).

Andreasson, Martin (2000). Samhällsfara eller samhällsgrupp?: Riksdagens syn på homo- och bisexuella. Ingår i Andreasson, Martin, red. *Homo i folkhemmet homo- och bisexuella i Sverige 1950-2000*. Göteborg: Anamma. S. 36-58

Baker, Sharon L. & Shepherd, Gay W. (1987). Fiction classification schemes: The principles behind them and their success. *RQ*, vol. 27, s. 245-251.

Barn i homosexuella familjer: Slutbetänkande av Kommittén om barn i homosexuella familjer del A. Kommittén om barn i homosexuella familjer. Stockholm: Fritze. (Statens offentliga utredningar (SOU), 2001:10).

- Beghtol, Clare (1989). Access to fiction: A problem in classification theory and practice. Part I. *International Classification*, vol. 16, no.3, s. 134-140.
- Beghtol, Clare (1990). Access to fiction: a problem in classification theory and practice. Part II. *International Classification*, vol. 17, no.1, s. 21-27.
- Beghtol, Clare (1994). *The classification of fiction: The development of a system based on theoretical principles*. Metuchen: Scarecrow Press.
- Bella: Specialtesaurus för skönlitteratur* (1997). Provuupl. Helsingfors: BTJ Kirjastopalvelu.
- Benito, Miguel (2001). *Kunskapsorganisation: En introduktion till katalogisering, klassifikation och indexering*. Borås: Taranco.
- Berntsson, Göran (1997). *Klassifikation enligt SAB-systemet*. Borås: Taranco.
- Bryant, Eric (1995). Pride & Prejudice. *Library Journal*, June 15, s. 37-39.
- Buckland, Michael (1991). *Information and information systems*. Westport: Greenwood Press.
- BUS-nytt* (1999). <http://www.kb.se/BUS/busnytt19.htm> [2001-04-26].
- Butler, Judith (1990). *Gender trouble*. New York: Routledge.
- Carpelan, Lars (2001). *Föreställningar vanföreställningar: Allmänhetens attityder till homosexualitet*. (2001:36) Stockholm: Folkhälsoinstitutet. Även tillgänglig som: <http://www.fhi.se/nyheter/data.asp?id=759> [2002-09-30].
- Caywood, Carolyn (1993). Reaching out to gay teens. *School Library Journal*, April, s. 50.
- Chowdhury, G. G. (1999). *Introduction to modern information retrieval*. London: Library Association Publishing.
- Creelman, Janet A. E. & Harris, Roma M. (1990). Coming out: The information needs of lesbians. *Collection Building*, vol. 10, no. 3/4, s. 37-41.
- Dervin, Brenda (1992). From the mind's eye of the user: The sense-making qualitative-quantitative methodology. Ingår i Glazier, Jack D. & Powell, Ronald R., eds. *Qualitative research in information management*. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited. S. 61-84.
- Edelfeldt, Inger (1983). *Duktig Pojke!*. 2., nybearb. uppl. Stockholm: AWE/Geber.
- Edelfeldt, Inger (1997). *Ensamrummet; En midsommarnattsdröm; När jag hatade Elaine: Tre berättelser*. Stockholm: Bonnier Carlsen.

- Edvin - ämnesordsregister för skönlitteratur och biografier. Se Ekvall, I-L. & Larsson, S. (2002).
- Ekvall, Inga-Lill & Larsson, Sibyl (1997). EDVIN – a search system for fiction based on the experience of users' needs. *Information services & use*, vol. 17, s. 81-84.
- Ekvall, Inga-Lill & Larsson, Sibyl (2002-10-16). Edvin - ämnesordsregister för skönlitteratur och biografier. (Krister Andréason, Webbansv.). <http://bibliotek.molndal.se/katalog/edvin/avdelningar/> [2003-04-15].
- Eliasson, Annika (2002). *Indexering av skönlitteratur i teori och praktik: Vad kan forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap och litteraturvetenskap tillföra praktiken?* Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid bibliotekshögskolan – Biblioteks- och informationsvetenskap, 2002:58).
- Eman, Greger (1999). Gaylitteratur – i betraktarens öga. *Allt om Böcker*, nr 3, s. 32-35.
- Enmark, Romulo (1990). Defining the library's activities. Göteborg: Centre for Library Research [Centrum för biblioteksforskning]. (International publications/Swedish School of Library and Information Science and Centre for Library Research, 1990:1).
- Faderman, Lilian (1995). What is lesbian literature? Forming a historical canon. Ingår i Haggerty, George, E. & Zimmerman, Bonnie, eds. *Professions of desire: lesbian and gay studies in literature*. New York: Modern Language Association.
- Fokus på skönlitteraturen (2002). *Nytt om bibliografiska tjänster från Bibliotekstjänst*, nr 3.
- Foskett, Antony Charles (1996). *The subject approach to information*. 5. ed. London: Library Association Publishing.
- Fredin, Ragna (1989). *Manlig homosexuell skönlitteratur: En utvecklingsstudie*. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan. (Specialarbete vid Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan, 1989:121).
- Fridén, Eric (1990). *Homosexualitet – ett bidrag till en bibliografi över homosexualitet och homosexuella i litteraturen, 1976-1985*. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan. (Specialarbete vid Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan, 1990:11).
- Gilje, Nils & Grimen, Harald (1992). Hermeneutik: Förståelse och mening. Kap. 7 i Gilje, Nils & Grimen, Harald, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos. S. 175-213.
- Gough, Cal & Greenblatt, Ellen (1992). Services to gay and lesbian patrons: Examining the myths. *Library Journal*, January, s. 59-63.

- Hansson, Joacim (1999). *Klassifikation, bibliotek och samhälle: En kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 19). Diss. Göteborgs universitet.
- Hatlebrekke, Herlof (1986). *Homofil litteratur og litteraturformidling*. Oslo: Statens bibliotekshøgskole. (Statens bibliotekshøgskole. Hovedoppgave).
- Hedberg, Per (1979). *Homosexualitet: ett kommenterat urval: specialarbete inom ämnet litteraturorientering vid Bibliotekshögskolan*. Borås: Högskolan. (Specialarbete vid Bibliotekshögskolan, 1979:92).
- Hegna, Kristinn, Kristiansen, Hans W. & Moseng, Bera Ulstein (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: Nova. (Nova-rapport, 1999:1).
- Hellsten, Unn & Rosfelt, Margareta (1999). *Ämnesordsindexering: en handledning 2. uppl.* Stockholm: Kungl. biblioteket.
- Hidderley, Rob & Rafferty, Pauline (1997). Democratic indexing: An approach to the retrieval of fiction. *Information services and use*, vol. 17, s. 101-109.
- Hirdman, Yvonne (1997). Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. Ingår i Furuland, Lars & Svedjedal, Johan, red. *Litteratursociologi texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. S. 400-418.
- Hjortsæter, Ellen (1994). *Ämnesordskatalogisering*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Hjørland, Birger (1993). *Emnerepresentation og informationssøgning: bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 4). Diss. Göteborgs universitet.
- Hjørland, Birger (1997). *Information seeking and subject representation: an activity-theoretical approach to information science*. Westport, Conn.: Greenwood Press. (New directions in information management, 34).
- Homo- och bisexuella i världen* (2000). Ogenborg, Eva & Nilsson, Beata, sammanst. Stockholm: RFSL. (Fakta från RFSL). <http://www.rfsl.se/info/pdf/varlden.pdf> [2003-03-12]
- Homosexuella och samhället: Betänkande av Utredningen om homosexuellas situation i samhället* (1984). Utredningen om homosexuellas situation i samhället. Stockholm: Liber/Allmänna förl. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1984:63).
- Hunter, Eric (2000). Do we still need classification? Ingår i Marcella, Rita. & Maltby, Arthur, eds. *The future of classification*. Aldershot: Gower. S. 1-17.
- Hvenekilde, Søren & Westerheim, Ingeborg (1978). *Utkast til nordisk skjønnlitteraer tesaurus*. Oslo: Statens biblioteksskole.

- Höglund, Anna Maria. (2000). Tiina Rosenberg: Teatervetare och queerteoretiker. Ingår i Höglund, Anna Maria, *Män och kvinnor: Vad vet en genusvetare? Intervjuer med genusforskare*. Stockholm: Cura: Utbildningsradion. S. 64-71.
- Ingwersen, Peter & Wormell, Irene (1990). *Informationsformidling i teori og praksis*. København: Munksgaard.
- Jag är väl inte sån, heller!: Homosexuell kärlek* (2002). Lund: BTJ. (Lästips 2002:2).
- Jansson, Eiler & Södervall, Bo (1987). *Tesaurus för indexering av skönlitteratur*. Borås: Högsk. (Specialarbete vid Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan, 1987:7).
- Joyce, Steven & Schrader, Alvin (1997). Hidden perceptions: Edmonton gay males and the Edmonton Public Library. *Canadian Journal of Information and Library Science*, vol. 22, April, s. 19-37.
- Klassifikationssystem för svenska bibliotek* (1997). 7., omarb. uppl. Lund: Bibliotekstjänst.
- Kulick, Don (1996). Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för? *Lambda Nordica*, vol. 2, nr 3-4, s. 5-21. Stockholm: Scandinavian University Press.
- (1998). *Indexing and abstracting in theory and practice* 2. ed. London: Library Association.
- Lancaster, Frederick Wilfrid, Elliker, C. & Colonell, T. H. (1989). Subject analysis. Ingår i *Annual Review of Information Science and Technology*. Vol. 24. New York: American Society for Information Science. S. 34-84.
- Langridge, Derek W. (1989). *Subject analysis: principles and procedures*. London: Bowker-Saur.
- Large, Andrew, Tedd, Lucy A. & Hartley, Richard J. (2000). *Information seeking in the online age principles and practice*. London: Bowker-Saur.
- Laskar, Pia (1996). Queer teori och feminismen: beröringspunkter och spänningar *Lambda Nordica*, vol. 2 nr 3-4, s. 67-79. Stockholm: Scandinavian University Press.
- Lindberg, Fredrik (1998). Boom för gaylitteratur räcker inte till egen hylla. *Svensk Bokhandel*, nr 14, s. 22-23.
- Lindholm, Margareta & Nilsson, Arne (2002). *En annan stad: Kvinnligt och manligt homoliv 1950-1980*. Stockholm: Alfabeta/Anamma.
- Loverich, Patricia & Degnan, Darrah (1999). Out on the shelves: Not really. *Library Journal*, June 15, s. 55.

- Lundahl, Pia (1996). Vårt autentiska jag. *Lambda Nordica*, vol. 2, nr 3-4, s. 23-37. Stockholm: Scandinavian University Press.
- Lundahl, Pia (1998). *Lesbisk identitet*. Stockholm: Carlsson.
- Lundahl, Pia (2001). *Intimitetens villkor: Kön, sexualitet och berättelser om jaget*. Lund: Universitetet. Diss. Lunds universitet.
- MacEwan, Andrew (1997). Promoting fiction. *Public Library Journal*, vol. 12, no. 3, s. 61-62.
- Magnusson, Jan (1988). *Bibliografi över homosexualitet och lesbianism i litteraturen c. 1970-1988: en praktisk tillämpning av databassökning: [framplockad ur Dialog databasvärd]*. Borås: Högsk. (Specialarbete vid Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan, 1988:96).
- Magnusson, Jan (2000). Från tragiskt öde till fritt vald livsstil: Bögar och lesbiska i det sena nittonhundratalets svenska litteratur. Ingår i Andreasson, Martin, red. *Homo i folkhemmet homo- och bisexuella i Sverige 1950-2000*. Göteborg: Anamma. S. 59-75.
- Melin, Olle-Petter (1975). *Homosexualitet en bibliografi*. Borås: Högsk. (Specialarbete vid Bibliotekshögskolan, 1976:6).
- Michelet Marianne (1988). *Hvor er min hylle? Biblioteket i møte med homofil og lesbisk ungdom på søken etter identitet*. Oslo: Statens bibliotekshøgskole. (Statens bibliotekshøgskole. Hovedoppgave).
- Montgomery, Alasdair & Behr, Alison (1988). Significant others. *Assistant Librarian*, vol. 81, no. 11, s. 164-168.
- Nationalencyklopedin* (1997). [CD-ROM]. Höganäs: Bra Böcker.
- Nielsen, Hans Jørn (1997a). Romaner af mange slags: Om indeksering, klassifikation og formidling af skønlitteratur. *Biblioteksarbejde*, nr 50, s. 7-30.
- Nielsen, Hans Jørn (1997b). The nature of fiction and its significance for classification and indexing. *Information Services & Use*, vol. 17, s. 172-181.
- Norman, Mark (1999). Out on loan: A survey of the use and information needs of users of the lesbian, gay and bisexual collection of Brighton and Hove libraries. *Journal of librarianship and information science*, vol. 31, no. 4, s. 188-196.
- Norrhem, Svante (2001). *Den hotfulla kärleken: Homosexualitet och vanlighetens betydelse*. Stockholm: Carlsson.
- Olson, Hope (1998). Mapping beyond Dewey's boundaries: Constructing classificatory space for marginalized knowledge domains. *Library trends*, vol. 47, no. 2, s. 235-254.

- Olsson, Hans (1993). *Spelar roll*. Stockholm: Alfabet.
- Parbring, Bosse (1999). Queer – vad är det? *Genus*, nr 2, s. 14-17.
- Pejtersen, Annelise Mark (1978a). Fiction and library classification. *Scandinavian Public Library Quarterly*, vol 11, no. 1, s. 5-12.
- Pejtersen, Annelise Mark (1978b). *Klassifikation af skønlitteratur*. København: Danmarks Biblioteksskole.
- Pejtersen, Annelise Mark (1989). *Modelling user's needs and search strategies as a basis for system design*. Roskilde: Risø National Laboratory. (Risø-M-2794).
- Pejtersen, Annelise Mark & Austin, Jutta (1983). Fiction retrieval: Experimental design and evaluation of a search system based on users' valued criteria (part 1). *Journal of Documentation*, vol. 39, no. 4, s. 230-246.
- Pejtersen, Annelise Mark, et al. (1996). *Subject access to Scandinavian fiction literature: Index methods and OPAC development*. Annelise Mark Pejtersen, Hanne Albrechtsen, Lena Lundgren, Ringa Sandelin, & Riitta Valtonen. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. [Nordiska ministerrådet] (TemaNord 1996:608).
- Pettersson, Karin (2001). *Den manliga heterosexuella normen: En analys av SAB-systemet utifrån ett feministiskt och queerteoretiskt perspektiv*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid bibliotekshögskolan – Biblioteks- och informationsvetenskap, 2001:73).
- Queer thesaurus homodok-lesbian archive Amsterdam*.
<http://www.homodok.nl/Homosaur/thesaur.htm> [2001-11-11]
- Raaflaub, Yvonne (1991). Problems of access to lesbian literature. *RQ*, vol. 31, no. 1, s. 19-21.
- Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- RFSL*. <http://www.rfsl.se/info/> [2002-09-30].
- Rosenberg, Tiina (2000). *Byxbegär*. Göteborg: Anamma.
- Rowley, Jennifer (1992). *Organizing knowledge* 2. ed. Aldershot: Ashgate.
- Saarti, Jarmo (1999). Fiction indexing and the development of fiction thesauri. *Journal of Librarianship and Information Service*, vol. 31, no. 2, s. 85-92.
- Saarti, Jarmo (2000). Fiction indexing by library professionals and users. *Scandinavian public library quarterly*, vol. 33, no. 4, s. 6-9.

- Schönnesson, Lena, Nilsson (2001). En jämförelse mellan amerikanska och svenska attityder till homosexualitet och homosexuella personer. Ingår i *Barn i homosexuella familjer: Slutbetänkande av Kommittén om barn i homosexuella familjer del B*. Kommittén om barn i homosexuella familjer. Stockholm: Fritze. (Statens offentliga utredningar (SOU), 2001:10). S. 35-55.
- Shepherd, Gay W. & Baker, Sharon L. (1987). Fiction classification: A brief review of the research. *Public Libraries*, vol. 26, s. 31-32.
- Sjöbohm, Anders (1997). Vad är Edvin?. *DIK Forum*, nr 3, s. 21.
- Sjöström, Ulla (1994). Hermeneutik: Att tolka utsagor och handlingar. Ingår i Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar, red. *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur. S. 73-90.
- Soergel, Dagobert. (1985). *Organizing information: principles of data base and retrieval systems*. New York : Academic Press. (Library and information science (New York)).
- Starrin, Bengt (1994). Om distinktionen kvalitativ – kvantitativ i social forskning. Ingår i Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar, red. *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur. S. 11-39.
- Starrin, Bengt, & Renck, Barbro (1996). Den kvalitativa intervjun. Ingår i Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt, red. *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur. S. 52-78.
- Stenback, Tanis & Schrader, Alvin (1999). Venturing from the closet: A qualitative study of the information needs of lesbians. *Public Library Quarterly*, vol. 17, no. 3, s. 37-50.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (1998). 12. uppl. Stockholm: Nordstedt [distr.].
- Trost, Jan (1997). *Kvalitativa intervjuer*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Wahlfrid, Majvor (1994). *Skattkammaren: Tesauros för romaner och noveller*. Borås: Högsk. Institutionen Bibliotekshögskolan. (Fördjupningsuppgift vid Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan, Informationsteknologisk påbyggnadskurs, 1994:30).
- Weeks, Jeffrey (1990). *Coming out: homosexual politics in Britain from the nineteenth century to the present*. Rev. ed. London: Quartet.
- Verksamhetsplan 2003*. <http://www.biblioteksforeningen.org/sg/index/plan.html> [2003-02-23].
- Whitt, Alisa J. (1993). The information needs of lesbians. *Library & Information Science Research*, no. 15, s. 275-288.

Viktigare lagar & förordningar inför årsskiftet 2002/2003.

http://www.regeringen.se/informationsmaterial/pdf/vlfarsk02_03.pdf [2003-02-15].

Wilson, Tom (1981). On user studies and information needs. *Journal of Documentation*, vol. 37, no. 1, s. 3-15.

Wilson, Tom (1994). Information needs and uses: Fifty years of progress. Ingår i Vickery, Brian C., ed. *Fifty years of information progress: A journal of documentation review*. London: Aslib

Zimmerman, Bonnie (1992). *The safe sea of women: Lesbian fiction 1969-1989*. London: Onlywomen Press.

Bilaga 1

Vi genomförde ett söktest i Göteborgs stadsbibliotek webbkatalog 2002-04-04 med syfte att få en uppfattning om gayinformationsbeståndet. Vi ville också se i vilken grad skönlitteratur indexerats.

Fritextsökning

- En fritextsökning på ordet lesbisk gav 32 st. träffar av vilka 4 var facklitteratur.
- Samma sökning på frasen ”lesbisk kärlek” gav 28 träffar, varav 1 facklitterär titel.
- Vid sökning på ordet lesbianism och flata återfanns inga titlar.
- Sökning på ordet gay ger oftast träff på personnamn.
- Fritextsökning på homosex* 175 träffar.
- Fritextsökning på heterosex* ger inalles 4 träffar varav 1 är ett av Army of Lovers cd-spår, 2 handlar om homosexualitet i ett heterosexuellt samhälle och 1 handlar om heterosexualitet.

Ämnessökning

- Ämnesordsökning på ”lesbisk kärlek” gav 27 träffar varav ingen var facklitteratur. Identiskt sökresultat gav ordet lesbisk.
- Lesbianism gav fortfarande inga träffar.
- Ämnesordsökning på homosex* gav 123 träffar på homosexualitet, 69 träffar på homosexuell och 50 träffar på homosexuella. Inom träffarna på homosex* ingår även titlar som återfinns under diverse sökord på lesbisk.
- På ämnesordsökning ges inga träffar alls på heterosex*.

Bilaga 2

Intervjuguide

Informationsbehov

- Har livsstilen/livssituationen gjort att information har sökts?
- Anledning till informationssökning?
- Eftersökt information? *Då/nu.*
- Socialt nätverk/community?
- Upplevelse av förändrat infobehov/önskemål?

Informationskällor/sökbeteende

- Vilka källor kändes till? (kopplat till komma-ut-processen) *Internet, bibliotek, boklådor, föreningar, vänner.*
- Vilka användes först?
- Hur söktes information? *Titel, författare, ämnesord, browsning (katalog/hylla).*
- Återfanns relevant information?
- Var söks information nu?
- Återfinns relevant information?

Informationstillgång

- Uppfattning om tillgång till gayinformation? *På bibliotek/boklådor/annat.*
- Har personal tillfrågats om hjälp vid sökning?
- Bemötande?
- Kunnighet om området hos personalen?
- Tillgång till information? *Köpte, lånade, läste direkt på plats, av andra.*
- Vilken litt/info finns att tillgå? *Svensk, utländsk, tidskrifter, skönlitt/facklitt.*

Gaylitteratur

- Vad är karakteristiskt för gaylitteratur?
- Vikten av gaylitteratur?

Bibliotek

- ”Egen” hylla/avdelning för gaylitteratur/-information?
- Uppfattning om bestånd?
- Vilken slags litteratur/information önskas?

Övrigt

- Informantens egna kommentarer.

Allmänt

Ålder	Uppväxtstadens storlek	Utbildning/yrke
Komma-ut-ålder	Komma-ut-stadens storlek	

Bilaga 3

Intervjufrågor till Inga-Lill Ekvall och Sybil Larsson, ansvariga för systemet *Edvin* på Mölndals stadsbibliotek.

Allmänt om ämnesbestämning av skönlitteratur

Hur många titlar har ni totalt?

Hur stor del av dessa är skönlitteratur?

Är hela beståndet indexerat?

Hur indexeras titlarna? Gör ni det eller köps färdiga poster? Varifrån köps posterna?

Finns det några betydande skillnader när det gäller indexering av skönlitteratur jämfört med facklitteratur?

Är ni konsekventa vid indexering av en titel oavsett språk?

Kan ni kommentera indexering av skönlitteratur och objektivitet?

Har ni någon uppfattning om låntagarna söker skönlitteratur medelst ämnesord?

Hur går ni tillväga vid indexering av ett verk?

Trenden för indexering av skönlitteratur?

Vad tycker ni om ett eget klassifikationssystem för skönlitteratur?

Tänker ni på olika grupper när ni indexerar?

Systemet Edvin

Med få ord – vad är Edvin?

Varför togs Edvin fram?

Hur länge har Edvin använts?

Var det ett eget projekt eller samarbetade ni med någon?

Har ni utgått från eller jämfört med andra existerande ämnesordslistor/tesaurusar?

Har andra bibliotek visat intresse för Edvin?

Fanns det ämnesord på skönlitteratur innan Edvin?

Indexeras all skönlitteratur efter Edvin?

Hur kom ni fram till de olika kategorierna?

Hur många indexeringstermer ges per bok?

Kan man i katalogen se Edvins ämnesord eller måste man bläddra i den tryckta upplagan?

Hur mycket tid ägnas åt ämnesbestämning av skönlitteratur med hjälp av Edvin?

Feedback på Edvin?

Har ni gjort några revisioner sedan starten?

Gaylitteratur

Kan ni definiera gaylitteratur?

Efterfrågas gaylitteratur?

Har ni många ungdomsböcker med homotema?